M2445

M2445

नंबर १४९ ॐ तत्सत्॥ श्रीकृष्णानंदरामसमर्थ॥ श्रीक्षेत्रकाशी॥

देणारे चिंतो बापु नारी नारायणाचे काशिस्थ वा।रव शु॰ २ शके १८७१

अथ महावाक्यरत्नावलिः प्रारभ्यते

पत्र	पृष्ठ	सूचीपत्र
१	१	महावाक्यरत्नावलीपदयोजना·
२	१	अष्टोत्तरशतोपनिषत्·
३	२	पंचशांती·
५	२	सार्द्धांतिकविधिवाक्यानि·
१०	१	बंधमोक्षवाक्यानि·
११	२	विद्वन्निंदावाक्यानि·
१३	१	जगन्मिथ्यावाक्यानि·
१४	२	उपदेशवाक्यानि·
१८	१	जीवब्रह्मैक्यवाक्यानि·
२०	१	मननवाक्यानि·
२२	१	जीवन्मुक्तिवाक्यानि·
३०	२	स्वानुभूतिवाक्यानि·
३६	१	समाधिवाक्यानि·
३९	१	अष्टस्वरूपवाक्यानि· नानालिंगस्वरू·
४०	२	पुल्लिंगस्वरूपवाक्यानि·

पत्र	पृष्ठ	सूचीपत्र
४३	२	स्त्रीलिंगस्वरूपवाक्यानि·
४४	२	नपुंसकलिंगस्वरूपवाक्यानि·
४८	१	आत्मस्वरूपवाक्यानि·
४९	२	सर्वस्वरूपवाक्यानि·
५१	१	ब्रह्मस्वरूपवाक्यानि·
५४	१	अवशिष्टवाक्यानि·
५६	१	फलवाक्यानि·
५८	१	विदेहमुक्तिवाक्यानि·

श्रीगणेशायनमः ॥ महावाक्यरत्नावलीपदयोजना ॥ प्रार्थना ॥ अनन्तशक्तिसंदोहपूर्णस्यपरमात्मनः
॥विघ्नविध्वंसिनीशक्तिंगणराजमुपास्महे॥ हरिः ॐ श्रीमद्विष्ठाधिष्ठानपरमहंससद्गुरुश्रीरामचंद्रायन
मः ईशाद्युपनिषत्स्तोद्यन्महावाक्यकलेवरम्॥विकलेवरकैवल्यंरामचन्द्रपदंभजे। विश्वाधिष्ठानसन्मा
त्रवासुदेवेंद्रमूर्त्तये।श्रीदेशिकस्वरूपायपरस्मैब्रह्मणेनमः। नत्वाश्रीदेशिकंब्रह्ममात्रानंदाप्तिमिच्छताम्।
महावाक्यरत्नजातकिरणावलिरीर्यते। इहखलुपरमदयाकलेवरेयंभगवतिलीलाविभूतिस्वांशजप्राणि
पटलनिष्प्रतियोगिकनिर्विशेषब्रह्ममात्राप्तये ऋगादिचतुर्वेदप्रविभक्तेशाद्यष्टोत्तरशतोपनिषत् प्रसिद्धा
ष्टोत्तरसहस्रमहावाक्यरत्नान्युद्धृत्यविष्ठ्यादिविदेहान्तभेदेनत्रयोदशधाविभज्य। तत्रस्वरूपमहावाक्य

ॐ श्रीमद्विश्वाधिष्ठानपरमहंससद्गुरुश्रीरामचंद्रायनमः योविष्ठ्यादिविदेहांतमहावा
क्यार्थविग्रहः श्रीरामचंद्ररूपायतस्मैभूमात्मनेनमः १

ॐ जातंनानालिंगाद्यवशिष्टांतभे
देनाष्टधाविधायमुख्याधिकारिणमुद्दिश्यतदर्थबुभुत्सूनांपरस्परसापेक्षतोमहावाक्यरत्नजातप्रकाश
कैकोतरसप्तशतप्रकरणगर्भितप्रभावलिंतद्वासकलोचनंचप्रकटयामास तस्यातिविस्तरत्वेनपंडि
ताधिकारत्वात् तदवलोकनासमर्थानुकंपयानुबंधचतुष्टयवद्विंशतिप्रकरणगर्भितविष्ठ्यादिविदेहां
तमहावाक्यजातपदयोजनांप्रतिजानन्नुपोद्घातप्रकरणस्थश्रीरामचंद्रं छंदोमयांगतयानमस्करोति
यद्दति सर्वंखल्विदंब्रह्मेत्युपक्रम्य वैदेहीमुक्तस्वस्वइत्यंतविष्ठ्यादिविदेहमुक्त्यंतमहावाक्यानामर्थोनि
ष्प्रतियोगिकब्रह्ममात्रावस्थानलक्षणविकलेवरकैवल्यंतदेवविग्रहोयस्यसतथोक्तः कैवल्यश्रीवासुदेवेंद्रा
भिधंप्रणौमिश्रीगुरुचरणानुसंधानंकरोमीत्यर्थः १

म॰वा॰ यच्छब्दसप्तविभक्तिभिरस्मद्देशिकस्य ब्रह्मविद्वरिष्ठत्वेन सर्वज्ञेश्वरत्वं प्रत्यगभिन्नब्रह्मत्वं निष्प्रतियोगि र॰व॰
१ कब्रह्ममात्रतां च स्वतः सिद्धमित्याह। यदिति। स्वातिरिक्तानात्मनिरसनपूर्वकं स्वात्ममात्रप्रापको धर्मः स्वध
र्मस्तत्रैव निरतास्तन्निष्ठास्तैर्यतिभिः पूज्यः स्वाश्रमाचारसंपन्नत्वात्। योगिनो यमीशत्वेन ध्यायंति येनैव स
मस्तनिगमान्तवेद्यं ब्रह्म स्वमात्रमित्यात्तं सम्यग्ज्ञानिनो निरावृतेश्वरत्वात्। स्वेष्टसिद्धये यस्मै वैश्वानर
रूपाय हविर्दीयते यस्मादीशभावमापन्नात्स्थावरजंगमात्मकं जगत्। समभवत्। यस्यांशमात्रोऽवरो जी

यः पूज्यो यतिभिः स्वधर्मनिरतैर्ध्यायंति यं योगिनो येनात्तं निगमान्तवेद्यमनिशं यस्मै ह
विर्दीयते यस्मात्स्थावरजंगमं समभवद्यस्यांशमात्रोऽवरो यस्मिन्लीनमिदं प्रणौमि सततं
तं वासुदेवं गुरुं २ नत्वा श्रीवासुदेवेंद्रपादपंकेरुहद्वयं ग्रथ्यते वै महावाक्यरत्नावलि
रियं मया ३ अथ खलु ऋग्वेदादिविभागेन वेदाश्चत्वारः

ऽ वपूगो भवति ममैवांशो जीव
लोके जीवभूतः सनातन इति स्मृतेः यस्मिन्प्रत्यगभिन्ने ब्रह्मणि परिदृश्यमानमिदमविद्यापदं ली
नं प्रलयमुपैति तं प्रत्यगभिन्नब्रह्मरूपं वासुदेवं प्रत्यक्परविभागासह ब्रह्ममात्ररूपं वासमच्छ्रीगु
रुं श्रीवासुदेवेंद्राभिधं प्रणौमि श्रीगुरुचरणानुसंधानं करोमीत्यर्थः २ उक्तविशेषणविशिष्टं देशि
कं नत्वा महावाक्यरत्नावलिं प्रतिजानीते नत्वेति ३ ग्रंथ्यमानमहावाक्यरत्नावल्याश्चतुर्वेदप्रविभक्ते
शाद्यष्टोत्तरशतोपनिषत्सारसंग्रहतां प्रकटयितुं वृत्तमनुकीर्त्तयति अथेति तथा च मुक्तिकोपनि राम:
षद्याम्नायते ऋग्वेदादिविभागेन वेदाश्चत्वार ईरिताः तेषां शाखा ह्यनेकाः स्युस्तासूपनिषदस्त १

था ऋग्वेदस्य तु शाखासु रेकविंशतिसंख्यया नवाधिकशतं शाखा यजुषो मारुतात्मज सहस्रसंख्यया जाताः शाखाः साम्नः परंतप अथर्वणस्य शाखास्तुः पंचाशद्भेदतो हरे एकैकस्यास्तु शाखाया एकैकोपनिषन्मता तासामेकामृचं येन पठ्यते भक्तितो मयि समन्सायुज्यपदवीं प्राप्नोति मुनिदुर्लभां मांडूक्यमेकमेवालं मुमुक्षूणां विमुक्तये तथाप्यसिद्धं चेत् ज्ञानं दशोपनिषदं पठ ज्ञानं लब्ध्वा चिरादेव मामकं धाम यास्यसि तथापि दृढता नो चेद्विज्ञानस्यांजनीसुत द्वात्रिंशाख्योपनिषदं समभ्यस्य निवर्तय विदेह

तत्रैकविंशति शाखा ऋचः नवाधिकशाखा यजुषः सहस्रशाखाः साम्नः पंचाशच्छाखा अथर्वणस्य एकैकस्याः शाखाया एकैकोपनिषत् आहत्याशीतिसहितशताधिकसहस्रसंख्याका उपनिषदः तासु श्रीरामचन्द्रेण रामदूताय सारतरोपनिषदष्टोत्तरशतसंख्याका उपदिष्टाः तथा च मुक्तिकोपनिषत्स्थाष्टोत्तरशतोपनिषन्नामश्लोका लिख्यंते·

मुक्ताविच्छाचेदष्टोत्तरशतं पठ ईशाद्यष्टोत्तरशतोपनिषदां शाखाभेदं दर्शयति तत्रेत्यादिनाईशाद्यष्टोत्तरशतोपनिषदां पूर्वाचार्यप्रकाशितत्वं दर्शयतितत्रेत्यादिनामहावाक्यरत्नावल्याख्यायिकात्रयोदशाधाविभागं च दर्शयति रामचन्द्रेणेति अविद्वान्हे योयैर्वाक्यैस्तानि अविहृद्धेय वाक्यानि महावाक्यरत्नावल्यापयोक्ताधिकारिणं दर्शयतियद्इति तुरीयातीतावधूतयोर्महावाक्योपदेशाधिकारः परमहंसस्यापि तिश्रुतेः महावाक्यरत्नावल्याईशाद्यष्टोत्तरशतोपनिषत् सिद्धांतसंग्रहवाक्यत्वात् तत्रत्य पंचशांतिरे वात्र वक्तव्येत्याह वागिति पंचशांतिं तद्‌र्थं च तत्स्वकटयति ॥ ॥

म॰वा॰ ईशकेनकठप्रश्नमुंडमांडूक्यतित्तिरिः ऐतरेयंच छांदोग्यंबृहदारण्यकंतथा १ ब्रह्मकैवल्य स्व॰
२ जाबालश्वेताश्वो हंसआरुणिः गर्भोनारायणो हंसोबिंदुनादशिरः शिखा २ मैत्रायणी कौ
षीतकीबृहज्जाबालतापिनी कालाग्निरुद्रमैत्रेयीसुबालक्षुरिमंत्रिका ३ सर्वसारंनिरा
लंबंरहस्यंवज्रसूचिकं तेजोनादध्यानविद्यायोगतत्त्वात्मबोधकं ४ परिव्राट्त्रिशिखीसीता
चूडानिर्वाणमंडलं दक्षिणाशरभंस्कंदंमहानारायणाद्वयं ५ रहस्यंरामतपनंवासुदेवंच
मुद्गलं शांडिल्यंपैंगलंभिक्षुंमहच्छारीरकंशिखा ६ तुर्यातीतंचसंन्यासंपरिव्राजाक्षमालि
का अव्यक्तैकाक्षरंपूर्णासूर्याक्ष्यध्यात्मकुंडिका ७ सावित्र्यात्मापाशुपतंपरंब्रह्मावधूतकं
त्रिपुरातपनंदेवीत्रिपुराकठभावना ८ हृदयंकुंडलीभस्मरुद्राक्षगणदर्शनं तारसारमहा
वाक्यपंचब्रह्माग्निहोत्रकं ९ गोपालतपनंकृष्णंयाज्ञवल्क्यंवराहकं शाट्यायनीहयग्री
वंदत्तात्रेयंचगारुडं १० कलिजाबालिसौभाग्यरहस्यऋच्चमुक्तिकेति ईशाद्यष्टोत्तरशतोपनि
षदांशाखाभेदंदर्शयतितत्रदशोपनिषदऋग्वेदगताः शुक्लकृष्णभेदेनयजुष एकपं
चाशत् तत्रशुक्लयजुष एकोनविंशतिः कृष्णयजुषोद्वात्रिंशत् साम्नःषोडश अथर्व
णस्यैकत्रिंशत् आहत्याष्टोत्तरशतं ईशाद्यष्टोत्तरशतोपनिषदांपूर्वाचार्यप्रकाशि
तत्वंदर्शयति तत्रगौडपादाचार्यैः प्रकाशितत्वंदर्शयति मांडूक्योपनिषद्व्याख्याताश्री
मच्छंकरभगवत्पादाचार्यैर्दशोपनिषदः पंचरुद्रनृसिंहतापिनीचशंकरानंदैः सदा रामः
शिवब्रह्मेंद्रैः स्वयंप्रकाशानंदाद्यैश्चद्वात्रिंशोपनिषदः विद्यारण्याचार्यैरष्टोत्तरशतोप २

वागित्यादिनासमाहितदशायांमेममवागादींद्रियप्रततिर्मनसिप्रतिष्ठितायच्छेद्वाङ्मनसीप्रा

निषदोव्याख्याताः महावाक्यरत्नावल्याख्यायिकायाःत्रयोदशधाविभागंदर्शयति प्रकृ
तेतुरामचन्द्रेणोपदिष्टेरामदूतायधीमते ईशाद्यष्टोत्तरशतोपनिषद्यादसांपतौ
निमज्ज्यात्रमहावाक्यरत्नावलिरुदाहृता विभाव्यतेविभागेनसात्रयोदशधापुनः
तात्राद्यौविधिवाक्यानिबंधमोक्षपराणिच अविद्यद्वेयवाक्यानिजगन्मिथ्यापरा
णिच तथोपदेशवाक्यानिजीवैशैक्यपराणिच ब्रह्मविन्मननाख्यानिजीवन्मु
क्तिपराणिचब्रह्मानुभूतिरूपाणितत्समाधिपराणिच अष्टस्वरूपवाक्यानिफ
लवाक्यान्यनंतरं विदेहमुक्तिवाक्यानिलिख्यंतेन्विष्यतत्क्रमात् महावा
क्यरत्नावल्यांयथोक्ताधिकारिणंदर्शयति य इति ॥यःस्वाश्रमाचाररतःपरि
व्राड्विजितेंद्रियःसोधिकारीमहावाक्यरत्नावल्यांनचापरः वाक्पूर्णसहना
प्यायेभद्रंकर्णेभिरेवच पंचशांतीःपठित्वादौपठेद्वाक्यान्यनंतरम् ॥ वाङ्मे
मनसिप्रतिष्ठितामनोमेवाचिप्रतिष्ठितमाविरावीर्मएधिवेदस्यमआणीस्थः

त्यइतिश्रुतेः व्यावहारिकदशायांतुमेममनोंतःकरणंवाचिवागादिकरणसमूहेप्रतिष्ठितं
वागादिव्याप्तेरंतःकरणाधीनत्वात् अन्यत्रमनाअभूवंनादर्शमित्यादिश्रुतेःमेममवाचि

मनसि च हे ब्रह्मन्त्यात्मक प्राण त्वं आविः प्रकाशरूपेणैधि सदा सन्निधिं कुरु हे परमात्मन् मे मम मनस्य
खंडाकारवृत्तिरूपे आविराविः स्वातिरिक्तानात्मतिमिरग्रासात्ममात्रज्योतिरूपेणैधि स्वातिरिक्त
कलनाविस्मरणपूर्वकं सन्निधिं कुरु मे मम वाङ्मनः प्रज्ञासि मदर्थं वेदस्य यथोक्ततत्त्वविद्याप्रति
पादकस्य ग्रंथस्य आणीस्थः आनयनार्थं भवतं मे मम या देशिकमुखतः श्रुतमधीतं कदापि मा प्र
हासीः विस्मृतिं मा कार्षीरित्यर्थः अनेन मयाधीतेन परापरापरविद्याजातेन अहोरात्रान् अहो
रात्रं सदा त्वां संदधामि अपररूपेण परं त्वा महस्मीति अनुसंधानं करोमीत्यर्थः ॥ हे प्राज्ञात्मन् यथा
रूपेण वा

श्रुतं मे मा प्रहासीरनेनाधीतेनाहोरात्रान्संदधाम्यृतं वदिष्यामि सत्यं वदिष्यामि तन्मा
मवतु तद्वक्तारमवत्ववतु मामवतु वक्तारमवतु वक्तारं । ॐ शांतिः शांतिः शांतिः ॥

शास्त्रकर्तव्यार्थमृतं व्यावहारिकसत्यं वा वदिष्यामि वागादिकरणग्रामतो यथावद्ब्रह्म ह्यंसत्यं तद्दत
हेयां शापाये पारमार्थिकसत्यस्वरूपं वा त्वां वदिष्यामि तत्परमपरं वा ब्रह्म परापरविद्यासंयोजने
न विद्यार्थिनं मामवतु तदेव पुनः परमपरं वा ब्रह्म मद्विद्या वक्तारमाचार्यमवतु अवतु मामवतु
वक्तारमिति पुनर्वचनमादरार्थं परापरविद्याप्राप्त्यंतरायकाध्यात्मिकादितापत्रयनिरसनाय शां
तिः शांतिरिति त्रिर्वचनं इत्थं शांतिर्विद्याप्रारंभावसानयोः कार्या कृतायामस्यां विद्या प्रसीदती
ति सिद्धं विद्याप्रादुर्भावसमकालमयं विद्वान् कृतार्थो भवतीत्यर्थः ॥ ॥

पूर्णमद इति यद्देशतः कालतो वस्तुतः परिच्छेदविरलं तत्पूर्णं यत् अद इति परोक्षाभिधायी सर्वनाम तदपि पूर्णं निरुपाधिकत्वात् यदिदंशब्दवाच्यं व्यवहारापन्नं तदपि पूर्णं शबलात्मना व्याप्तत्वात् यददःशब्दवाच्यं कारणभावमापन्नं पूर्णं ब्रह्म तदेव हीदंशब्दवाच्यं कार्योपाध्यवच्छिन्नमिव भाति वस्तुतः कार्यकारणकलनाविरलमित्यर्थः यदेवेह तदमुत्रेति श्रुतेः इदंशब्दगोचरद्वैतप्रपंचारोपाधिकरणत्वेन पूर्णात्तत्प्रपंचापवादाधिकरणतया पूर्णं ब्रह्मोदच्यते उद्रिच्यते अतिरिच्यत इत्यर्थः एवं कार्यकारणात्मना पूर्णस्य वस्तुनः व्यष्टिसमष्टिस्वाविद्योपाधिसापेक्ष्य कार्यकारणकलनाविरलमहं ब्रह्मा

ॐ पूर्णमदः पूर्णमिदं पूर्णात्पूर्णमुदच्यते पूर्णस्य पूर्णमादाय पूर्णमेवावशिष्यते ॐ शांतिः शांतिः शांतिः ॐ सह नाववतु सह नौ भुनक्तु सह वीर्यं करवावहै तेजस्विनावधीतमस्तु मा विद्विषावहै ॐ शांतिः शांतिः शांतिः ३ ॥

स्मीति तया विधं पूर्णमादाय विदित्वात् इदं न समकालं स्वातिरिक्तकार्यकारणकलनास्ति नासीदिति विभ्रमापन्द्वइति सिद्धं निष्पातियोगिकपूर्णमेव ब्रह्मस्वमात्रमवशिष्यते ॐ शांतिः शांतिः शांति रिति उक्तार्थं २ सह नाविति औपनिषदं ब्रह्म नौ शिष्याचार्यौ सहैवावतु सह नौ विद्याफलं भुनक्तु भोजयतु सह विद्यानिमित्तं वीर्यसामर्थ्यं करवावहै निर्वर्तयावहै तेजस्वि नौ आवयोरधितं स्वधीतमस्तु ब्रह्मयाथात्म्यज्ञानयोग्यमस्तु आवयोरधीतं तेजस्वि चास्तु आवयोः स्वाध्यायप्रवचननिमित्तं यदि प्रमादकृतापराधाद्विद्वेषो भवेत्तदा तन्मा स्विति तच्छमनाय यमाशीः प्रार्थना मा विद्विषावहै मैवेतरेतरविद्वेषमापादयावहै ॐ शांतिः शांतिः शांति रित्युक्तार्थं ॥ ३ ॥

व्यष्टिसमष्टिप्रपंचारोपापवादाधारविराड्हिरण्यगर्भेश्वरतुर्याः मुमुक्षोः ममांगानिकरचरणादीनिस्वध्या
नानुकूलतयाप्यायंतुचिन्मुद्रासिद्धासनादिव्याप्ततानिकुर्वंतु तत्प्रसादादितोमदीयवाक्प्राणश्चक्षुःश्रो
त्रमित्युपलक्षितकर्मज्ञानेंद्रियाणि प्राणपंचकमपि पराक्प्रवृत्तिंविहायप्रत्यक्प्रवणतयाअथोयथाब
लंसर्ववेदांतश्रवणमनननिदिध्यासनपर्यवसन्नानिभवंतु यदीशाद्यष्टोत्तरशतोपनिषत्प्रतिपाद्यन्त
दौपनिषदंब्रह्मैवसर्वंसर्वंखल्विदंब्रह्मेतिश्रुतेः ब्रह्मातिरिक्तास्तित्वधियाऽहंब्रह्ममानिराकुर्यां ब्रह्मै
वास्मीत्यनुसंधानंकुर्यामित्यर्थः ब्रह्मापिप्रत्यग्भावमापन्नंमामानिराकरोतु आवयोरहं ब्रह्मास्मि ब्रह्मै
वाहमस्मीत्यनिराकरणमस्त्वनिराकरणंमेअस्तुअतदनात्मापन्ह वसिद्धेतदात्मनि निरते तद्भावमापन्नेम

ॐआप्यायंतुममांगानिवाक्प्राणश्चक्षुः श्रोत्रमथोबलमिंद्रियाणिचसर्वाणिसर्वंब्रह्मो
पनिषदंमाहंब्रह्मनिराकुर्यांमामाब्रह्मनिराकरोदनिराकरणमस्त्वनिराकरणंमेअस्तुत
दात्मनिनिरतेयउपनिषत्सुधर्मास्तेमयिसंतुतेमयिसंतुॐशांतिःशांतिःशांतिःॐभद्रंक
र्णेभिःश्रृणुयामदेवाः भद्रंपश्येमा ॐ यियेउपनिषत्सुप्रकाशिताधर्माः शमादयस्त्यक्तकामा
दयःसच्चिदानंदादयश्चविद्यंतेतएवसंतुआवृत्तिरादरार्थाॐशांतिःशांतिःशांतिरित्युक्तार्थम् ४ भद्रमिति हेविरा
डादयोदेवाःमुमुक्षवोवयंभवत्प्रसादतःमुमुक्षूणांबहुलादृढवचनंकर्णेभिरितिच्छांदसंकर्णैःभद्रंनिर्विशेषत
र्यब्रह्मप्रतिपादकवेदांतंश्रृणुयामसंशयादिपंचदोषशांत्यवधिवेदांतश्रवणंकुर्मइत्यर्थःकेवलश्रवणतःकिं
स्यादितिअतआह भद्रमितियथाशास्त्रंब्रह्मविद्याश्रवणतोयजत्राध्यानयज्ञयजनशीलावयंअक्षभिरक्षभिःप्र
जातंश्रुणुयाम

[illegible] रामः

साकल्यं नैष्कल्यं तुरीयं तुरीयातीतं वा परं क्षेमं पश्यामः अल्पायुषस्तत्सिद्धिः क्वेत्यत आह स्थिरैरिति तत्तदं
गाभिमानीन्द्राधिदेवताप्रसादतः स्वस्वविषयव्याप्तिशून्यैः स्थिरैरंगैः करचरणादिभिर्विशिष्टाः संतः
पश्यतेहापि सन्मात्रमसदन्यत् मद्व्यतिरिक्तमणुमात्रं न विद्यते चिन्मात्रमेव चिन्मात्रमखंडैकरसं
सर्ववर्जितं चिन्मात्रं ब्रह्ममात्रमसन्नहीत्यादितनूभिः सूक्ष्मवस्तुगोचरश्रुतिभिस्तुष्टुवांसः स्तुतिमनु
संधानं कुर्वाणाः संतो देवेत्येकवचनं छांदसं निष्प्रतियोगिकब्रह्ममावध्यानहितं यन्निरोगादिगुणवि

क्षभिर्यजत्राः स्थिरैरंगैस्तुष्टुवाꣳसस्तनूभिः व्यशेम देवहितं यदायुः स्वस्ति न इंद्रो वृ
द्धश्रवाः स्वस्ति नः पूषा विश्ववेदाः स्वस्ति नस्तार्क्ष्यो अरिष्टनेमिः स्वस्ति नो बृहस्पति
र्दधातु ॐ शांतिः शांतिः शांतिः ॥ ५ ॥

शिष्टमायुर्दीर्घायुश्चिरंजीवित्वं तद्व्य
शेमविशेमप्राप्नुयामेत्यर्थः मंदबुध्यनुकंपया प्रकारांतरेण पुनः प्रार्थ्यते स्वस्तीति इंद्रस्त्रिलोकी
पतिः वृद्धश्रवाः बृहत्कीर्तिः नोस्माकमखंडाकारवृत्तिमन्मनःस्वस्त्यस्तु विश्ववेदाः सर्वज्ञः
पूषा नोस्माकं ब्रह्ममात्रध्यानस्वस्त्यवच्छिन्नं भवत्वित्यनुगृह्णातु अरिष्टाअकुंठिता ने
मिर्गतिर्यस्य सोयमरिष्टनेमिः तार्क्ष्यः नोस्माकं मनोब्रह्मैकतानं स्वस्तिस्यादित्यनुगृह्णातु
बृहस्पतिः सुराचार्यो नोऽस्माकं करणजालं ब्रह्ममात्रपर्यवसानं दधातु ददात्वित्यर्थः ॐ
शांतिः शांतिः शांतिः ॥ ५ ॥

म॰वा॰ ५

एवं पंचशांतिं कृत्वा गुरुनमस्कारपूर्वकं विध्यादिमन्त्रवाक्यजातं पठेत् तत्रेति अर्द्धोनितं कं किमित्यत्र संहि म॰वा॰
ताकालेकन्त्रिरामाणामवसानमिति संज्ञातेषामवसानानां क्रमकाले संध्यभावादर्थोनिकमिति संज्ञेतिवेद
लक्षणेऽभिहितं विधिविचारस्तु लोचने द्रष्टव्यः अविधेयब्रह्मप्रापक विधिच्छायापन्नवाक्यानिकानीत्यत
आह सर्वमित्यादिना स्वाऽज्ञानं विकल्पितव्यक्त प्रपंचजातमिदं शब्दगोचरं सर्वं ब्रह्मैव खलु कार्यकारणयोरे
कत्वाभिप्रायेण सर्वप्रपंचस्य ब्रह्मत्वं युज्यते कुतः प्रपंचजातस्य तज्जत्वात्तत्स्थत्वात्तल्लत्वादिति तज्जलानिति का
र्यकारणकलनाशान्तः सन्निषण्ण तियोगिकं ब्रह्मस्वमात्रमित्युपासीत सदानुसंधानं कुर्यादित्यर्थः १ मुमुक्षुर्गुरु
मुखतः पराक्प्रपंचग्रासंप्रत्यंचमात्मानमेवाहं ब्रह्मास्मीत्यावेदितवान् प्रत्यगभिन्नं ब्रह्मास्मीति स्वात्मा

नत्रसाऽर्द्धोतिक विधिवाक्यानि ॐ सर्वं खल्विदं ब्रह्म तज्जलानीति शांत उपासीत १ आत्मान
मेवावेदहं ब्रह्मास्मीति २ आत्मा वा अरे द्रष्टव्यः श्रोतव्यो मंतव्यो निदिध्यासितव्यः ३ मह
सदं ज्ञात्वा वृक्षमूले वसेत् ४ सच्चिदानंदात्मानमद्वितीयं ब्रह्म भावयेत् ॥ ५॥

ॐ न ज्ञातवान् इ
त्यर्थः २ अरे मैत्रेयी अनात्मापन्हवसिद्धः परमात्मैव वस्त्वमिति द्रष्टव्यः तदुपायत्वेन सर्ववेदांतार्थः श्रोत
व्यः युक्तिभिर्मंतव्यः प्रत्यग्भावमापन्नबुध्या ब्रह्मैवाहमिति निदिध्यासितव्यः स्वात्मदर्शनमुद्दिश्य वे
दांतश्रवणमनननिदिध्यासनं कर्तव्यमित्यर्थः ३ महद्भिर्ब्रह्मविद्वरिष्ठैः पद्यते ज्ञायत इति महत्पदं ब्र
ह्मस्वमात्रमिति ज्ञात्वा वृक्षमूले संसारवृक्षमूले वा ब्रह्मणि स्वे महिम्नि वा वसेत् स्वावशेषधियाऽवति राम॰
ष्ठेदित्यर्थः ४ अनृतजडदुःखात्मकप्रपंचापन्हवसिद्धात्मानमद्वितीयं प्रत्यगभिन्नं ब्रह्मास्मीति भावयेत् ५

देहोहंजीवोवाहमितिपरिच्छिन्नभावनांविहायसदाहंप्रत्यगेवपरब्रह्मास्मीत्यनुसंधानंकुर्यात् नपुनर्दे
हाद्यात्मभावमियादित्यर्थः ६ यस्तत्पदलक्ष्यंब्रह्मस्वमात्रमितिजानातिसतज्ज्ञोब्रह्मविद्वोविद्वान्स्वल
क्ष्यैकतानचित्तबालवदुन्मत्तवत्पिशाचवच्चस्वलक्ष्यैनरद्विस्मृत्ययथालोकाजडोऽयमितिमन्येरंस्तथा
जडवत्यालोकमाचरेत्स्वशीलप्रकटनंनकुर्यादित्यर्थः ७ गुरुमुखत्तोवेदान्तार्थब्रह्मजानातीतिब्राह्मणो
ब्रह्मवित्पराक्प्रवृत्तिनिरसनपूर्वकंप्रतीच्येवसमाहितकरणग्रामोभूत्वातत्त्वंपदवाच्यसर्वज्ञत्वकिंचि
ज्ज्ञत्वादिकंत्यक्त्वातत्त्वंपदलक्ष्यब्रह्मप्रतीच्योब्रह्माहमस्मीत्यैक्यानुसंधानमेवसदाकुर्यात् कदापि
परावरभेदबुद्धिंनकुर्यादित्यर्थः ८ ॥स्वात्तदृष्ट्याद्वैतप्रपंचेसत्यपिब्रह्मातिरिक्तंनकिंचिदस्तीत्यनुभवब

अहंब्रह्मास्मीत्यनुसंधानंकुर्यात् ६ सतत्त्वोबालोन्मत्तपिशाचवज्जडवत्यालोकमाचरेत् ७ ब्रा
ह्मणःसमाहितोभूत्वातत्त्वंपदैक्यमेवसदाकुर्यात् ८ सर्वत्राद्वैतब्रह्मबुद्धिंकुर्यात् ९ आशांब
रोननमस्कारोनस्वाहाकारोनस्वधाकारोननिंदास्तुतिर्यादृच्छिकोभवेत् १० सर्वतःस्वरू
पमेवपश्यन्जीवन्मुक्तिम्

लेनसर्वत्राद्वैतब्रह्मैवविद्यतइतिब्रह्मबुद्धिंकुर्यात्कदाप्यब्रह्मबुद्धिं
नकुर्यादित्यर्थः ९ ब्रह्मविद्वरीयान्निर्विशेषब्रह्मस्वमात्रमितिज्ञात्वामानावमानास्पददेहाद्यात्मीयाभिमत्य
भावाद्दिगंबरीभूत्वाज्येष्ठकनिष्ठफलनाभावान्ननमस्कारःस्वाहास्वधावषट्कारगोचरकर्मसामान्यस्यसन्यस्त
त्वान्नस्वाहाकारोनस्वधाकारःदुश्चरित्रसच्चरित्राभावान्ननिंदास्तुतिविषयोभवति प्रवृत्तिनिवृत्तिव्यावृत्तिवैर
ल्यपूर्वकंयादृच्छिकोभवेत् नस्वेच्छाचारोभवेदित्यर्थः १० ब्रह्मविद्वरोमुनिःस्वात्तदृष्ट्याप्रपंचप्रसक्तावपि

णं ब्रह्मैवास्मीति स्वस्वरूपमेव पश्यन् स्वरूपचित्तलयलक्षणजीवन्मुक्तिं प्राप्य परदृष्टिसमर्पितप्रारब्धभासना
शपर्यंतं मद्व्यतिरिक्तमणुमात्रं न विद्यत इति श्रुत्यनुरोधेन स्वस्वरूपानुसंधानेन कालं नयेदित्यर्थः ११ पूर्वोत्तरवाक्य
योः पौनरुक्त्यमिति चेन्न प्रतिवाक्यानां भिन्नोपनिषत्पठितत्वात्सर्वत्र न पुनरुक्तिः ब्रह्मविद्वरः कदाचिदपि स्वरूपा
नुसंधानं विनान्यथाचारपरो न भवेत् स्वमात्रस्फूर्तिं विना स्वातिरिक्तं न स्मरेदित्यर्थः १२ सर्ववेदांतश्रवणमन
नतः स्वस्वरूपं निश्चित्य सर्वोपनिषत्प्रसिद्धब्रह्मस्वमात्रमिति अस्पर्शयोगसमारंभेन निर्विकल्पकसमाधिं कुर्यादित्य
र्थः १३ अपानाकुंचनेनाभिवर्द्धितप्राणाग्निसंतप्तकुंडलिनीशक्त्या ग्रंथित्रयान्वितसुषुम्नाकवाटमुद्घा

अवाप्य प्रारब्धप्रतिभासनाशपर्यंतं स्वरूपानुसंधानेन वसेत् ११ स्वरूपानुसंधानं विना
न्यथाचारपरो न भवेत् १२ वेदांतश्रवणं कुर्वन् योगं समारभेत् १३ आकुंचनेन कुंडलिन्या
कपाटमुद्घाट्य मोक्षद्वारं विभेदयेत् १४ यच्छेद्वाङ्मनसि प्राज्ञस्तद्यच्छेज्ज्ञान आत्मनि॥
१५ ज्ञानमात्मनि महति नियच्छेत्तद्यच्छेच्छांत आत्मनि १६

ट्य तद्गतमोक्षद्वारं कैव
ल्यनाडिकां विभेदयेत्। तद्गतचिदाकाशपर्यवसन्नो भवेदित्यर्थः १४ वाक्श्रोत्रादिदशेंद्रियं स्वार्थाग्र
हणपूर्वकं संकल्पादिमन्मनसि नियच्छेन्मनो मात्रतया विलापयेत् १५ निःसंकल्पोपायतस्तन्मनो ज्ञानात्म
नि निश्चयात्मकबुद्धौ नियच्छेद् बुद्ध्यात्मकज्ञानं ब्रह्माहमस्मीत्यखंडाकारवृत्त्युपायतो महत्यात्मन्यव्यक्ते
नियच्छेत्तच्च निर्विकल्पाख्यमहत्तत्त्वात्मानं ब्रह्ममात्रमस्मिन्नहीति श्रुतिसिद्धोपायतः स्वातिरिक्तशांतनि
ष्प्रतियोगिकपरमात्मनि नियच्छेत्परमात्मावशेषणमापादयेदित्यर्थः ॥१६॥

स्तराक्षरभावविरलः पुरुषएव पूरुषः १७ परमात्मायमहमस्मीति प्रत्यंचमात्मानंविजानीयाच्चेद्यदित दास्व
स्याप्तकामत्वेनकस्यकामायकिमिच्छन्शरीरमनुसंज्वरेत् कृच्छ्रचांद्रायणादिनाशोषयेत् घृतसूपादिनाकि
मर्थंपोषयेत् देहेंद्रियादिनिर्वर्त्यं ज्ञानफलस्यासादितत्वादित्यर्थः १८ ब्राह्मणोब्रह्मविद्वरः धीरोविद्वान्नुयः सर्वा
पन्हवतः संसिद्धोभवति तमेवपरमात्मानंस्वमात्रमितिविज्ञायतत्रैव प्रज्ञांनिष्ठांकुर्वीतनतन्निष्ठातिरेकेणपरा
ग्वस्तुगोचरान्बहूंछब्दान्नानुध्यायान्नोच्चरेत् तदुच्चारणतः किंभवेदित्यतआह वाचइतिवाचोविग्लापनं
कंठशोषणकरमित्यर्थः १९ २० यतोस्यनिर्विषयस्यसंकल्पादिवृत्तिविरलस्यमनसः ब्रह्ममात्रावशेषलक्ष

आत्मानंचेद्विजानीयादयमस्मीतिपूरुषः १७ किमिच्छन्कस्यकामायशरीरमनुसंज्व
रेत् १८ तमेवधीरोविज्ञायप्रज्ञांकुर्वीतब्राह्मणः १९ नानुध्यायान्बहूंछब्दान्वाचोविग्ला
स्या पनंहितत् २० यतोनिर्विषयस्यमनसोमुक्तिरिष्यते। २१ अतोनिर्विषयंनित्यंमनःकार्यंमु
मुक्षुणा २२ चित्तमेवहिसंसारस्तत्प्रयत्नेनशोधयेत् २३ दृश्यंह्यदृश्यतांनीत्वाब्रह्माका
रेणचिंतयेत् २४

णामुक्तिरिष्यते २१ अतोमुमुक्षुणानित्यं
स्वमनोनिर्विषयंनिःसंकल्पंकार्यंब्रह्मातिरिक्तमनस्तत्कार्यंनास्तीतिभावनीयमित्यर्थः २२ अचिद्रूप
चित्तमेवजनिमृत्वात्मकसंसृतिहेतुःहिशब्दोनिःसंशयार्थः ब्रह्मातिरिक्तचित्ततत्कार्यंनास्तीतिशोध
येत् निष्प्रतियोगिकब्रह्ममात्रमेवभावयेदित्यर्थः २३ स्वातिरेकेणयदृश्यतेतदृश्यमनंतकोटिब्रह्मांड
जातंब्रह्मातिरिक्तंनास्तीतिब्रह्माकारेणादृश्यतांनीत्वाब्रह्ममात्रंचिंतयेदित्यर्थः २४

म॰ वा॰ कालत्रयेपि स्वातिरेकेण या मासा माया तत्कार्याण्यनंतकोटिब्रह्मांडानि तद्भेदोयमस्ति चेत्तदा तत्सर्वं ब्रह्मे ए॰ वं॰

७ ति ब्रह्मभावनं कर्त्तव्यं २५ मायातत्कार्याभावे ब्रह्मभावनापि न कर्त्तव्या स्वातिरेकेण देहोस्मीति निर्वृत्ति दुःखरू

पा चेत्तद्विहाय ब्रह्माहमिति निश्चयः कार्यः २६ हृदित्यहंकारोयमिति सासीतयोस्तस्माय: पिंडवत्तादा

त्म्यं हृदयग्रंथिरस्तित्वे ब्रह्मचक्रमादाय तच्छेदनं कुर्यात् २७ अहं ब्रह्म न वेति संशुदिते ब्रह्माहमस्मीति निश्च

यमाप्नुयादित्यर्थः २८ चतुर्वेदषट्शास्त्रादिकमभ्यस्याथ ब्रह्मविचारः कर्त्तव्य इत्याकांक्षायां जीवितस्याति

चंचलत्वेक्षणभंगुरत्वात् क्षरापन्ह्वेति सिद्धाक्षरतन्मात्रमिति विज्ञेयः २९ यत एवमतः सर्वशास्त्राभ्यासं वि

मायाकार्यमिदं भेदमस्ति चेद्ब्रह्मभावनं २५ देहोहमिति दुःखं चेद्ब्रह्माहमिति निश्चयः

२६ हृदयग्रंथिरस्तित्वे च्छेदने ब्रह्म चक्रकं २७ संशये समनुप्राप्ते ब्रह्म निश्चयमाप्नुयात्

२८ विज्ञेयोक्षर तन्मात्रं जीवितं चापि चंचलं २९ विहाय शास्त्रजालानि यत्सत्यं तदुपास्य

तां ३० य्रस्य स्त्री तस्य भोगेच्छा निस्त्रीकस्य क्व भोगभूः ३१ स्त्रियं त्यक्त्वा जगत्त्यक्तं जगत्त्यक्त्वा

सुखी भवेत् ३२ चित्तं कारणमर्थानां तस्मिन्सति जगत्त्रयं ३३ ॐ हाय यदसत्त्वप्रंचापन्ह

वसिद्धं तन्मात्रं तदेव स्वमात्रमित्युपास्यतां तन्मात्रतयातिष्ठेदित्यर्थः ३० ३१ स्त्रीसापेक्ष भोगाशां विषाक्तदुग्ध

वद्धित्वा तत्कलनाकलितजगद्विमुखो भूत्वा तदसंभवप्रबोधसिद्धं ब्रह्मसुखं स्वमात्रमिति भजेदित्यर्थः ३२ ज गिरि॰ ३३

गत्त्रयोपलक्षितकार्याः विद्यापदस्य चित्तविकल्पितत्वेन मिथ्यात्वात्तत्कल्पकचित्तं स्वातिरिक्तं नेति ज्ञानात्त राम:

त्कार्यं जगदपि विलीयते ततः यत्नयत्नतः चित्तमात्रमपन्होतव्यं तदपन्हवसिद्धं ब्रह्म स्वमात्रमिति चिंतये ७

३४ सुप्तेरुत्थाय पुनः सुप्तं तमेव मामरते(?) स्वानेकप्रपंचापन्नवसिद्धं निष्प्रतियोगिकैकब्रह्मैवस्वमात्रमितिप्रवि
चिंत्यतामित्यर्थः ३५ अनात्मकलनाविरलपरमात्मन्येव सदारमतद्(?) स्वात्मारामो मुनिर्ब्रह्मविद्दूरीयान् गम
नागमनशयनादावपि यथेच्छया ब्रह्मैवास्मीति स्वच्छंदेन वसेत् ३७ ब्रह्मभावाश्रयतईति यतिर्भ्रुवो
र्मध्ये नित्यं प्रत्यगभिन्नं ब्रह्मज्योतिर्लिंगं स्वाभेदेन सदा ध्यायेदित्यर्थः ३८ जातिवर्णाश्रमोचितसत्कर्मानु
ष्ठाता मुनिः। गुरुमुखाच्छ्रुतवेदशास्त्रपुराणार्थसंस्कृतात्मनामनसा पराक्प्रपंचावभासकप्रत्यगात्मानं

तस्मिन् क्षीणे जगत्क्षीणं तच्चिकित्स्यं प्रयत्नतः ३४ सुप्तेरुत्थाय सुप्तं तं ब्रह्मैकं प्रविचिंत्यतां
३५ गच्छंस्तिष्ठन्नुपविशंच्छयानो वान्यथापि वा ३६ यथेच्छया वसेद्विद्वानात्मारामः सदा मुनिः
३७ ज्योतिर्लिंगं भ्रुवोर्मध्ये नित्यं ध्यायेत्सदा यतिः। ३८ आत्मानमात्मना साक्षाद्ब्रह्म बुध्वा
सुनिश्चलं ३९ देहजात्यादिसंबंधान्वर्णाश्रमसमन्वितान् ४० वेदशास्त्रपुराणानि पदपांसु
मिव त्यजेत् ४१ एककी निस्पृहस्तिष्ठेन्न हि केन सहालपेत् ४२ दद्यान्नारायणेत्येवं प्रति
वाक्यं सदा यतिः ॥ ४३ ॥

ॐ साक्षात्सुनिश्चलं निर्विशेषं ब्रह्मस्वमात्रमिति बुध्वात
तः प्रयोजनाभावाद्देहजातिवर्णाश्रमविभ्रमकलितवेदशास्त्रपुराणादिकमपि पदपांसुमिव त्यजेत् त
न्निर्वर्त्यफलस्य सिद्धत्वादित्यर्थः ३९ ४० ४१ यतिः सर्वत्र निस्पृहः सन्नहस्येकाकी तिष्ठेत् कदाचिज्जनप्रस
क्तावपि तत्संगभियानहि केन सहालपेत् व्यवहारप्रसक्तौ तत्तत्कार्यानुरोधेन नारायणेत्येवं सदा प्रतिवाक्यं
दद्यात् ब्रह्माहमस्मीति ध्यानतत्परो मुनिर्दंडकमंडलुवस्त्रादिकं परित्यज्य कौपीनधारी दिगंबरो वा भूयादित्यर्थः ४२ ॥४३॥

४४ पराक्सापेक्षप्रत्यगात्मानमधिकृत्य तदभिन्नपरमात्मनि योरमते सोऽयमध्यात्मरतिः स्वेमहिम्न्यासीनः स्वा
तिरिक्तनिरपेक्षः निर्गतसंकल्पो निराशिषः इहास्मिन्लोके निष्प्रतियोगिकब्रह्ममात्रसुखार्थी स्वात्मनैव सहायेन
काकीवि चरेत्तिष्ठेदित्यर्थः ४५ ४६ ब्रह्मभावापन्नो यतिर्वर्णाश्रमाचारविवर्जितः सन् सर्वभूतानामयं ब्राह्म
णो वा न वेत्यादि संदिग्धवेषो भूत्वा स्वातिरिक्तजातकामसंकल्पादि रतिकदं बोच्चावच शब्दजालाग्रहणपू
र्वकमंधवज्जडवन्मूकवद्बधिरवच्चापि संकल्पविरलकीटवन्महीं चरेद्विहरेदित्यर्थः ४७ ४८ मुमुक्षुश्चक्षुश्श्रो

मुनिः कौपीनवासाः स्यान्नग्नो वाध्यानतत्परः ४४ अध्यात्मरतिरासीनो निरपेक्षो निराशिषः
४५ आत्मनैव सहायेन सुखार्थी विचरेदिह ४६ संदिग्धः सर्वभूतानां वर्णाश्रमविवर्जितः
४७ अंधवज्जडवच्चापि मूकवच्च महीं चरेत् ४८ यद्यत्पश्यति चक्षुर्भ्यां तत्तदात्मेति भा
वयेत् ४९ यद्यच्छृणोति कर्णाभ्यां तत्तदात्मेति भावयेत् ५० लभते नासया यद्यत्तत्त
दात्मेति भावयेत् ५१ जिह्वया यद्रसं ह्यत्ति तत्तदात्मेति भावयेत् ५२ त्वचा यद्यत्स्प
र्शेद्योगी तत्तदात्मेति भावयेत् ५३ दृष्टिं ज्ञानमयीं कृत्वा पश्येद्ब्रह्ममयं जगत् ॥ ५४ ॥

त्रादिकरणजातं तद्ग्राह्यरूपशब्दादिकं तद्गोचरज्ञानं च परमात्मेति भावयेत् स्वातिरेकेण स विषय
चक्षुरादिकरणज्ञानं च नास्तीत्यर्थः ४९ ५० ५१ ५२ ५३ ब्रह्मातिरिक्तं न किंचिदस्तीति दृष्टिं ज्ञानम
यीं सम्यग्ज्ञानरूपां कृत्वा परिदृश्यमानं जगत् ब्रह्ममयं ब्रह्ममात्रं पश्येत् भावयेदित्यर्थः ॥ ५४ ॥

द्रष्ट्रादिनामत्रिपुटी यत्र विरूपविलयं भजते तत्रैव तल्लयाधिकरणे अधिष्ठे यस्यापेक्षाऽधिष्ठानताविरलनिरधि
ष्ठानं ब्रह्मास्मीति दृष्टिः कर्त्तव्या ततो नासाग्रावलोकनी दृष्टिर्न कार्येत्यर्थः ५५ ५६ ब्रह्मैवाहमस्मीति ब्रह्मात्म
भावारूढो मुनिः परैरलक्षितशीलवृत्तः सन् सर्वत्रासंगो भूत्वा देवालयाग्न्यगार तरुमूले गुहादौ समाधिं कुर्वन्व
सेत् यत्र कुत्रापि स्वातिरिक्तप्रतीतावुद्विजेदपवदेद्यद्वा स्वातिरिक्तमस्तीति न चोद्विजेन्नापवदेत् स्वस्य स्वा
तिरिक्तस्य च निष्प्रतियोगिकभावाभावज्ञानी ब्रह्ममात्रे स्वमहिम्नि निरिंधनज्योतिरिवोपशांतो भवेन्निर्व्या
पारतयावतिष्ठेदित्यर्थः ५७ ५८ नियमितांतरिंद्रियः शांतः तथा बाह्येंद्रियो दांतः स्वातिरिक्तं नेक्षुपश्यतः

दृष्टृदर्शनदृश्यानां विरामो यत्र वा भवेत् ५५ दृष्टिस्तत्रैव कर्तव्या न नासाग्रावलोकनी ५६
देवाग्न्यगारे तरुमूले गुहायां वसेदसंगो लक्षितशीलवृत्तः ५७ निरिंधनं ज्योतिरिवोप
शांतो न चोद्विजेदुद्विजेद्यत्र कुत्र ५८ शांतो दांत उपरतस्तितिक्षुर्योनूचानो ह्यभिजज्ञो
ब्रह्मसमानः ५९ त्यक्तैषणो ह्यनृणः स्तं विदित्वा मौनी वसेदाश्रमे यत्र कुत्र ६० ॥

———— शीतोष्णादिद्वंद्वसहिष्णुस्तितिक्षुः श्रद्धासमाधानाभ्यां युक्तः सत्कुलप्रसूतो
ह्यनूचानः इत्थंभूतो योगी ब्रह्मसमानो ———— ब्रह्माभिन्नः प्रत्यगस्मीति ज्ञानाभ्यामात्मत्वेन सर्व
मभिजज्ञौ जानाति एवं सर्वात्मभावारूढो मुनिर्ब्रह्मचर्ययज्ञप्रजोत्पादनैः ऋषिदेवपितृऋणतो मुक्तो
ह्यनृणः त्यक्तैषणात्रयो मौनीयः सर्वापन्नवसिद्धस्तमात्मानं विदित्वा यत्र कुत्र वाश्रमे कुटीचकब
हूदकहंसपरमहंसतुर्यातीतावधूतभेदभिन्ने वसेत् तिष्ठेदित्यर्थः ॥ ५९ ॥ ६० ॥

अहिंसासत्यास्तेयब्रह्मचर्यदयार्जवक्षमाधृतिमिताहारबाह्यांतःशौचभेदेनदशविधयमैश्चतपःसंतोषा
स्तिक्यश्रद्धादानेशपूजनवेदांतश्रवणह्रीमतिजपव्रतभेदेनदशविधनियमैश्चस्वस्तिकगोमुखपद्मवीरसिं
हभद्रमुक्तमयूरसुखासनभेदेननवविधासनैश्चसुसंयुतःसन्योगीआदौपूरककुंभकरेचकान्वितासीतिप्रा
णायामैर्नाडीशुद्धिं चकृत्वाथसर्वोपन्हवसिद्धंब्रह्मनिष्प्रतियोगिकंस्वमात्रमितिभावनापूर्वकंकेवलकुंभ
कप्राणायामंचरेत्कुर्यादित्यर्थः ६१ ६२ सिद्धाद्यासनारूढोयोगीसावधानेनचेतसाबाह्यांतर्विलसितसकल
चिंतांपरित्यज्यनानाविधविकल्पशून्यतयानिर्विकल्पेःब्रह्मणिसमाहितचित्तःप्रसन्नात्माब्रह्मातिरिक्तं

यमैश्चनियमैश्चैवह्यासनैश्चसुसंयुतः ६१ नाडीशुद्धिंचकृत्वादौप्राणायामंसमाचरेत् ६२
सर्वचिंतांपरित्यज्यसावधानेनचेतसा ६३ निर्विकल्पःप्रसन्नात्माप्राणायामंसमाचरेत्
६४ मरुदभ्यसनंसनंसर्वंमनोयुक्तंसमभ्यसेत् ६५ इतरत्रनकर्त्तव्यामनोवृत्तिर्मनीषिणा
६६ ओंतत्सदितिसार्द्धांतिकविधिवाक्यानिषट्षष्टिःअथसार्द्धांतिकबंधमोक्षवाक्यानि॥

नकिंचिदस्तीतिकेवलकुंभकप्राणायामंसमभ्यसेत्कुर्यादित्यर्थः ६३ ६४ रेचादिसहितकेवलकुंभकात्मकम
रुदभ्यसनंसर्वंब्रह्मणियथामनोयुक्तंपर्यवसन्नंभवेत्तथासमभ्यसेत् अतोमनीषिणायोगिनामनोवृत्तिरि
तरत्रब्रह्मातिरिक्तेनकर्त्तव्याब्रह्ममात्रविरूपविलयन्नेतव्यमित्यर्थः ६५ ६६ ॐ तत्सदितिसार्द्धांतिकविधिवा
क्यानिषट्षष्टिः ६६॥ विधिप्रकारणविवरणंसंपूर्णं॥ विधिच्छायापन्नमहावाक्यसंस्कृतचित्तानांबंधमो
क्षयाथात्म्यावगतयेबंधमोक्षमहावाक्यजातंप्रकटयन्ति॥ देहादीनित्यादिना ॥ ॥

अथसार्द्धोतिकबंधमोक्षमहावाक्यानिलिख्यंते॥ चार्वाकादिबौद्धपंचकवद्देहादीन्देहेंद्रियमनोबुध्यादीनात्मत्वे
नचाभिमन्यते देहोहमिंद्रियाण्यहमित्याद्याकारकोयःसोभिमानआत्मनोबंधः तत्रात्मात्मीयाभिमतिवैरस्यपू
र्वकंतन्निवृत्तिर्मोक्षः देहाद्यभिमतिभावाभावप्रभवौबंधमोक्षौभवत इत्यर्थः १२ स्वभेदेनकामनाधियाब्रह्म
विष्णवीशेंद्रादिदेवानांमनुष्याणांशुकादिमुनीनामुपासनाकर्त्तव्येतिसंकल्पोबंधः३ सर्वकर्मकर्त्तातत्फलभो
क्ताहमित्यहंभावनाकलितसंकल्पोबंधः४ अणिमामहिमागरिमालघिमाप्राप्तिप्राकाम्येशित्ववशित्वाष्टैश्वर्यं

देहादीनात्मत्वेनाभिमन्यतेसोभिमानआत्मनोबंधः१ तन्निवृत्तिर्मोक्षः२ देवमनुष्याद्यु(शासि)
पासनाकामसंकल्पोबंधः३ कर्तृत्वाद्यहंकारसंकल्पोबंधः४ अणिमाद्यष्टैश्वर्याशंसं कल्पो
बंधः५ यमाद्यष्टांगयोगसंकल्पोबंधः६ केवलमोक्षापेक्षाकामसंकल्पोबंधः७ संक
ल्पमात्रसंभवोबंधः८ नित्यानित्यवस्तुविचारादनित्यसंसारसुखदुःखविषयसमस्तक्षे
त्रममताबंधक्षयोमोक्षः॥ ९॥

ऽर्थ मेस्यादित्याशासिद्धसंकल्पोबंधः५ यमनियमासनप्राणा
यामप्रत्याहारधारणाध्यानसयो—ध्यष्टांगयोगःसाधनीय इतिसंकल्पोबंधः६ स्वाविद्याबंधमोक्षोमेस्या
दितिकेवलमोक्षापेक्षासंकल्पोपिबंधएवस्वस्यनित्यमोक्षस्वरूपत्वेनबंधसापेक्षसंकल्पस्यापिनविशे
षत्वेनबंधत्वंसिद्धमित्यर्थः७ किंबहुनासंकल्पमात्रस्यसंभवःउत्पत्तिरपिबंधोभवति मोक्षसंकल्पस्यापि
बंधत्वेमोक्षः कीदृश इत्यत्राह नित्येति——नित्यानित्यवस्तुनोरात्मानात्मनोनिष्पत्तियोगिकभावाभाव
रूपतयाऽविचारात्स्वाज्ञविकल्पितनित्यसंसारप्रादुर्भूतसुखदुःखविषयपूरितस्वदेहादिसमस्तक्षेत्रेष्व

हंताममतावंधः तत्क्षयएवमोक्षः॥ ९॥

म·वा· मनुष्यादीनां बंधमोक्षकारणंमनएव तत्रविषयासक्तंमनोबंधहेतुः निर्विषयंमनोमुक्तयेभवतीतिस्मृतं १० र·व·
१० ११ जंतुःसामान्यंजीवजातं देहदारादावहंममेतिअभिमानतोबध्यतेनिरहंममाभिमानतोबंधान्मुच्यते१२ स्व
स्मिन्स्वातिरिक्तेचाहंत्वेनममत्वेनचजीवोभवतीतितत्रपुनरहंकारममकाराभावेनकेवलःपरमात्मैवभवति
१३ इदंमेस्यादितिजीवःस्वसंकल्पवशाद्बध्यते संकल्पनीयस्वातिरिक्तंकिमपिनेतिनिःसंकल्पवशाद्विमु
च्यते १४ द्रष्टास्वदृश्याभिनिवेशतोबध्यतेतदभिमानाभावाद्विमुच्यते१५ आविद्यकभोगमात्रेच्छाबंधो
इदंमेस्यादि

मनएव मनुष्याणांकारणंबंधमोक्षयोः १० बंधायविषयासक्तंमुक्त्यैनिर्विषयंस्मृतम् ११ म
मेतिबध्यतेजंतुर्निर्ममेतिविमुच्यते १२ ममत्वेनभवेज्जीवोनिर्ममत्वेनकेवलः १३ स्वसं
कल्पवशाद्बद्धोनिःसंकल्पाद्विमुच्यते१४ द्रष्टादृश्यवशाद्बद्धोदृश्याभावेविमुच्यते१५
इच्छामात्रमविद्येयंतन्नाशोमोक्षउच्यते। १६ भोगेच्छामात्रकोबंधस्तत्यागोमोक्षउ
च्यते १७ चित्तचैत्यकलितोबंधस्तन्मुक्तिर्मुक्तिरुच्यते १८ अनास्थैवहिनिर्वाणंदुःखमा
स्थापरिग्रहः १९ कर्मणाबध्यतेजंतुर्विद्ययाचविमुच्यते २० स्वरूपावस्थितिर्मुक्तिस्त
द्भ्रंशोहंत्ववेदनं ॥ २१ ॥

विद्ययातत्यागोमोक्षउच्यते १६ १७ चित्तजीवस्यचित्तचैत्ययोगतो
बंधोभवति स्वातिरिक्तचित्तचैत्ययोरल्पज्ञानतोमोक्षोभवति १८ सर्वत्रास्थाऽनास्थैवबंधमोक्षहेतूभव
तइत्यर्थः १९ सर्वोहिजंतुःसकामकर्मणाआगाम्यादिकर्मणापिबध्यते निष्कामकर्मणाविद्ययाच रामः
कर्मकृतबंधनाद्विमुच्यते २० स्वस्वरूपावस्थानंमुक्तिःस्वरूपविभ्रंशतोदेहादावहंत्ववेदनंबंधोभवति२१ १०

स्वरूपतश्चेतश्चलनाचलने बंधमोक्षहेतू भवत इत्यर्थः २२ बद्धः संसारी नानाविधवासनया बद्धो भवति ही
तिनिःसंशयार्थः सर्ववासनाक्षयान्मोक्षो भवति २३ स्वातिरिक्तपदार्थो मेस्यादिति दृढवासनया बध्यते हे ब्रह्म
न्निदाघ तद्वासनाजातस्तानवमभावस्तेनयः सिध्यति स मोक्ष इत्यभिधीयते २४ २५ एवंभूतो मोक्षः
क्वास्तीत्यत्र पाताले भूतले नभः पृष्ठे ब्रह्मलोकादावपि मोक्षो न विद्यते चेतः कल्पितसर्वाशासंक्षये चेतः
क्षयो भवति तत्क्षयतः प्रादुर्भूतो मोक्ष इतीष्यते २६ २७ स्वांतर्मनसि बंधसापेक्षमोक्षो मेस्त्विति तच्चिंता

चित्ते चलति संसारे निश्चलं मोक्ष उच्यते २२ बद्धो हि वासनाबद्धो मोक्षस्स्याद्वासनाक्षयः २३
पदार्थभावनादार्ढ्यं बंध इत्यभिधीयते २४ वासनातानवं ब्रह्मन् मोक्ष इत्यभिधीय
ते २५ न मोक्षो नभसः पृष्ठे न पाताले न भूतले २६ सर्वाशासंक्षये चेतः क्षयो मोक्ष इतीष्य
ते २७ मोक्षो मेस्त्विति चिंतांतर्जाता चेदुत्थितं मनः २८ मनसोत्थे मनस्येष बंधः सांसारि
कोमतः २९ तदमार्जनमात्रं हि महासंसारतां गतं ३० तत्प्रमात्रं तु मोक्ष इत्यभि
धीयते ३१ ओं तत्सदिति सार्धैतिकबंधमोक्षवाक्यान्येकत्रिंशत् ।। ३१ ।। ।।

मार्जन

जाता चेत्स्वातिरेकेण मन उत्थितं भवति २८ एवं मनसोत्थे मनसि एष सांसारिको बंधो भवतीति म
तः २९ तन्मनो मार्जयितव्यं तदमार्जनतो बंधो दृढायते तत्प्रमार्जनमात्रेण मोक्षः स्वत एवाविर्भव
तीत्यर्थः ३० ३१ स्वातिरिक्तवस्तुचिंतासामान्यं बंध उच्यते तच्चिंतापन्हवान्मोक्षः स्वत एव प्रसीदतीति
ति स्मृतेः आहत्य वाक्यसंख्या सप्तनवतिः ९७ बंधमोक्षप्रकरणं संपूर्णम् ।। ।।

 बंधमोक्षमहावाक्यार्थसंस्कृतधियामज्ञानिनिंदामहावाक्यानुसंधानतोमिथःसापेक्षस्वानुस्वनुकलनाऽ
 पन्हवसिद्धनिष्पत्तियोगिकब्रह्ममात्रावगातग्रे अथसार्द्धतिकाविद्वन्निंदामहावाक्यानिलिख्यंते अथेत्यादि
नाअविद्वन्निंदारभ्यत इत्यथशब्दआरंभार्थःमद्भिन्नोऽ यमन्योऽसावीश्वरःपरमात्मावातस्मादप्यहमन्योजी
वोदेहोवास्मीतिआवयोर्भिन्नमिदंजगदितियःस्वात्मांदेवतमुपास्तेयथाज्ञानगंधनिकलोऽयंपशुस्तथासोऽयं
नवेदयतएवमतोऽविद्वानहमेवेदंसर्वमितिजानीयादित्यर्थः १अत्राक्षिन्निर्भेदेब्रह्मणिजगज्जीवेशसाक्षि
णांमिथोभिदामिवमन्यमानःस्वाज्ञोमूढःस्वाधिष्ठितशरीरेणसाकंशतधासहस्रधाभिन्नःस्वाविद्ययाखंडितः

अथसार्द्धतिकाविद्वन्निंदावाक्यानि अथयोन्यांदेवतामुपास्तेऽन्योसावन्योहमस्मीतिन
सवेदयथापशुः१अत्रभिदामिवमन्यमानःशतधासहस्रधाभिन्नोमृत्योःसमृत्युमाप्नोति२
कर्तृत्वाद्यहंकारभावनारूढोमूढः३मृत्योःसमृत्युमाप्नोतियइहनानेवपश्यति ४
अनुभूतिंविनामूढोवृथाब्रह्मणिमोदते॥५॥ (x) सन्योमृत्युःतिसमृत्योर्मृत्युंजनिमृति
परंपरामाप्नोतिघटीयंत्रवदविश्रांतंसंसरतीत्यर्थः२तूलांतःकरणाविद्याकल्पितशरीरमास्थायकर्त्ताहं
कारभावनारूढोमूढःस्वाविद्यावृतोभवतीत्यर्थः३ इह ब्रह्मण्यनानारूपेयस्तुजगज्जीवेशादिनानेव
पश्यतिसमृत्योर्मृत्युमाप्नोतीत्युक्तार्थं ४ जलाशयप्रतिबिंबितसहकारशाखाग्रलंबमानफलास्वाद
नमोदोयथानार्थवान्तथामूढःस्वाज्ञःप्रत्यगभिन्नेब्रह्मणिब्रह्माहमस्मीत्यनुभूतिंविनावृथामोदतेस्वानु
भूत्यन्वितज्ञानंकैवल्यफलदंहितदितिस्मृतेः॥५॥ ॥

अकारोकारमकारअर्धमात्राबिंदुनादकलाकलातीततत्त्वभेदेनाष्टांगंविश्वतैजसप्राज्ञतुर्यभेदेनविराट्
स सूत्रबीजतुर्यभेदेनचतुष्पादंकैलासवैकुंठब्रह्मलोकभेदेनचत्रिस्थानंतमोरजःसत्त्वभेदेनजाग्रत्स्वप्नसुषुप्ति
भेदेनब्रह्मविष्णुरुद्रेश्वरसदाशिवभेदेनपंचदैवतंएवमुक्तलक्षणलक्षितमोंकारंपरमात्मानंस्वमात्रमिति
योनजानातिसतुब्रह्मनिष्ठोनभवतीत्यर्थः७ ८ वर्णाश्रमविशिष्टदेहोपलक्षिताःविद्यापदतत्कार्यजातमतीत्य
वर्त्ततइत्यतिवर्णाश्रमंरूपंसच्चिदानंदलक्षणंब्रह्मनिष्प्रतियोगिकस्वमात्रमितियोनजानातिसोऽयमविद्वान्
कदावामुक्तोभविष्यतिनकदापीत्यर्थः ९ १० स्वातिरिक्तदेहात्मधियासर्वत्रइदंमेस्यादिदंमेस्यादितिसुरागिणः

प्रतिबिंबितशाखाग्रफलास्वादनमोदवत् ६ अष्टांगंचचतुष्पादंत्रिस्थानंपंचदैवतं ७
ॐकारंयोनजानातिब्राह्मणोनभवेत्तुसः ८ अतिवर्णाश्रमंरूपंसच्चिदानंदलक्षणं ९
योनजानातिसोविद्वान्कदामुक्तोभविष्यति १० कुशलाब्रह्मवार्त्तायांवृत्तिहीनाःसुरागि
णः ११ तेप्यज्ञानतयानूनंपुनरायांतियांतिच १२ काष्ठदंडोधृतोयेनसर्वाशीज्ञानवर्जि
तः ॥ १३ ॥

ॐ अतएवब्रह्ममात्रवृत्तिहीनाअपिन्यायाद्दितंत्रत्रयपारीणत्वेनसकृद्भाष्याव
लोकनतोब्रह्मवार्त्तायामतीवकुशलाभवंति तद्वार्त्ताकौशल्येनतेकृतकृत्याभवेयुरित्यत्राह तेपीतिब्र
ह्मानुभववृत्त्यभावात्तेपि अज्ञानतयापुनरायांतिच तेषामाभासज्ञानित्वेनजननमरणादिसंसारनिवृ
त्तिर्नस्यादित्यर्थः ११ १२ ज्ञानदंडवैकल्येनकाष्ठदंडोयेनधृतःसःसर्वाशीकुक्षिंभरिर्भवति तितिक्षाज्ञानवै
राग्यशमादिगुणवर्जितःभिक्षामात्रेणयोजीवेत्सपापीयतिवृत्तिहेतिश्रुतेः ॥ १३ ॥ ॥ ॥

म॰ वा॰ यस्य स्वात्मज्ञानामहिम्ना इदं मे स्यादिदं मे स्यादिति स्वेप्सितोयः कामपूरः तद्ब्रह्मातिरिक्तं नेतित्यागवेदनं स्वा र॰ व॰
१२ तिरिक्तापन्हवसिद्धस्वमात्रज्ञानं सहायांतरनैरपेक्ष्येणहितांतराभावादेकांतहितं स्वाप्सितं स्वेनैवनिर्वर्त्ति
तुं शक्यमपि दुष्करतांयातं कर्त्तुमशक्यतयाभातं भवेतं पुरुषकीटकं धिग्धिगिति श्रुतिः कुत्सयतीत्यर्थः
१४ १५ अखिलवेदशास्त्राध्येतारो ब्राह्मणा यदा निष्प्रतियोगिकाद्वितीयब्रह्मतत्त्वं स्वमात्रमिति न जानंति तत्त
दैव ते भ्रांता भवंति तेषां स्वातिरिक्तमुक्तिः स्वमात्रसुखं वा क्केह सिध्यति तदंधीतमखिलं भारमेवेत्यर्थः भारोऽ
विवेकिनः शास्त्रमिति श्रुतेः १६ १७ बाल्ययौवनकौमाराद्यवस्थासु स्वश्रेयश्चिंतनं विना स्वाज्ञानतत्कार्यकल

स्वायतनमेकांतहितं स्वेप्सितत्यागवेदनं १४ यस्स दुष्करतांयातं धिक्तं पुरुषकीटकं १५ अ
द्वितीयब्रह्मतत्त्वं न जानंति यदा तदा १६ भ्रांता एवाखिलास्तेषां क्व मुक्तिः क्वेह वा सुखं १७
अज्ञानोपहतो बाल्ये यौवने वनिताहतः १८ शेषे कलत्रचिंतार्तः किं करोति नराधमः
इच्छाद्वेषसमुत्थेन द्वंद्वमोहेन जंतवः २० धराविवरमग्नानां कीटानां समतां गताः २१
ओं तत्सदिति सार्द्धैतिका विद्वन्निंदा वाक्यान्येकविंशतिः ॥ ॥ लत्रपुत्रादिचिंतन्याभिहि
तः सन् तत्तत्सत्त्वाऽसत्त्वाभ्यामार्तिं भजति स नराधमः स्वात्मनो हितं किं करोति न किमपीत्यर्थः ॥१८ १९
मानुषभावापन्ना जंतवो ब्राह्मणाः सर्वापन्हवसिद्धं ब्रह्म निष्प्रतियोगिकस्वमात्रमिति परमार्थचिंतनं वि
नेदं मे स्यादितीच्छा तत्कुंठको द्वेषः आभ्यामिच्छाद्वेषाभ्यां सम्यगुत्थेन द्वंद्वमोहेनामूढाः धराविवरमग्नकी राम॰
टानां समतां गताः प्राप्ता इत्यर्थः २० २१ आहत्य वाक्यानि ११८ इति अविद्वन्निंदाप्रकरणं संपूर्णं ॥ ३ ॥ ॥ १२

अज्ञाननिंद्रामहावाक्यार्थसंस्कृतानाम तत्त्व हे त्वतत्त्वपंचापन्हवसिद्धब्रह्ममात्रावगतये ऽथसार्द्धोतिकजग
न्मिथ्यामहावाक्यानिलिख्यंते नान्यदित्यादिना ब्रह्मातिरेकेण किंच नकिंचिदपि अन्यत् मिषच्चलत्जंगमंस्था
वरंचनास्तीत्यर्थः१ मृत्स्थानीय कारणब्रह्मातिरिक्त घटस्थानीयकार्यंजगत् वाचारंभणं वाग्विकारः नामधेयं
नाममात्रं मृत्स्थानीय ब्रह्मातिरिक्त घटशरावादिस्थानीयंजगज्जातं नास्तीत्यर्थः २ अतोब्रह्मणोन्यज्जगज्जात
मात्रं मिथ्येत्यर्थः ३ न द्वैत ब्रह्मातिरेकेण द्वितीयमविद्यापदं नत्वस्ति ४ अत्र प्रत्यगात्मनि कामसंकल्पादि
रूपेण नकदाचन भिदास्ति तत्र परमात्मनि नामरूपाकारेण नैव काचन भिदास्ति ५ स्वातिरेकेणय द्यद्विकारजा

अथसार्द्धोतिकजगन्मिथ्यावाक्यानि नान्यत्किंचनमिषत् १ वाचारंभणं विकारोनामधेयं
२ अतोन्यदार्त्तं ३ नतु तद्द्वितीयमस्ति ४ नात्र काचन भिदास्ति नैव तत्र काचन भिदास्ति
५ सर्वविकारजातं मायामात्रं ६ सर्वत्र न ह्यस्ति द्वैतसिद्धिः ७ नास्ति द्वैतं कुतो मर्त्यं ८ प्र
पंचो यदि विद्येत निवर्त्तेत न संशयः ९ मायामात्रमिदं द्वैतमद्वैतं परमार्थतः १० विक
ल्पो विनिवर्त्तेत कल्पितो यदि केनचित् ॥११॥ प्र

तं भानि तत्तत्सर्वं मायामात्रं मिथ्येत्यर्थः ६ सर्वत्र अखंडैकरसे ब्रह्मणि द्वैतं पंचसिद्धिर्न ह्यस्ति ७ अद्वैतस्य
निष्प्रतियोगिकत्वेन जगज्जीवेशादि भेदभिन्नं द्वैतरूपं जगन्नास्ति तत्रावांतरभेदरूपं मर्त्यं कुतः संभव
ति ८ शशविषाणकल्पः प्रपंचो यदि विद्येत भवेत्तदा ब्रह्मातिरिक्तं न किंचिदस्तीति ज्ञानतो निवर्त्तेतेत्यत्र न हि
संशयोस्ति ९ इदं परिदृश्यमानं द्वैतं जातं मायाकार्यत्वेन मायामात्रं परमार्थतस्त्वद्वैतं निष्प्रतियोगिकब्रह्मा
त्रमवशिष्यत इत्यर्थः १० निष्प्रतियोगिक ब्रह्मणि गुरुशिष्यशास्त्रादि विकल्पः केनचित्स्वाज्ञेन यदि विकल्पितः स्यात्त

दास्वत्तद्दृष्ट्यानिवर्तेन ॥११॥

भ॰ वा॰ उपदेशात् उपदेशार्थं गुरुशिष्यादिवादो विकल्पितोऽभूत् केवलं ब्रह्ममात्रं तत्त्वान्नास्य नाशमेति निश्चिन्विति श्रुत्य र॰ ब॰
१३ र्थज्ञानतः निष्प्रतियोगिकाखण्डैकरसब्रह्मणि स्वमात्रमिति ज्ञाते गुरुशिष्यशास्त्रादिभेदभिन्नं द्वैतं न विद्यते अद्वै
तस्य निष्प्रतियोगिकस्वमात्रत्वादित्यर्थः १२ स्वातिरिक्तकारणांतरवैरल्यादिदं जगदनुत्पन्नमेव कार्यकारणयोरन
न्यत्वात् सबाह्याभ्यंतरो ह्यज इति श्रुतेः एतत्तदुत्तमं सत्यं यत्र किंचिन्न जायत इति गौडपादाचार्योक्तेश्च १३ स्वाज्ञ द
ष्ट्या जन्म गच्छतीति जगत् सम्यग्ज्ञदृष्ट्या नभोवच्छून्यमेव ब्रह्मणः स्वमात्रत्वादित्यर्थः १४ इदं प्रपंचमित्यादि लिंग
व्यत्ययश्छांदसः अयं प्रपंचः स्वाविद्यापादस्तत्र जगति स्वाविद्यापादे सत्यत्वेन व्यावहारिकत्वेन प्रातिभासिकत्वे

उपदेशादयं वादो ज्ञाते द्वैतं न विद्यते १२ द्वितीयकारणाभावादनुत्पन्नमिदं जगत् १३ यथैवे
दं नभः शून्यं जगच्छून्यं तथैव हि १४ इदं प्रपंचं यत्किंचिद्यद्यज्जगति वीक्ष्यते १५ दृश्यरूपं च
दृग्रूपं सर्वं शशविषाणवत् १६ इदं प्रपंचं नास्त्येव नोत्पन्नं नो स्थितं जगत् १७ चित्तं प्रपंच
मित्याहुर्नास्ति नास्त्येव सर्वदा १८ मायाकार्यादिकं नास्ति माया नास्ति भयं न हि १९ परं ब्र
ह्माहमस्मीति स्मरणस्य मनो न हि ॥२०॥ ७ नवा घटादि दृश्यरूपमिंद्रियादि दृग्रूपं च यद्यत्किंचिद्दृ

श्यते तत्सर्वं शशविषाणवदलीकं मंतव्यमित्यर्थः १५ १६ स्वाज्ञादि दृष्टिमोहे सत्यसति निर्विशेषे ब्रह्मणि अयं प्र
पंचो नास्त्येव उत्पत्त्यादिविशिष्टं जगदस्तीति चेत्तत्राह नेति कदापि नोत्पन्नं न स्थितं न नष्टं चेति मंतव्यं प्रपंच इ
ति व्यवहारः किंमूलक इत्यत आह चित्तमिति प्रपंचकलनामूलं चित्तमित्याहुः ब्रह्मातिरेकेण प्रपंचकल्प
नामूलं चित्तमपि सर्वदा नास्ति नास्त्येवेत्यादृतिरप्यन्वयार्थः १७ १८ निष्प्रतियोगिकनिर्माये कालत्रयेपि माया रामः
नास्ति सा माया तत्कार्यमनंतकोटिब्रह्मांडजातं ब्रह्माहमस्मीति इति मन्मनोपि तत्कल्पितं द्वैतजं भयं चापि न १३

कालत्रयेप्यलब्धात्मकवंध्याकुमारकगैरवचनेनधीरोभीतश्चेत् २१ शशशृंगांकुशेननागेंद्रोभिन्नमूर्धा
सन्मृतश्चेत् २२ मरुमरीचिकांपीत्वातृषार्तोवितृषश्चेत् २३ मुमूर्षावस्थाविभातगंधर्वनगरंनिखंचेत् २४ ग
गनाज्ञानिविकल्पितगगननीलिमावास्तवश्चेत् २५ मासत्रयात्पूर्वंमृतोजरठःपुनःस्वगृहमेत्यदारेषुसूनुं
जनयेच्चेत् २६ गोस्तनजंक्षीरंपुनस्तन्मार्गेणसमारोपितंचेत् २७ वह्निज्वालामंडलेपद्मवृद्धिश्चेत् २८ निर्वि

वंध्याकुमारवचनेभीतिश्चेदस्त्विदंजगत् २१ शशशृंगेणनागेंद्रोमृतश्चेज्जगदस्तितत्
२२ मृगतृष्णाजलंपीत्वातृप्तश्चेदस्त्विदंजगत् २३ गंधर्वनगरेसत्येजगद्भवतिसर्वदा
२४ गगनेनीलिमासत्येजगत्सत्यंभविष्यति २५ मासात्पूर्वंमृतोमर्त्योह्यागतश्चेज्जगद्भ
वेत् २६ गोस्तनादुद्भवंक्षीरंपुनरारोपणेजगत् २७ ज्वालाग्निमंडलेपद्मवृद्धिश्चेदस्त्विदं
जगत् २८ ज्ञानिनोहृदयंमूढैर्ज्ञातंचेदस्त्विदंजगत् २९ अजकुक्षौजगन्नास्तिह्यात्मकु
क्षौजगन्नहि ३० सर्वदाभेदकलनंद्वैतेंनाविद्यते ३१ नास्तिनस्तिजगत्सर्वंगुरुशिष्यादिकंनहि ३२
द्वैतेन

शेषब्रह्मज्ञानिनोहृदयंस्वाज्ञैर्विस्पष्टंज्ञातंचेत्तदानिर्विशेषब्रह्मणिकालत्रयेपिजगत्सत्यंस्यादेवेत्यर्थः
२९ चतुराननकुक्षौस्वकुक्षावपिकालत्रयेपिसर्वथासर्वप्रकारभेदकलनंसप्रतियोगिकद्वैतात्मकंजग
न्नविद्यते ३० ३१ अनृतजडदुःखप्रपंचापह्नवसिद्धनिष्प्रतियोगिकसच्चिदानंदमात्रोहंगुरुशिष्यादि
भेदकलितंजगत्कालत्रयेपिनोत्पन्नमित्यर्थः ॥ ३२ ॥

३२ प्रतियोगिविनिर्मुक्तपरमात्माज उच्यते प्रतियोगिविनिर्मुक्तमनात्माप्यज एव हीति स्मृतेः आहत्य वा
क्यान्येकपंचाशदुत्तरशतं १५१ जगन्मिथ्याप्रकरणविवरणं संपूर्णं ४ जगन्मिथ्या महावाक्यार्थसंस्कृतानां
जगदपह्नवसिद्धं ब्रह्मास्मीत्युपदेष्टुं अथ सार्द्धैतिकोपदेश महावाक्यानि लिख्यंते स य इत्यादिना य एषो ऽ
णिमा सर्वप्रत्यक्त्वेनाभिमतः स एव परमात्मा तदज्ञानविकल्पितमिदं सर्वमैतदात्म्यं तत्सत्तातिरिक्तसत्ता
भावात् यत्सत्तातिरिक्तप्रपंचसत्ताप्रदं तदेव सत्यं यत्सत्तामात्रतया ऽवशिष्यते स परमात्मा हे श्वेतकेतो यत्स्व
आत्मरूपेणावशिष्टं तत्त्वमसि तदेव त्वमसि नेतर इत्यर्थः १ हे जनक भयहेतुद्वैतापह्नवसिद्धपरमाद्वय

सच्चिदानंदमात्रो ऽहमनुत्पन्नमिदं जगत् ३२ ॐ तत्सदिति सार्द्धैतिक जगन्मिथ्यावाक्या
नि त्रयस्त्रिंशत् अथ सार्द्धैतिकोपदेशवाक्यानि स य एषो ऽणिमैतदात्म्यमिदं सर्वं त
त्सत्यं स आत्मा तत्त्वमसि श्वेतकेतो १ अभयं वै जनक प्राप्तोसि २ ब्रह्मचर्यमहिंसां चापरि
ग्रहं च सत्यं च यत्नेन हे रक्षतो हे रक्षतो हे रक्षत इति ॥ ३ ॥

रूपमभयमेव ब्रह्म प्राप्तोसि ब्रह्मैव भवसीत्यर्थः २ हे शिष्या यूयं निर्विशेषब्रह्मप्राप्तिसाधनतया बाह्यमां
तरं चेति द्विविधं ब्रह्मचर्यं दर्शनं स्पर्शनं केलिः कीर्त्तनं गुह्यभाषणं संकल्पो ऽध्यवसायश्च क्रियानिर्वृत्तिरेव च एत
न्मैथुनमष्टांगं प्रवदंति मनीषिणः विपरीतं ब्रह्मचर्यमनुष्ठेयं मुमुक्षुभिरिति श्रुतिसिद्धाष्टांगमैथुनवर्जितं बा
ह्यब्रह्मचर्यं ब्रह्मानुसंधानमांतरं प्राणिमात्रापीडनमहिंसां च प्राणधारणेतरापरिग्रहं च भूतहितं यथा
र्थाभिभाषणं सत्यं च यथाबलं रक्षत आवृत्तिरादरार्था रक्षत इति च्छांदसं ॥ ३ ॥ ॥ ॥

त्वंपदवाच्योजीवः त्वंपदलक्ष्यं प्रत्यगात्मा तत्पदवाच्य ईश्वरः तत्पदलक्ष्यं ब्रह्म त्वत्तत्पदवाच्यार्थत्यागपूर्वकंजहदा
दिलक्षणया शोधितत्वंतत्पदलक्ष्ययोरस्मिपदघटकभागलक्षणयैक्यभागसिद्धं प्रत्यगभिन्नं ब्रह्मावशिष्यतेजहद
दिभेदेनलक्षणात्रिविधागंगायांघोषः प्रतिवसतीत्यत्र गंगा प्रवाहे तदसंभवात् तत् प्रवाहत्यागपूर्वकंलक्षणया
तत्तीरेघोषोवर्त्तत इतियासाजहल्लक्षणामनोब्रह्मेतिवत्मनस्त्वहृत्तित्यागानद्वत्तिसहस्त्रभावाभावप्रकाश्यकतयाप्र
त्यगात्मालक्ष्यते मंचाः क्रोशंतीत्यत्रवाच्यार्थापरित्यागपूर्वकं मंचस्थाः पुरुषाः क्रोशंतितियालक्ष्यतेसेयमजहल्ल
क्षणासत्यंज्ञानमनंतंब्रह्मेतिवत् सत्यादिवाक्यार्थेसत्यादिकमविहायसत्यादिस्वरूपंब्रह्मेति लक्ष्यतेकश्चिदेको
देवदत्तःकाश्मीरदेशेसार्वभौमोदृष्टः कालविपर्ययात्सएवकेरलदेशेभिक्षाशी दृष्टःतद्देशतत्कालैतद्देशैतत्का

तत्त्वमसित्वंतदसि ४ यन्मनसानमनुतेयेनाहुर्मनोमतः ५ तदेव ब्रह्मत्वंविद्धि नेदंयदिदमु
पासते ६ यत्परंब्रह्मसर्वात्माविश्वस्यायतनंमहत् ।।७।। लगतसार्वभौमत्वंभिक्षुतांविहाय

तद्देहमात्रग्रहलक्षणाभागलक्षणा तत्त्वमसीतिवत्।त्वंतत्पदगतवाच्यार्थैकदेशत्यागपूर्वकत्वंतत्त्वस्यैक्यसिद्धंत
द्गतहेयांशापायेब्रह्ममात्रमवशिष्यत इत्यर्थः ४ कामादिवृत्तिमन्मनसायत्स्वप्रवृत्तिनिमित्तंनमनुतेनसंकल्पय
तिमनोनिमित्तस्यमनोवृत्तिजातभासकत्वान्मननादिसामर्थ्यस्यस्वाप्रवृत्तिनिमित्तचैतन्याधीनत्वाच्चब्रह्मविदो
येनस्वनिमित्तभूतेनसवृत्तिकंमनोमतंविषयीकृतमित्याहुः तद्धिप्रत्यक्तत्वंपराक्त्वसापेक्षप्रत्यक्त्वापायेततदेव
ब्रह्ममात्रंविद्धिअवधारणार्थंस्पष्टयति।नेति।यत्स्वाज्ञंस्वज्ञाइतिदंत्वमाहत्वे — नोपासतेब्रह्मविष्णुरुद्रादिकंतद्ब्र
ह्मनभवतीत्यर्थः ५ ६ यन्निष्प्रतियोगिकपरंब्रह्मस्वाज्ञविकल्पितभूतभौतिकप्रसक्तौतत्सर्वप्रत्यगात्माभवति ॥८॥
स्वाधेयविश्वप्रसक्तौतदाधारतयामहद्व्यापकंप्रत्यगभिन्नंब्रह्मैवविश्वस्यायतनंविश्वापवादाधिष्ठानमित्यर्थः

म॰वा॰ यत्सूक्ष्मात्प्रत्यगभिन्नब्रह्मणः सूक्ष्मतरं निर्विशेषब्रह्ममात्रं नित्यं हे शिष्य तत्त्वमेव तत् प्रत्यक् परयोरेकत्वे अ

१५ हं ब्रह्मास्मीति श्रुतेः ९ अर्णवस्य पूर्णकुंभवदंबरस्य शून्यकुंभवच्च निर्विशेषतयांतर्बाह्यकलनाशून्यं विभा र॰व॰

तांतर्बाह्यांतरालपूर्णरूपेण परमात्मावशिष्यत इत्यर्थः ९ १० मनः कल्पितशरीरादिविषयजातं ग्राह्यं तत्क

ल्पकमानसरतिजातं ग्राहकं देहत्रयात्मा जीवत्रयात्मा च मा भव ग्राह्यग्राहकादिनिखिलभावनापह्नवशि

ष्टं ब्रह्मस्वमात्रमिति ज्ञात्वा तन्मात्रपदवीं भजेदित्यर्थः ११ १२ स्वातिरिक्तद्रष्टा जीवः दर्शनं घटादिविषयक

त्वमेव

सूक्ष्मात्सूक्ष्मतरं नित्यं तत्त्वमेव तत् ९ अंतः पूर्णो बहिः पूर्णः पूर्णकुंभ इवार्णवे ९ अं

तः शून्यो बहिः शून्यः शून्यकुंभ इवांबरे १० मा भव ग्राह्यभावात्मा ग्राहकात्मा च मा

भव ११ भावनामखिलां त्यक्त्वा यच्छिष्टं तन्मयो भव १२ द्रष्टृदर्शनदृश्यानि त्यक्त्वा

वासनया सह १३ दर्शनप्रथमाभासमात्मानं केवलं भज १४ चित्ताकाशं चिदाकाशमा

काशं च तृतीयकं १५ द्वाभ्यां शून्यतरं विद्धि चिदाकाशं महामुने ॥१६॥

ज्ञानं दृश्यं घटादिः द्रष्टाहमित्यादिवासनया सह त्रिपुटीं निरस्यापवादं कृत्वा तदपवादप्रथमभासं प्रत्यं

च मात्मानं पराकृतापेक्षप्रत्यग्भावविरलं केवलपरमात्मानं स्वमात्रमिति भज १३ १४ सदा चिद्रूपेण

काशत इति चिदाकाशं ब्रह्मस्यास्तदृष्ट्या चिद्दृश्यभात चित्तोपलक्षिताविद्यापवादाकाशं परिकल्पितं तंत

तो भूताकाशोपलक्षितपंचभूतभौतिकाकाशं कल्पितं द्वाभ्यां चित्ताकाशभूताकाशाभ्यां शून्यतरं चि रामः

ततत्कार्यापह्नवसिद्धं चिदाकाशं हे महामुने स्वमात्रमिति विद्धि जानीहि इत्यर्थः ॥१५॥१६॥ ॥ १५

ब्रह्माहमहंब्रह्मेतिध्यानेनहृदयाकाशेतद्वभासकायांचितिस्वात्मविकल्पितमनउपलक्षितलिंगशरीरं
विदतिरिक्तंनेतिचिच्चक्रधारयानिःशंकंनिर्दयंमारयअपन्हवंकुरु त तस्वांकामाद्यरयोनहिप्रबध्नं
तिस्मृष्टुंनपारयंतीत्यर्थः १७ १८ नानाविधस्त्रक्चंदनवनिताभक्ष्यभोज्यादिभोगएवपरायणपितिभोगै
कवासनांजगज्जीवेशसाक्ष्यादिभेदवासनांचत्यक्त्वा त तस्तदस्तिनास्तीतितद्भावाभावविभिन्नावपित्यक्त्वा
पन्हवंरुत्वास्वयंनिष्प्रतियोगिकनिर्विकल्पोभूत्वास्थिरोभवेत्यर्थः १९ २० श्रुतिस्मृतिविहितंधर्मंश्रुति
स्मृतिप्रतिषिद्धमधर्मंचचाक्षुषंसत्यंमानसमनृतंचोभेसत्यानृतेस्वातिरिक्तंनेतित्यज यद्वाउभेसत्यान्

ध्यानतोहृदयाकाशेचितिचिच्चक्रधारया १७ मनोमारयनिःशंकंत्वांप्रबध्नंतिना
रयः १८ भोगैकवासनांत्यक्त्वात्यजत्वंभेदवासनां १९ भावाभावौततस्त्यक्त्वानिर्वि
कल्पःस्थिरोभव २० त्यजधर्ममधर्मंचउभेसत्यानृतेत्यज २१ उभेसत्यानृतत्यक्त्वायेनत्य
जसितत्त्यज २२ आत्मन्यतीतेसर्वस्मात्सर्वरूपेथवाततते २३ कोबंधःकश्चवामो
क्षोनिर्मूलंमननंकुरु ॥ २४ ॥

तेत्यक्त्वापन्हवंकृत्वायेनसम्यग्ज्ञानेनापन्हवंकरोषि
तद्वृत्तिमपिपरित्यज्यब्रह्ममात्रंभजेत्यर्थः २१ २२ सर्वंखल्विदंब्रह्मेतिश्रुतिसिद्धसर्वरूपेततेसर्वव्या
पकेअथवासर्वविशेषंनेतिइतिविहाययदवशिष्यतेतत्तदद्वयंब्रह्मेतिश्रुतिसिद्धेसर्वस्मादतीतेसर्वाप
न्हवसिद्धेनिष्प्रतियोगिकपरमात्मनिकोवातूलाविद्याभागत्रयविकल्पितोबंधः कोवातूलाविद्यातुर्यभा
गविकल्पितमोक्षश्चेत्याक्षेपतोनिर्मूलंमननंकुरुस्वातिरिक्तबंधमोक्षकलनानास्तीतिब्रह्ममात्रंभवेत्यर्थः

॥२२॥२४॥

म.वा. सर्वत्रासंगतयाजीवतोजीवन्मुक्तस्य तवस्वदृष्ट्याकालत्रयेप्यसंभवस्वातिरिक्ताशानिराशात्वंयातुस्वातिरिक्त रं.म.
१६ वस्त्वस्तीतिभावनाप्रसक्तौचेत्तदासाऽभावपदमपन्हवंवायातुस्वातिरेकेणमनःप्रसक्तौतदमनस्कंयातुअ
शादिवृत्तिमन्मनसोमायिकत्वेनकारणतुल्यत्वादित्यर्थः २५ २६ भूतादिकालत्रयेप्येकरूपेणवर्त्तनादेकंस
सतिप्रलयाभावादाद्यंतरहितंचिद्रूपेणावशेषणाच्चिन्मात्रंपरिच्छिन्नमायामलवैरल्यादमलंततंअशब्दनि
र्गुणरूपेणशब्दगुणकखादपिअतितरांकेशकोट्येकभागसूक्ष्मंयन्निर्विशेषचैतन्यमवशिष्यतेतद्ब्रह्मासीत्य
त्रनहिसंशयोस्तीत्यर्थः २७ २८ स्वाज्ञदृष्टिविकल्पितप्रपंचस्यस्वेतरदृष्टिस्थितिसंहारकारणतयाब्रह्मविष्णु

आशायातुनिराशात्वमभावंयातुभावना २५ अमनस्त्वंमनोयातुतवासंगेनजीवतः
२६ एकमाद्यंतरहितंचिन्मात्रममलंततं २७ खादप्यऽतितरांसूक्ष्मंतद्ब्रह्मास्तिनसं
शयः २८ रक्षकोविष्णुरित्यादिब्रह्मासृष्टेस्तुकारणं २९ संहारेरुद्रइत्येवंसर्वंमिथ्येतिनिश्चि
नु ३० मत्त्वत्तःनास्तिकिंचिद्वामत्त्वत्तःपृथिवीतुवा ३१ मयातिरिक्तंयद्यद्वातत्तन्नास्तीतिनिश्चिनु
३२ अनात्मेतिप्रसंगोवाअनात्मेतिमनोपिवा ॥ ३३ ॥ रुद्रादयःसंत्येवपरमार्थदृष्ट्याप्रपं

चस्यमायिकत्वेनकारणतुल्यत्वात् विष्णुःपालयतिब्रह्मासृजतिरुद्रःसंहरतीत्यादिकंसर्वंमिथ्येतिनिश्चि
न्वित्यर्थः २९ निर्विशेषब्रह्मरूपेणमयापरित्यक्तंमत्तोतिरिक्तंवापृथिव्याद्युपलक्षितभूतभौतिकजातंयद्य
त्किंचिदस्तीतिमन्यसेतत्तन्नास्तीतिनिश्चिनु अहमेवेदंसर्वमितिश्रुतेः ३० ३१ ३२ अनात्मापन्हवसिद्धात्म
निस्वमात्रमितिज्ञातेतस्यनिष्प्रतियोगिकतयामायारूपानात्मास्तिनास्तीतिप्रसंगोवार्त्तापिनयुज्यतेका रामः
रणरूपेणाऽनात्माभावेपिउपलब्धिविषयतोमनोरूपेणतद्विकल्पितजगद्रूपेणवानात्मास्यादितितत्राह १६

अनात्मेति अनात्मास्तीतिमन नकुन्मनोपि नास्ति स्वाज्ञानतो जगत् गच्छतीति जगद्वापि नास्तीति निश्चिनु माया
नास्ति मनो नास्तीति श्रुतेः २३ २४ यस्मात्स्वातिरिक्ताऽविद्यायदंतत्कार्यं जातमादिमध्यावसानेषु दुःखदं भवति हे
अनघ तस्मात्सर्वं परित्यज्य निर्विशेषब्रह्माहमस्मीति तत्त्वनिष्ठो भव ब्रह्मविद्वरिष्ठो भवेत्यर्थः २५ २६ निर्विशेषब्रह्म
ज्ञानमहिम्ना तदाप्यंतरायतया निद्रादिकं सत्यं मत्वा तन्निरसनपूर्वकं स्वात्मतत्त्वमाप्तुं यदिमन्यसे सदा नित्यात्म
चिंतां द्रावमतीति निद्रा तमोवृत्तिः लोकवार्त्ता च तम उपसर्जन रजोवृत्तिः सर्वानर्थहेतु शब्दादिश्च तमः सत्त्वोपस
र्जन रजोवृत्तिः ब्रह्मभावं विना देहभावस्त्वात्मविस्मृतिः रजः सत्त्वोपसर्जन तमोवृत्तिः निद्राद्यात्मविस्मृत्यंतानां
अनात्मेति जगद्वापि नास्त्यनात्मेति निश्चिनु २४ आदिमध्यावसानेषु दुःखं सर्वमिदं यतः २५
तस्मात्सर्वं परित्यज्य तत्त्वनिष्ठो भवानघ २६ निद्राया लोकवार्त्तायाः शब्दादेरात्मविस्मृतेः २७
क्वचिन्नावसरं दत्त्वा चिंतयात्मानमात्मनि २८ सर्वव्यापारमुत्सृज्य अहं ब्रह्मेति भावय ३९ अ
हं ब्रह्मेति निश्चित्य त्वहंभावं परित्यज ४० घटाकाशं महाकाश इवात्मानं परात्मनि ॥४१॥
क्वचिदप्यवसरं न दत्त्वा स्वात्मानमात्मना अखंडाकारवृत्तिमन्मनसा ब्रह्माहमस्मीति चिंतय स्वाज्ञानावधि सदा
नुसंधानं कुर्वित्यर्थः ३७ ३८ हे शिष्य त्वं प्रापंचिकसर्वव्यापारमुत्सृज्य स्वांतर्बाह्यव्यापारापवादाधिष्ठानं प्र
त्यगभिन्नं ब्रह्मास्मीति भावय ॥ अहं प्रत्यक्परविभागैक्यात् सोहं ब्रह्मेति निश्चित्य ‾‾ तद्दृताहंभावं परि
त्यज्य ब्रह्ममात्रं भवेत्यर्थः ३९ ४० उपाधिविनिर्मुक्तघटाकाशे महाकाशे विलीयते यथा घटाकाशं महाका
शमात्रं भवति। तथा निरुपाधिकमात्मानं प्रत्यंचं परमात्मनि विलाप्य स्वात्मा परमात्ममात्र भव शिष्यत इत्य
खंडभावेन हे ‾मुने सदा तूष्णीं भव तूष्णीं भूतोस्मीति वृत्तिं त्यक्त्वा ब्रह्ममात्रं भवेदित्यर्थः ॥४१॥ ॥

४२ इहामुत्र च चिदेवास्ति चिद्विकल्पितमिदं जगच्चिन्मायमेव चिन्मात्रमेव त्वं चाहं चैते च लोकाश्च चिन्मात्र
मिति भावय चिन्मात्रमेव चिन्मात्रमिति श्रुतेः ४३।४४ अनृतजडप्रपंचाधारत्वात्सत्यचिद्घनं जगज्जीवेशादिरू
पेण खंडद्वैताभावादखंडमद्वयं घटादिदृश्यप्रपंचाभावात्सर्वदृश्यरहितं देहत्रयाभावान्निरामयं यत्स्वदं मु
क्तप्राप्तमलवद्द्वैताशिवाभावाद्विमलमद्वयं शिवं तत्सदाहमिति करणग्राममौनमाश्रय ४५।४६ देहत्रयाभावा
ज्जनिमृतिसुखदुःखजातिनीतिकुलगोत्रादिकलनातीतं चिद्ज्ञानविकल्पिताच्चिज्जगतस्तत्त्वे यत्कारणत्वेना

विलाप्याखंडभावेन तूष्णींभव सदा मुने ४२ चिदिहास्तीति चिन्मात्रमिदं चिन्मयमेव च ४३ चि
त्त्वं चिदहमेते च लोकाश्चिदिति भावय ४४ सत्यचिद्घनमखंडमद्वयं सर्वदृश्यरहितं निरामयं
४५ यत्पदं विमलमद्वयं शिवं तत्सदाहमिति मौनमाश्रय ४६ जन्ममृत्युसुखदुःखवर्जि
तं जातिनीतिकुलगोत्रदूरगं ४७ चिद्विवर्त्तजगतोस्य कारणं तत्सदाहमिति मौनमाश्रय ४८
पूर्णमद्वयमखंडचेतनं विश्वभेदकलनादिवर्जितं ४९ अद्वितीयपरसंविदात्मकं तत्स
दाहमिति मौनमाश्रय ॥ ५० ॥

ऽभिमतं यद्वस्तुतः कार्यकारणकलनापन्हवसिद्धं तदेव सदाहमिति
मौनमाश्रय निर्व्यापारो भवेत्यर्थः ४७।४८ सर्वस्यांतर्बहिश्च व्यापकत्वेन पूर्णं द्वैतरूपेण खंडाचेतनाभावा
दद्वयमखंडचेतनं विश्वभेदे सत्यखंडत्वं कुतः इत्यत्र विश्वभेदकलनास्त्येवेति विकल्पितवर्जितं अतस्त
त्त्वनिष्प्रतियोगिकाद्वैतपरमानंदबोधस्वरूपं यदवशिष्यते तत्सदाहमिति मौनमाश्रयेत्युक्तार्थः। ४९।५०
नास्ति

स्वाप्नदशायांयच्चराचरात्मकमिदंजगत्स्वात्मनोभिन्नतयाभातंस्वप्नदशायांतत्स्वातिरिक्तंनेतिस्वात्ममात्रत
याबुध्वायत्सर्वविकारापन्हवसिद्धंतदस्मीतिविभावयतद्भावनामपित्यजेत्यर्थः ५१ ५२ आत्मनआकाशःसंभूतइ
त्यादिःसंभवक्रमःपृथिव्यप्सुप्रलीयतइत्यादिर्व्यत्ययंक्रमः भूतभौतिकंभूतिवैपरीत्येनतद्विकृतिंकृत्स्नांप्रवि
लाप्यप्रकृतिप्राकृतापन्हवतोयत्परिशिष्यतेचिन्मात्रंसच्चिदानंदस्वरूपंतत्स्वमात्रमितिचिंतयेत्यर्थः ५३ ५४
अहत्यपंचोत्तरद्विशततंउपदेशमहावाक्यप्रकरणंसंपूर्णंउपदेशमहावाक्यजातार्थंयथावद्जानतांप्रत्यकूपस्मे

स्वात्मनोन्यतयाभातंचराचरमिदंजगत् ५१ स्वात्ममात्रतयाबुध्वातदस्मीतिविभावय ५२
विलाप्यविकृतिंकृत्स्नांसंभवव्यत्ययक्रमात् ५३ परिशिष्टंचचिन्मात्रंचिदानंदंविचिं
तय ५४ तत्सदितिसार्द्धोत्तिकोपदेशवाक्यानि चतुःपंचाशत् अथसार्द्धोत्तिकजीव
ब्रह्मैक्यवाक्यानि सयश्चायंपुरुषे १ यश्चासावादित्ये २ सएकः ३ सत्यमात्माब्रह्मैव
ब्रह्मात्मैवात्रह्येवनविचिकित्स्यं ॥४॥

दग्रसक्तौतन्निराकरणायसार्द्धोत्तिकजीवब्रह्मै
क्यवाक्यानिलिख्यंतेसयश्चेत्यादिनायःसर्वांतरत्वेनप्रसिद्धःसचायंपुरुषेजीवरूपेदेहेप्रत्यक्त्वेनप्रतिष्ठि
तःयश्चासावादित्येआदित्योपलक्षितदेवताकदंबेचपरमात्मतयाप्रतिष्ठितःयस्त्वंतत्पदार्थत्वेनजी
वेशरूपेदेहेप्रतिष्ठितःसोयमुच्चावचोपाधिवैरत्यादेकएवएकमेवाद्वितीयमितिश्रुतेः १२३ व्यष्टिप्रपं
चप्रातिलोम्येनांचनात्प्रत्यगात्मासएवसमष्टिप्रपंचोपबृंहणाद्ब्रह्मैवभवतिब्रह्मात्मैवेतियत्तत्सं
नहिसंशयोऽस्तितत्त्वमस्यहंब्रह्मास्मीतिश्रुतेः ॥४॥

हेशिष्यदेहत्रयावभासकस्त्वमेव भास्यतासापेक्षभासकतापायेनिर्विशेषंब्रह्मासि ५ हेस्वामिन्भवत्प्रसादादहं
प्रत्यगभिन्नंब्रह्मास्मीतिशिष्यानुभवस्यादित्यर्थः ६ स्वभक्तिसाधनोपायतोवैकुंठगतभक्तंप्रतिभगवानेवमा
हत्वमितियस्त्वंभक्तोऽसिसोऽहंभगवानहमेवत्वमावयोरंतरंनविद्यतेआवयोर्भेदहेत्वज्ञानाभावादित्यर्थः
७ यस्मिन्निर्विशेषेचिन्मात्रेस्वाज्ञदृष्ट्यास्वाविद्यापादारंभकत्वेनयाः प्राणादीनामांतरकलाःपंचदशभेदाःस्वस्वका
रणरूपप्रतिष्ठागताः प्रतिष्ठाइतिद्वितीयाबहुवचनंश्रोत्रादिज्ञानेंद्रियपंचकवागादिकर्मेंद्रियपंचकमनआ
द्यंतःकारणपंचकभेदभिन्नाःसर्वेदेवाश्चदिग्वातादिप्रतिदेवतासुआगम्यादिकर्माणिविज्ञानमयोजीवःच

त्वंब्रह्मासि ५ अहंब्रह्मास्मि ६ आवयोरंतरंनविद्यतेत्वमेवाहमहमेवत्वं ७ गताःकलाः
पंचदशप्रतिष्ठादेवाश्चसर्वेप्रतिदेवतासु ८ कर्माणिविज्ञानमयश्चआत्मापरेव्ययेस
र्वएकीभवंति ९ येनेक्षतेशृणोतीदंजिघ्रतिव्याकरोतिच १० स्वाद्वस्वादुविजानातितत्प्र
ज्ञानमुदीरितं ११ चतुर्मुखेंद्रदेवेषुमनुष्याश्वगवादिषु १२ चैतन्यमेकंब्रह्मातःप्रज्ञा
नंब्रह्ममय्यपि ॥१३॥ शब्दादिश्चादयोविराडादयोअन्नादयश्चगृह्यतेतएतेसर्वेस्वप्रतिष्ठामे

त्यस्वस्वोपाधिलयात्परेऽव्ययेएकीभवंतिनिर्विशेषब्रह्मभावंभजंतीत्यर्थः ८ ९ प्रज्ञानंब्रह्मेतिमहावाक्या
र्थंश्रुतिरेवव्याकरोतियेनेतियेनचक्षुरादिप्रवृत्तिनिमित्तेनायंलोकःरूपजातमीक्षतेशब्दजातंशृणोति
गंधजातमिदंजिघ्रतिशब्दजातंचव्याकरोतिस्वाद्वस्वादुरसभेदंविजानातीतियत्तत्प्रज्ञानमुदीरितं १०
११ यतोब्रह्मविष्णुरुद्रेंद्रादिदेवेषुमनुष्याश्वगवादिपिपीलिकांतेषुचमठकटाहघटशरावाद्यनुगतव्योमैकत्व
वत्ब्रह्मादिपिपीलिकांतोपाध्यवच्छिन्नचैतन्यमेकंब्रह्मैवअतोमय्यपिविद्यमानंप्रज्ञानंब्रह्मैवेत्यर्थः

अहं ब्रह्मास्मीति श्रुत्यर्थं श्रुतिरेव व्याकरोति परिपूर्ण इति उच्चावचोपाधिषु व्योमवत् पूर्णः परमात्मा ब्रह्मविद्या
धिकारिणि अस्मिन् स्थूलदेहे तत्र त्यहृदयाकाशगत बुद्ध्युपलक्षित लिंगदेहस्य भावाभावसाक्षितया स्थित्वा सर्वप्र
त्यक्त्वेन स्फुरन्नहमितीर्यते अहंशब्देनोच्यत इत्यर्थः अत्र साधनांतरनैरपेक्ष्येण स्वतः परिपूर्णः परमात्मा तद्रूपेणो
पबृंहणाद् ब्रह्मशब्देन वर्णितो भवति प्रत्यग्भिन्नं ब्रह्मास्मीति प्रत्यक् ब्रह्मणोरैक्यपरामर्शात्तेनानुसंधानेनाहं ब्र
ह्म भवामि स्वाज्ञानेन साकमब्रह्मत्वस्य निरस्तत्वादित्यर्थः १४ १५ १६ १७ तत्त्वमसीति श्रुत्यर्थं श्रुतिरेव प्रकाशयति
एकमिति सदेव सोम्येदमग्र आसीदिति श्रुतिसिद्ध सच्छब्दलक्षितमेकमेवाद्वितीयं सजातीय विजातीय स्वगत
परिपूर्णः परात्मास्मिन्देहे विद्याधिकारिणि १४ बुद्धेः साक्षितया स्थित्वा स्फुरन्नहमितीर्यते १५ स्व
तः पूर्णः परात्मात्र ब्रह्मशब्देन वर्णितः १६ अस्मीत्यैक्यपरामर्शात्तेन ब्रह्म भवाम्यहं १७ एक
मेवाद्वितीयं सन्नामरूपविवर्जितं १८ सृष्टेः पुराधुनाप्यस्य तादृक्त्वं तदितीर्यते १९ श्रोतुर्दे
हेंद्रियातीतं वस्त्वत्र त्वंपदेरितं २० एकता ग्राह्यतेसीति तदैक्यमनुभूयतां २१ स्वप्रकाशा
परोक्षत्वमयमित्युक्तितो मतं ॥२२॥ भेदविरलं स्वाज्ञानारोपितनामरूपविवर्जितं सत् सृष्टेः पुराधुनाप्र
लयानंतरमपि तादृक्त्वं उक्तविशेषणविशिष्टनिर्विशेषब्रह्मतत्त्वं तत्पदलक्ष्यमितीर्यते अत्रास्मिंस्तत्त्वमस्यादि
वाक्ये सर्ववेदांतार्थश्रोतुरधिकारिणः देहेंद्रियातीतं वस्तु त्वं पदलक्ष्यमितीरितं तत्त्वंलक्ष्ययोरसीत्येकता एकत्वं ग्राह्य
त इत्यत्र तदैक्यमनुभूयतां तत्त्वंपदलक्ष्यं प्रत्यगभिन्नं ब्रह्मास्मीत्यनुसंधानं कर्तव्यमित्यर्थः १८ १९ २० २१ अयमा
त्मा ब्रह्मेति श्रुत्यर्थं श्रुतिरेव विशदयति स्वप्रकाशेति साधनांतरनैरपेक्ष्येण स्वयं प्रकाशतया परोक्षत्वमयमित्युक्तितः श्रुतितत
ईरितं अहंकारादिदेहांतप्रपंचात् प्रातिलोम्येनांचतीति प्रत्यगात्मेति गीयते स्वाज्ञदृष्ट्या दृश्यमानस्य सर्वस्य जगतः स्वज्ञदृ
ख्यात तत्त्वं सच्चिदानंदलक्षणब्रह्मशब्देनेर्यते तद्ब्रह्म स्वप्रकाशात्मरूपतया अवशिष्यत इत्यर्थः ॥२२॥

२३२४२५तत्वमर्थयोः परजीवयोरुपाधीमायाविद्येस्वातिरिक्तंनेतीतिविहायतदपन्हवसिद्धमखंडंसच्चिदानं
दंपरंब्रह्म विलक्ष्यतेस्वमात्रमवशिष्यतइत्यर्थः २६२७ सोहंशब्दार्थमाहसकारइतिखेचर्याखेचरीयुंजन्निति
श्रुत्यनुरोधेनखेचरीबीजंसकारःत्वंपदार्थइतिनिश्चितःआकाशंशरीरंब्रह्मेतिश्रुतितःहकारोवियद्बीजंत
दर्थःपरमात्मेतिनिश्चितःसकारार्थोजंतुर्जीवःस्वगतजीवत्वापायेहकारलक्ष्यपरमात्माभवेदितिध्रुवंवास्तवमि
त्यर्थः २८२९३०आद्योरेफस्तत्पदलक्ष्यार्थःअपरोमकारस्त्वंपदलक्ष्यार्थःतयोःसंयोजनमसिपदार्थःराम

अहंकारादिदेहांतात्प्रत्यगात्मेतिगीयते २३ दृश्यमानस्यसर्वस्यजगतस्तत्वमीर्यते २४ ब्रह्म
शब्देनतद्ब्रह्मस्वप्रकाशात्मरूपकं २५ मायाविद्येविहायैवउपाधीपरजीवयोः २६ अखं
डंसच्चिदानंदंपरंब्रह्मविलक्ष्यते २७ सकारःखेचरीप्रोक्तस्त्वंपदंचेतिनिश्चितं २८ हकारःप
रमेशस्यात्तत्पदंचेतिनिश्चितं २९ सकारोध्यायतेजंतुर्हकारोहिभवेध्रुवं ३० आद्योरात्तत्पदा
र्थःस्यान्मकारस्त्वंपदार्थवान् ३१ तयोःसंयोजनमसीत्यर्थेतत्वविदोविदुः ३२ नमस्त्वमर्थोवि
ज्ञेयोरामस्तत्पदमुच्यते ३३ असीत्यर्थेचतुर्थीस्यादेवंमंत्रेषुयोजयेत् ३४ क्षीरंक्षीरेयथाक्षिप्तं
तैलंतैलेजलंजले ३५॥

त्यशब्देनप्रत्यगभिन्नपरमात्मोच्यतेइत्यर्थः ३१३२ नमःशब्देनत्वंपदलक्ष्यंरा
मइतित्र्यक्षरंतत्पदलक्ष्यंअयेतिचतुर्थिअसिपदार्थःएवंसप्तकोटिमहामंत्रेषुप्रत्यगभिन्नब्रह्मानुसंधानंस
मानमित्यर्थः ३३ ३४ यथाक्षीरादिषुक्षीरादियोजनेनैकतांयाति तथाब्रह्मविन्मुनिर्ब्रह्मैवभवतीत्यर्थः ३५

३६ यथा घटेनष्टेस्थितेवाकालत्रयेऽपितद्गतव्योमव्योमैवभवतितथैवोपाधिसत्त्वाभ्यां (सत्त्वा) ब्रह्मवित्स्वयंब्रह्मैवभवतीत्यर्थः नष्टेघटेस्थितेव्योमव्योममात्रंयथाभवेत् सोपाधिसत्त्वासत्त्वाभ्यांतथाब्रह्मैवविद्वरइतिस्मृतेः ३७ ३८ अहत्त्ववाक्यानित्रिचत्वारिंशदुत्तरद्विशतं १४३ जीवब्रह्मैक्यप्रकरणविवरणंसंपूर्णं ६॥ ॐ प्रत्यक्परैक्यमहावाक्यार्थसंस्कृतब्रह्मविदांब्रह्मविद्वरताहेतुजीवन्मुक्त्युपायमननप्रकारंवक्तुंमननमहावाक्यान्युच्यतेअहमन्नमित्यादिनाआद्यंतद्वत्सन्नंअन्नमत्तीत्यन्नादः ममसर्वात्मकेनान्नात्तृत्वरूपेणाहमेववर्त्तइत्यर्थः १२ मन्वादित्यचंद्रतारकाअपिमत्तोनभिद्यंतइत्यर्थः ३ यतः प्रत्यग्विकल्पितमिदंसर्वंभूतभौतिकजातंअतोऽहमेवेदंसर्वम

संयुक्तमेकतांयातितयात्मन्यात्मविन्मुनिः ३६ घटेनष्टेयथाव्योमव्योमैवभवतिस्वयं ३७ तथैवोपाधिविलयेब्रह्मैवब्रह्मवित्स्वयं ३८ ओंतत्सदितिसार्द्धोनिकजीवब्रह्मैक्यवाक्यान्यष्टत्रिंशत् अथसार्द्धोतिकमननवाक्यानि अहमन्नमहमन्नमहमन्नं १ अहमन्नादो ३ऽहमन्नादो ३ऽहमन्नादः २ अहंमनुरभवंसूर्यश्च ३ अहमेवेदंसर्वमस्मानि ४ यथाफेनतरंगादिसमुद्रादुत्थितंपुनः ५ समुद्रेलीयतेतद्वज्जगन्मय्यनुलीयते ६ अनात्मदृष्टेरविवेकनिद्रामहंममस्वप्नगतिंगतोहं ॥ ७ ॥ ऽस्मानिभक्षामीत्यर्थः ४ यथासमुद्रात् फेनतरंगादिरुत्थितस्तत्रैवस्थितः क्वचित्पुनस्तत्रैवलिप्यते तथामदज्ञानविजृंभितंजगन्मय्येवानुविलिप्यतेऽतोमदतिरिक्तंकिंचिदपिनास्तीत्यर्थः ५६ देहादावात्मभावारूढस्यानात्मदृष्टेः पुरात्मानात्माविवेकनिद्राप्रादुर्भूतातामहमवष्टभ्यतत्रदेहदारादावहंममेतिस्वप्नगतिंगतवानस्मिइदानींतुश्रीगुरोःस्फुटोक्तेस्तत्त्वमस्यहंब्रह्मास्मीतिमहावाक्यपदैःस्वरूपसूर्येनिर्विशेषतयाभ्युदितेसतितदाब्रह्माहमस्मीतिप्रबुद्धो

म॰वा॰ ८ तेषां दशभेदमापन्नानां प्राणानां धर्मैर्निश्वासोच्छ्वासादिशोभांते प्राणादिधनंजयांत प्राणाश्चलं तु मन आयतः र॰व॰
२० करणं तु कामसंकल्पादिवृत्तिभिर्वाहन्यतां स्वानंदबुध्दिपूर्णस्य मम देहत्रयविलक्षणत्वेन तत्कृतभवदुःखं कथं भवेदि
त्यर्थः ९ १० मम नित्यमुक्तत्वेन बंधसापेक्षमुक्तिर्नास्ति तत्साधनीभूतगुरुशास्त्रादिकं न मेस्तिते षांबंधादीनां मायामा
त्रविकासत्वाद्यतोहमद्वयोऽतो मायातीतोस्मीत्यर्थः ११ १२ प्रत्यं च मात्मानं ब्रह्माहमस्मीत्यंजसा वेद्मि पुरानुभूत
मपि स्वाज्ञानं क्व पलायितं पुरानुभूतकर्तृत्वमपि मे नष्टं पुरा मम कर्त्तव्यजातं ब्रह्मासीत् इदानीं क्वचिदपि कर्त्तव्यं न
स्वरूपसूर्ये ह्युदिते स्फुटोक्तेर्गुरोर्महावाक्यपदैः प्रबुद्धः ८ प्राणाश्चलं तु तद्धर्मैः कामैर्वाहन्यतां
मनः ९ आनंदबुद्धिपूर्णस्य मम दुःखं कथं भवेत् १० न मे बंधो न मे मुक्तिर्न मे शास्त्रं न मे गुरुः
११ मायामात्रविकासत्वान्मायातीतोऽहमद्वयः १२ आत्मानमंजसा वेद्मि क्वाप्यज्ञानं पलाय
यितं १३ कर्तृत्वमपि मे नष्टं कर्त्तव्यं वापि न क्वचित् १४ ब्राह्मण्यं कुलगोत्रे च नाम सौंदर्यजा
तयः १५ स्थूलदेहगता ह्येते स्थूलाद्भिन्नस्य मे न हि १६ क्षुत्पिपासांध्यबाधिर्यकामक्रो
धादयोखिलाः १७ लिंगदेहगता ह्येते ह्यलिंगस्य न विद्यते १८ जडत्वप्रियमोदत्वध
र्माः कारणदेहगाः ॥१९॥ ७ विद्यत इत्यर्थः १३ १४ ब्राह्मण्यादिशैशवांत नानाविधकुलगोत्रनाम
सौंदर्यजातिविकारा जायतेऽस्तीत्यादिषड्भावविकाराश्च स्थूलदेहगता भवेयुः स्थूलाद्भिन्नस्य मे मम मैते ध
र्मा न ही विद्यंत इत्यर्थः १५ १६ प्राणेंद्रियांतःकरणगोचरक्षुत्पिपासांध्यबाधिर्यकामक्रोधमदमात्सर्याद्यखिलगुणा
लिंगदेहगता भवंति एते क्षुधादिगुणा ह्यलिंगस्य मम न विद्यंत इत्यर्थः १७ १८ तूलांतःकरणाः विद्याबीजभा
गप्रभवजडत्वप्रियमोदप्रमोदत्वधर्माः कारणदेहगता भवंति नित्यस्य निर्विकारस्वरूपिणो मम मैते नजडत्वादयो ध
२०

२० ममचित्सदानंदरूपत्वाज्जडान्न तद्दुःखंजातंमे न युज्यत इत्यर्थः २१ २२ नाहंस्थूलदेहः मेमम जन्मादिषड्
भावविकाराः कुतः नाहं प्राणो भवामि कुतः मे क्षुत्पिपासे भवेतां नाहं चेतस्तदाश्रयशोकमोहौ मे कुतः नाहं क
र्त्ता भोक्ता वा भवामि तन्निर्वर्त्यबंधमोक्षौ कुतो मे भवेतामित्यर्थः २३ २४ स्वांतर्हृदये निजानंदस्वमात्रमित्याश्रयंत
मिदं मे स्यादिदं मे स्यादित्युक्तिनामाँशाचिं स्वातिरिक्तं नेत्यवमानयंतं इदं परि दृश्यमानं जगदिंद्रजालवन्मिथ्येत्या
शापि
लोकयंतं इत्थं ब्रह्मभावेन वर्त्तमानं मां सर्वत्रासंगमापत्स्वं पराकथं प्रविशेत् कदापि न स्पृशेदित्यर्थः २५ २६

नसंतिमम नित्यस्य निर्विकारस्वरूपिणः २० चिद्रूपत्वान्न मे जाड्यं सत्यत्वान्नानृतं मम २१ आ
नंदत्वान्न मे दुःखमज्ञानाद्भाति सत्यवत् २२ नाहं देहो जन्ममृत्युः कुतो मे नाहं प्राणः क्षुत्पि
पासा कुतो मे २३ नाहं चेतः शोकमोहौ कुतो मे नाहं कर्त्ता बंधमोक्षौ कुतो मे २४ आनंदमं
तर्निजमाश्रयंतमाशापिशाचीमवमानयंतं २५ आलोकयंतं जगदिंद्रजालमापत्क
थं मां प्रविशेदसंगं २६ देवार्चनस्नानशौचभिक्षादौ वर्त्ततां वपुः २७ तारं जपतु वाक्तद्वत्
पठत्वाम्नायमस्तकं २८ विष्णुं ध्यायतु धीर्यद्वा ब्रह्मानंदे विलीयतां २९ साक्ष्यहं किंचिद
प्यत्र न कुर्वे नापि कारये ॥ ३० ॥

मद्वपुः शरीरं प्राचीनवासनया स्नानशौचभिक्षादिकर्मणि प्र
वर्त्ततां मम वाक् षोडशावयवब्रह्मप्रणवं जपतु तद्वद्वेदमस्तकं वा पठतु माम की बुद्धिः सर्वव्यापकतया वि
ष्णुं ध्यातु यद्वा स्वयं ब्रह्मानंदसागरे विरूपविलयं भजतु त्वया किं कृतमित्यत्र स्वातिरिक्तसाक्ष्यसद्भावे तत्सा
क्ष्यहं स्वयं न किंचिदप्यत्र कुर्वे परैर्वा किंचिदपि न कारये स्वातिरेकेण कर्त्तुं कारयितुं न किंचिदस्तीत्यर्थः २९ ३०

यत्स्वमात्रतयाज्ञातव्यं निर्विशेषं ब्रह्म तदधुनाज्ञातं अपरोक्षतया यद्द्रष्टव्यं तद्दृष्टमहमस्मीति दृष्टस्वाज्ञदशायां स्वातिरिक्तास्तित्वधिया चिरंश्रांतोस्मि इदानींतु चिन्मात्रान्नास्ति किंचनेति विश्रांतोस्मि चिन्मात्रमेव चिन्मात्रमित्यादिश्रुतेः३१ ३२ब्रह्मातिरेकेण भूतं भविष्यच्च शब्दाद्वर्तमानमपि नहि कदाचन चिंतयामि ३३ न च कंचन स्तौमि न निंदामि नहि क्वचिदपि स्वात्मनोन्यद्विद्यते सर्वमात्ममयं जगदिति श्रुतेः ३४ स्वातिरिक्त प्रपंचसत्वे तत्प्रत्यग्रूपेणालेपकोहं स्थूलदेहविलक्षणत्वादजरोऽस्मि सर्वानर्थहेतुलिंगशरीराभावान्नीरागः शांतवासनो ब्रह्मैव भवामी

ज्ञातं ज्ञातव्यमधुना दृष्टं द्रष्टव्यमद्भुतं ३१ विश्रांतोस्मि चिरंश्रांतश्चिन्मात्रान्नास्ति किंचन ३२ न
भूतं न भविष्यं च चिंतयामि कदाचन ३३ न स्तौमि न च निंदामि ह्यात्मनोन्यं नहि क्वचित् ३४ अ
लेपकोहमजरो नीरागः शांतवासनः ३५ स्वपूर्णात्मातिरेकेण जगज्जीवेश्वरादयः ३६ न सं
ति नास्ति माया च तेभ्यश्चाहं विलक्षणः ३७ किं करोमि क्व गच्छामि किं गृह्णामि त्यजामि किं
३८ यन्मया पूरितं विश्वं महाकल्पांबुना यथा ३९ ॐ तत्सदिति साद्धीतिकमननवाक्या
न्येकोनचत्वारिंशत् ॥ ॥

त्यर्थः ३५ स्वमात्रावस्थानलक्षणपूर्णब्रह्मातिरेकेण जगज्जीवेश्वरादयः साक्षी च माया तत्कार्याणि च न संति तेभ्यश्चाहं विलक्षणः सर्वस्मादन्यो विलक्षण इति श्रुतेः३६ ३७ यथा महाकल्पांबुना पृथिवी पूरिता तथा यन्मया विश्वोपलक्षिताऽविद्यापदतत्कार्यजातं पूरितं व्याप्तं कवलितमित्यर्थः एवं स्थिते कर्त्तव्यकार्याभावात् किं करोमि गंतव्यप्रदेशाभावात् क्व गच्छामि विषयसामान्याभावात् किं गृह्णामि किं वा त्यजामि सर्वस्य ब्रह्ममात्रत्वात् नास्त्यनात्मेति निश्चिन्विति श्रुतेः ३८ ३९ आहत्य वाक्यानि द्व्यशीत्युत्तरद्विशतं २८२ संपूर्णं ॥

मननैर्महावाक्यसंस्कृतचित्तानां चतुर्विधजीवन्मुक्तिप्रकटनाय सार्द्धैतिकजीवन्मुक्तिवाक्यानि लिख्यंते स तत्रेत्या
दिना य एष श्रवणमननतो ब्रह्मभावं गतः सोऽयं ब्रह्मविद्वरीयान्तत्र स्वे महिम्नि विकल्पितसर्वोऽपवादाधारदृष्ट्या
पर्येति परि समंतादृत्तेते परदृष्ट्या यदृच्छया प्राप्तफलं जक्षन् भक्षयन् सर्वत्रात्मात्मीयाभिमतिवैरल्येन स्त्रीभिर्वा क्रीडन्
यानैर्वा ज्ञातिभिर्वा वयस्यैः सखिजनैर्वा रममाणइव भाति परारोपितस्त्रीपुरुषोपगेमेन जननमुत्पादयतीत्यु

अथ सार्द्धैतिकजीवन्मुक्तिवाक्यानि स तत्र पर्येति जक्षन् क्रीडन् रममाणः स्त्रीभिर्वा यानै
र्वा ज्ञातिभिर्वा वयस्यैर्वा नोपजनं स्मरन्निदं शरीरं १ स वा एष एवं पश्यन्नेवं मन्वान एवं
विजानन्नात्मरतिरात्मक्रीड आत्ममिथुन आत्मानंदः स स्वराड् भवति ॥ २ ॥

पजनं शरीराभासमात्मात्मीयाभिमानास्पदतयाऽस्ति नास्तीति न कदापि स्मरेत् १ स वा एष ब्रह्मविद्वरीया
न्बौद्धादिसेव्यजडादिभूतिचतुष्टये घात्मावरणं पश्यन् भेदप्रतीतिं मन्वानः अवास्तवं विजानन् स
न्निर्विशेषात्मन्येव रतिः रमणं यस्य सोऽयमात्मरतिः आत्मन्येव क्रीडा विनोदो यस्य सोऽयमात्मक्रीडः आत्मै
व मिथुनं यस्य सोऽयमात्ममिथुनः बाह्यादारादिरतिः अंधाबधिरा मुग्धाः क्रीडा मूकादिति क्रीडावैरल्यादात्म
मात्रतया सर्वत्र नंदतीत्यात्मानंदः स विद्वानेवं रूपेण स्वयमेव राजत इति स्वराड् भवति ॥ २ ॥

ये प्रजापतिशिष्याः स्ते देवाः पुत्रकामेष्टिस्त्राणिज्यस्त्वाश्रमोक्ताचरणलक्षणेभ्यः ससाधनेभ्यः पुत्रवित्तलोकेषणाभ्यो व्युत्थायस ससाधनेषणात्रय संन्यासंकल्पा अनिकेतस्थिरमतयो निरागाराः प्राणधारणमात्रेतरपरिग्रहशून्या निष्परिग्रहाः केशशिखारहिता अशिखः कार्पासयज्ञोपवीतरहिता अयज्ञोपविताः ब्रह्मातिरिक्तरूपाग्रहणादंधाः तथा शब्दाग्रहणाद्बधिराः मौढ्यसौंदर्यवैरल्यान्मुग्धाः सद्योत्पन्नकन्यायुवतिजरगसुविकाररहिताः क्लीबाः लौकिकवार्त्ताविरलामूकाः उन्मत्ता इव लक्ष्यैकतानचित्ततयापरिवर्त्तमाना निगृहीतांत

ते देवाः पुत्रैषणायाश्च वित्तैषणायाश्च लोकैषणायाश्च ससाधनेभ्यो व्युत्थाय निरागारा निष्परिग्रहा———अशिखा अयज्ञोपवीता अंधा बधिरा मुग्धाः क्लीबा मूका उन्मत्ता इव परिवर्त्तमानाः शांता दांता उपरतास्तितिक्षवः समाहिता आत्मरतय आत्मक्रीडा आत्ममिथुना आत्मानंदाः प्रणवमेव परं ब्रह्मात्मप्रकाशं शून्यं जानंतस्तत्रैव परिसमाप्ताः ॥ ३ ॥ ॥

र्बाह्येंद्रियाः शांता दांताः निगृहीतस्वांतर्बाह्यव्यापारा उपरताः शीतोष्णादिद्वंद्वसहिष्णवस्तितिक्षवः लक्ष्यैकतानमनसः समाहिताः बाह्यदारादिक्रीडामिथुनजफलत्वानंदवैरल्यादात्मक्रीडाः आत्ममिथुना आत्मानंदाः व्याख्यातं वैराग्यादिपंचदशमात्रातत्परिणताजाग्रज्जाग्रदाद्यविकल्पानुसैरसांतकलनाप्रलयाधिकरणप्रणवमेव तुर्यतुर्याभिधानपरंब्रह्मात्मप्रकाशं ब्रह्ममात्रं तदतिरिक्तंशून्यं जानंतः सतस्तत्रैव तुर्यतुरीयेतन्मात्रावशेषतयापरिसमाप्तास्तद्भाव

ब्रह्मवित्पदमारूढः परिव्राट् जीर्णकौपीनं कंथाधारणात्कुचेलः स्वदेहातिरिक्तसहायाभावादसहायः अतएवैकाकी
विविधविक्षेपग्रासस्समाधौ स्थितत्वात्समाधिस्थः स्वात्ममात्रावशेषणं कामयत इत्यात्मकामः स्वाना प्तकामनाभावादा
प्तकामः इदं मे स्यादिति कामो यस्मान्निर्गतः सोऽयं निष्कामः स्वात्ममात्रज्ञानजठराग्निना कामो जीर्यत इति जीर्णकामः कुचे
लाद्यभिमानत्यागपूर्वकं हस्ति सिंह दंशमशकनकुलसर्पराक्षसगंधर्वादिषु स्वाज्ञानां भयहेतुष्वपि भीहेतुस्वातिरिक्त
दृष्टिं स्वमात्रज्ञानखड्गेन मारयतीति मृत्युस्तस्समृत्योर्निर्विशेषचिद्रूपतो स्वरूपाणि गजाश्वादीनीति ज्ञानमहिम्नासवी
त्मभावनावान्मुनिर्न बिभेति कुतश्चन भीहेतुद्वैतदृष्ट्यभावादित्यर्थः सर्वात्मभावनाजुष्टयोगिनं सर्वे जंतवः स्वात्मत्वेनै
कुचेलोऽसहाय एकाकी समाधिस्थ आत्मकाम आप्तकामो निष्कामो जीर्णकामो हस्तिनि सिंहे दंशे म
शके नकुले सर्पराक्षसगंधर्वे मृत्यो रूपाणि विदित्वा न बिभेति कुतश्चनेति ४ सर्वधर्मान्परित्यज्य नि
र्ममो निरहंकारो भूत्वा ब्रह्मिष्ठं शरणमुपगम्य तत्त्वमसि सर्वं खल्विदं ब्रह्म नेह नानास्ति किंचनेत्यादि
महावाक्यार्थानुभवज्ञानाद्ब्रह्मैवाहमस्मीति निश्चित्य निर्विकल्पकसमाधिना स्वतंत्रो यतिश्चरति
स सन्न्यासी स मुक्तः स पूज्यः स योगी स परमहंसः सोऽवधूतः स ब्राह्मण इति॥ ५॥ ॥ वपश्यंतिनद्विषंत्यात्म
रूपत इति स्मर्तेः ४ परिव्राट् ब्रह्मवित् श्रुतिस्मृतिविहितप्रतिषिद्धरूपान्करणग्रामनिर्वर्तनीयान्सर्वधर्मान्स्वा
तिरिक्तधियापरित्यज्य दंडकमंडल्वादावपि ममेदमित्यभिमानविरलो निर्ममः देहेंद्रियादौ निरहंकारो भूत्वा ब्रह्मप्रा
पकतया ब्रह्मिष्ठं स्वाचार्यं शरणमुपगम्य तन्मुखस्तत्त्वमसीति परिदृश्यमानं सर्वं ब्रह्मैव खल्विति इह अनानारूपे निर्वि
शेषे ब्रह्मणि किंचन किंचिदपि नाना नास्तीति महावाक्यार्थानुभवज्ञानात्स्वात्मानं ब्रह्मैवाहमस्मीति निश्चित्य निर्विक
ल्पकसमाधिना विकल्पसामान्यापह्नवसिद्धनिर्विकल्पके ब्रह्मणि समाहितकरणग्रामतया स्वतंत्रः स्वच्छंदो यतिश्चर

तिष्ठन्स्यातिरिक्तस्सन्न्यासी सन्न्यासीति मुमुक्षुः मुमुक्षुभिः सपूज्यः
सत्त्वाद्यशेयोगी सपरमहंसः परिव्राजकः स एव मुख्योऽवधूतः

सब्राह्मणो ब्रह्मविद्वरिष्ठो भवतीत्यर्थः ॥५॥ पंचविंशतितत्त्वात्मको जीवः वियदादिपंचकं प्राणादिपंचकं ज्ञानेंद्रिय
पंचकं कर्मेंद्रियपंचकं अंतःकरणचतुष्टयं चेति स्वकल्पितचतुर्विंशतितत्त्वं परित्यज्य चतुर्विंशतितत्त्वापवा
दाधारतया षड्विंशकपरमात्माहमिति निश्चयाज्जीवन्मुक्तो भवति ६ अवस्थात्रयापवादाधिकरणं तुरीयं तद्व
स्थात्रयवन्नक्षरतीत्यक्षरमिति ज्ञात्वा अक्षरावमतेः पुराजागरिते यच्छ्रुतं शब्दजातं यद्दृष्टं रूपजातं तत्सर्वं सु
प्तावस्थापन्न इव अविज्ञातमस्मीति तस्मिन्वयोवसेतस्य ब्रह्मविदः स्वप्नावस्थायामपि यादृक् जाग्रत्स्वापः तादृक्स्वाति

जीवः पंचविंशकस्वकल्पितचतुर्विंशतितत्त्वं परित्यज्य षड्विंशकपरमात्माहमिति निश्चया
ज्जीवन्मुक्तो भवति ६ तुरीयमक्षरमिति ज्ञात्वा जागरिते सुषुप्त्यवस्थापन्न इव यद्यच्छ्रुतं यद्यद्दृष्टं
तत्सर्वमविज्ञातमिव यो वसेत्तस्य स्वप्नावस्थायामपि तादृगवस्था भवति स जीवन्मुक्तो भव
ति ७ सकृद्विभातस्सदानंदानुभवैकगोचरो ब्रह्मवित् विद्वांश्चक्षुरादिबाह्यप्रपंचोपरतः स
र्वं जगदात्मत्वेन पश्यन्नास्त इति भावयन् कृतकृत्यो भवति ॥ ८ ॥

रिक्तविषयशून्यावस्था भवति येनैवमनुभूयते स जीवन्मुक्तो योगी भवतीत्यर्थः ७ सदाद्यावृत्तित्रयापह्नवतः स
कृदेव विभातीति सकृद्विभातः सर्वंनिरावृत्ततया सदास्वानंदानुभवैकगोचरः परमात्मैव ब्रह्मवित् विद्वान्परमात्म
भावमापन्नः चक्षुरादिकरणनिर्वर्त्यबाह्यांतःप्रपंचोपरतो भूत्वा स्वाज्ञदृष्टिविकल्पितं सर्वं जगत्कारणातिरिक्तं का
र्येनेति ज्ञानादात्मत्वेन पश्यन् सर्वमात्ममात्रमिति भावयन्कृतकृत्यो जीवन्मुक्तो भवतीत्यर्थः ॥ ८ ॥ ॥

सोयं ब्रह्मविद्वरः शीतोष्णसुखदुःखाद्यभावान्निर्द्वंद्वः सदानिर्विकल्पसमाधिपारवश्याद्चंचलगात्रः स्वातिरिक्तांतःकरणाभावात् परमशांतिं स्वीकृत्य शांतप्रपंचो भूत्वा अनित्याशुद्धानात्मवैरल्यानित्यशुद्धः परमात्माहमेवेति दृढानुभावाल्लिष्प्रतियोगिकाखंडानंदः अपूर्णप्रपंचसत्वे पूर्णः स्वकर्तव्यार्थाभावात्कृतार्थः सर्वत्र परिपूर्णपरमाकाशे यन्मनो मग्नं समाप्तं स तथोक्तः सदानिर्विकल्पसमाधिरूपेयमुन्मन्यवस्था येन प्राप्ता स तथोक्तः सर्वेंद्रियवर्गस्वातिरिक्तं नेति येन सन्न्यस्तः स सन्न्यस्तसर्वेंद्रियवर्गः अनंतकोटिजन्मार्जितपुण्यपुंजपरिपक्वतः संजाततत्वज्ञानफलकैवल्यं येनासादितं स तथोक्तः निष्प्रतियोगिकाखंडानंदानुभवेन स्वातिरिक्तास्तित्वप्रभवसर्वक्लेशकश्मलं

निर्द्वंद्वः सदाचंचलगात्रः परमशांतिं स्वीकृत्य नित्यशुद्धः परमात्माहमेवेत्यखंडानंदः पूर्णः कृतार्थः परिपूर्णपरमाकाशमग्नमनाः प्राप्तोन्मन्यवस्थः सन्न्यस्तसर्वेंद्रियवर्गो अनेकजन्मार्जितपुण्यपुंजपक्वकैवल्यफलोखंडानंदनिरस्त— सर्वक्लेशकश्मलो ब्रह्माहमस्मीति कृतकृत्यो भवति ॰ ब्रह्मैवाहमस्मीत्यनवरतं ब्रह्मप्रणवानुसंधानेन यः कृतकृत्यो भवति स परमहंसपरिव्राट्॥१०॥ ॐ येन निरस्तः स मुनि ब्रह्माहमस्मीति कृतकृत्यो जीवन्मुक्तो भवतीत्यर्थः ॰ वैराग्यादिपश्यंसंतपंचदशमात्रापरिणतजाग्रज्जाग्रत्स्वप्नादितुर्यस्वापांतत ह्यध्यारोपापवादाधारविश्वविश्वादितुर्यप्रायान्तात तत्समध्यासे पापवादाधारविराड्विराजादितुर्यविजांतत्तदुभयैक्यारोपापवादाधारोत्रावविकल्पानुज्ञैकरसांतकलनापन्हवसिद्धतुर्यातुर्यगोचरब्रह्मप्रणवानुसंधानेन अनवरतं निर्विशेषब्रह्माहमस्मीति तत्वज्ञानमहिम्नायः कृतकृत्यो भवति स परमहंसपरिव्राट्जीवन्मुक्तो भवतीत्यर्थः॥१०॥

निर्विशेषब्रह्मज्ञानयोगी ज्ञानेंद्रियग्राह्यशब्दादिविषयपंचकरूपिणी भावकला अंतःकरणवृत्तिनतिरभावकला
ताभ्यां विनिर्मुक्तः स्वातिरिक्तदेहादिरहंतद्विलक्षणो जीवो वा तत्समष्ट्यारोपाधारेश्वरो वा तदपवादाधारपरमात्मा वे
त्यादि सर्वसंशयध्वस्तः निर्मुक्तसर्वसंशय इत्यर्थः पूर्णब्रह्मभावमापन्नत्वादहमेवेदं सर्वमिति पूर्णाहंभावारूढः
कृतकृत्यो जीवन्मुक्तो भवतीत्यर्थः ११ प्राणस्य प्राण इति श्रुतिनिर्दिष्टद्वितीयप्राणशब्दलक्षितः परमात्मैव प्राणो ह्ये
ष प्रकृतः परमात्मा ब्रह्मादिस्तंबांतसर्वभूतैः इत्थंभूतलक्षणे तृतीया तद्भूतप्रत्यगभिन्नब्रह्मरूपेण विभाति वस्तुत
श्चिन्मात्ररूपत्वात् योयं विद्वान् यस्तमात्मानमयमहमस्मीति विजानन्नातिवादी भवते भवति अतीत्य सर्वान्वदितुं शी
लमस्येत्यतिवादी अपरब्रह्मविद्वान् तद्विपरीतः परंब्रह्मविद्वांस्तु स्वातिरिक्तवादिवैरल्यात्कानतीत्य वदेत् अतोऽ
भावाभात्रकलाविनिर्मुक्तः सर्वसंशयध्वस्तः पूर्णाहंभावः कृतकृत्यो भवति ११ प्राणो ह्येष सर्व
भूतैर्विभाति विजानन्विद्वान्भवते नातिवादी १२ आत्मक्रीड आत्मरतिः क्रियावानेष ब्रह्मवि
दां वरिष्ठः १३ निमिषार्धं न तिष्ठंति वृत्तिं ब्रह्ममयीं विना १४ यथा तिष्ठंति ब्रह्माद्याः सनकाद्याः
शुकादयः १५ अध्यात्मरतिरासीनो निरपेक्षो निराशिषः ॥१६॥ ॐ यं नातिवादी तूष्णींभूत इत्यर्थः तथा
चेत् क्रीडारत्यादिकं कृत इत्यत आह आत्मेति दारादिनैरपेक्ष्येण स्वात्मन्येव क्रीडारतिर्ध्यानादिक्रिया यस्य सोऽयमा
त्मक्रीडः आत्मरतिक्रियावानेष विद्वान् ब्रह्मविदां वरिष्ठो जीवन्मुक्तो भवतीत्यर्थः १२ १३ शुकादिब्रह्मर्षयः सनकादिनि
त्यमुक्ता ब्रह्मादिदेवाश्च निमिषं निमिषार्धं वा ब्रह्ममयीं ब्रह्ममात्रवृत्तिं विना यथा न तिष्ठंति तथा ब्रह्मविद्वरियांसोऽजी
वन्मुक्तास्तिष्ठंतीत्यर्थः १४ १५ योऽध्यात्मशास्त्रसिद्धांतरतिः ब्रह्मवित् सिद्धाद्यासने समासीनः स्वापेक्षणीयविषयाभा
वान्निरपेक्षो निर्गतसंकल्पजालो निराशिषः शीतोष्णादिसुखादिसर्वद्वंद्वैर्विनिर्मुक्तो विद्वान्सोऽयं ब्रह्मण्येवावतिष्ठ
ते ब्रह्मभावेनैवतिष्ठतीत्यर्थः ॥१६॥

शीत.नि
१७निर्विशेषब्रह्मप्राप्त्युपायतयापरिव्राड्ब्रावमापन्नस्यमुनेः किंलक्षणमित्यत्र कपालंजलपात्रंस्वाश्रमोचितदंडधार
णंचनिवासायवृक्षमूलानिवारणायकाषायधातुरंजीतकुचेलानिकंथाकौपीनादीनिसंगभियाअसहायता सर्वत्रनामरूप
विषमग्नोसच्चिदानंदब्रह्मभावनयासमताचैवैतज्जीवन्मुक्तस्यलक्षणं १८१९ यथाजाग्रदवस्थायांनिर्विशेषंब्रह्माहमितिस
माहितचित्तोभवतितथायोहिस्वप्नेयुक्तस्यात्सोयमीदृक्चेष्टोमुनिर्ब्रह्माहमस्मीतिजाग्रत्स्वप्नयोर्मननशीलः ब्रह्मवादिनांश्रेष्ठो
वरिष्ठश्चभवतीत्यर्थः २०२१ ब्रह्मविद्द्रोयोगीमानावमानराहित्यान्निर्मानश्च देहादावहंभाववैरल्यान्निरहंकारः शीतोष्णादिद्वंद्व

सर्वद्वंद्वैर्विनिर्मुक्तोब्रह्मण्येवावतिष्ठते १७ कपालंवृक्षमूलानिकुचेलान्यसहायता १८ समताचैवसर्व
स्मिन्नेतन्मुक्तस्यलक्षणं १९ स्वप्नेऽपियोहियुक्तःस्याज्जाग्रतीवविशेषतः २० ईदृक्चेष्टः स्मृतःश्रेष्ठोवरि
ष्ठोब्रह्मवादिनां २१ निर्मानश्चानहंकारोनिर्द्वंद्वश्छिन्नसंशयः २२ आत्मक्रीडआत्मरतिरात्मवान्स
मदर्शनः २३ स्मृत्वास्पृष्ट्वाचभुक्त्वाचदृष्ट्वाज्ञात्वाशुभम् २४ नहृष्यतिग्लायतियःसशांतइतिकथ्य
ते २५ अप्राप्तंहिपरित्यज्यसंप्राप्तेसमतांगतः ॥ २६ ॥ शुभा

तीतत्वान्निर्द्वंद्वः अहंब्रह्मैवेत्यवधारणा
च्छिन्नसंशयःस्वातिरिक्तवनिताद्यभावादात्मक्रीडः आत्मरतिः प्रत्यगात्माभिन्नपरमात्माहमस्मीत्यात्मवान्स
र्वत्रसमदर्शनोजीवन्मुक्तोभवतीत्यर्थः २२ २३ श्रेयोरूपंशुभंअश्रेयरूपंअशुभंचस्वातिरिक्तंनेतिस्मृत्वाब्रह्मैवेद
मितिस्पृष्ट्वागृहीत्वाप्रारब्धाभासंभुक्त्वाआगमापायीतिदृष्ट्वाशुभाशुभेयतांमिथ्येतिज्ञात्वाशुभप्राप्तौनहृष्य
तिअशुभप्राप्तौनग्लायतिनशोचतिएवंयोवर्त्ततेसशांतइतिकथ्यतेउच्यतइत्यर्थः २४ २५ कालत्रयेपियदप्रा
प्तंतदाप्तव्यमितीच्छांपरित्यज्यविधिवशात्संप्राप्तेवस्तुनिएतदेवालमितिसमतांगतः २६ ॥ ॥

म.वा.
२५

स्विष्टप्राप्त्यप्राप्त्योः इष्टखेदाखेदो भवतिस जीवन्मुक्तः संतुष्ट इतिकथ्यते २७ ब्रह्मविदः अकृतेन प्रतिषिद्धकर्माचर
णे नकृतेन विहितकर्माचरणे नचार्थाः पुरुषार्थो न विद्यते ब्रह्मविस्तदाप्तिपूर्वकर्मसामान्यस्य सन्न्यस्तत्वात् ब्रा — त्याश्र
मादितुरीयाश्रमांतगोचरश्रुतिस्मृतिभिः कर्मोपासनाज्ञानकांडगोचरश्रुतिभिः परस्परविरुद्धार्थाभिधायिनीभिश्चार्थः प्रयोज
नं न विद्यते अशीत्यधिकशतोत्तरसहस्रशाखामंडितऋगादिचतुर्वेदानां मन्वाद्यष्टादशस्मृतीनामितिहासपुराणानां चोपायो
पेयभेदेन निर्विशेषब्रह्मपर्यवसानं नत्वा द्ब्रह्मविद्वरिया निर्मथनद्वां भोधिर्वा नाचलितसुधासागर इवाकृतनिषेधविधिपर
श्रुतिस्मृतिविभ्रमजालैः स्वातिरिक्तहेतोरपन्हवतांगतैः प्रयोजनाभावाय थापूरणं ब्रह्मात्मनास्थित स्तथैव तिष्ठति कदापि न स्तु

अदृष्टखेदाखेदोयः संतुष्ट इति कथ्यते २७ नाकृतेनकृतेनार्थो न श्रुतिस्मृतिविभ्रमैः २८ निर्मथनद्वां
भोधिः स तिष्ठति यथा स्थितः २९ सम्यग्ज्ञानावबोधेन नित्यमेकसमाधिना ३० सांख्यएवावबुद्ध्यायेतेसां
ख्यायोगिनः स्मृताः ३१ प्राणाद्यनिलसंशांतौ युक्त्यायेपदमागताः ३२ अनामायमनाद्यंतं तेस्मृतायोगयो
गिनः ३३ सुखदुःखदशाधीरं साम्यान्नप्रोद्धरंतियं ३४॥ ग्रंथांत इत्यर्थः २८ २९ ब्रह्मव्यतिरिक्तं न किंचिद
स्तीतियज्ज्ञानातितत्सम्यग्ज्ञानं तदवबोधेन नित्यमेकमेवाद्वितीयमिति स्वजातीयस्वगतभेदगतसमाधिनानि
ष्प्रतियोगिकब्रह्ममात्रं यत्र संख्यायते तत्सांख्यं तदेव सांख्यं परमाद्वैतशास्त्रं एतन्नैवनिर्विशेषं ब्रह्मस्वमात्रमित्ये
वबुध्वाब्रह्मविद्वरीयांसस्तेसांख्याः योगिनो जीवन्मुक्ताः स्मृता इत्यर्थः ३० ३१ भूमध्येतारकालोके शांतावंतमुपागते
चैतनैकतने बद्धे प्राणस्पंदानिरुध्यत इत्यादिश्रुतिप्रसिद्धयुक्त्या प्राणाद्यनिलस्पंदसंशांतौ सत्यामथयेसंप्रज्ञातसमाधि
साधनादेहत्रयवैरल्यादनामयं निर्मायत्वादनाद्यनंतं पदमागतालक्ष्यैकतानचित्ताः सुस्तेयोगयोगिनो जीवन्मुक्ताः स्मृ
तादित्यर्थः ३२ ३३ यथा शैलेंद्रं मेरुं मुखनिर्गतनिश्वासोच्छ्वासा न चालयंति तथा शीतोष्णासुखदुःखादयोयं ब्रह्मात्मनिष्ठं सा

र.व.
म्यात्समभावान्नप्रोद्धरंति न चालयंति तस्याचिंतत्वेन तद्वि
तं स्मृतमिति विदुः स जीवन्मुक्त इत्यर्थः ॥ ३४ ॥
समः
२५

३५ यतो वाचो निवर्तंते इति श्रुत्यात्तु रोधेन वाङ्मानसवृत्तीनामतीतब्रह्मैव विषयो यस्य स वाचामतीतविषयः विषया
सक्तः स्यात् तथा त्वं कथमित्यत आह विषयेति ब्रह्ममात्रविषयाश्रितः पुरैव सांसारिकविषयाशादृशयेनोज्झितास तथोक्तः
अस्खलितब्रह्मदृष्टित्वात् विषयानंदवैमुख्यपूर्वकं परानंदरसास्वादनतो विषयानंदं प्रत्यक्षुब्धचित्तो भवति सोयं विद्वा
न् आत्मानात्मस्वं ज्ञाकारवृत्तिमदंतःकरणेन स्वात्मनि स्वे महिम्नि रमते रतिहेतुदाराद्यभावादित्यर्थः ३६ ३७ ब्रह्मविष्णुरुद्रग्रंथयो
व्यष्टिसमष्टिशपंचदशभेदग्रंथयो वा यस्मान्निर्गताः सोऽयं निर्ग्रंथिः अहमहं वा न वेति संदेहो यस्य शांतः स शांतसंदेहः विगत
स्वातिरिक्तभावनो विभावनः भावनासामान्यभावे निर्वाणनाशमेतीत्यत्राह अनिर्वाण इति नाशवदुपाधिवैरल्यात् चित्रार्पित
निश्वासादिव शैलेंद्रं चित्तं तस्यमतं विदुः ३५ वाचामतीतविषयो विषयाशादृशोज्झितः ३६ परानंदरसा
क्षुब्धो रमते स्वात्मनि (मना) ३७ निर्ग्रंथिः शांतसंदेहो जीवन्मुक्तो विभावनः ३८ अनिर्वाणोऽपि निर्वाणश्चि
त्रदीप इव स्थितः ३९ निर्धनोपि सदा तुष्टोप्यसहायो महाबलः ४० नित्यतृप्तोप्यभुंजानोप्यसमः
समदर्शनः ४१ कुर्वन्नपि न कुर्वाणश्चाभोक्ता फलभोग्यपि ४२ ॥ चित्रदीपवदचलमतिः निर्वाणोऽपि मोक्ष
रूपोपि जीवन्मुक्तो भवतीत्यर्थः ३८ ३९ सांसारिकतुष्टिहेतुधनादिहीनोपि स्वात्मनिक्षेपाप्तास दैव तुष्टः स्वातिरि
क्तसहायशून्योऽपि महाबलः योगिनः सहायशून्यत्वात् लोकवदभुंजानोऽपि ब्रह्मामृतरसास्वादान्नित्यतृप्तः स्वा
तिरिक्तप्रपंचासमोपि सर्वत्र समदर्शनः नित्यादिकर्म कुर्वन्नपि अकर्तात्मधिया किंचिदप्यकुर्वाणश्च भवति
परदृष्ट्या प्रारब्धकर्माभासफलभोग्यपि अयं स्वदृष्ट्या भोक्ता न भवति एष योगी लोकवत्परिच्छिन्नशरीर्य
प्यशरीरि सर्वगतो भवति सदा परमद्वैताख्याध्यात्मशास्त्ररतिः स्वे महिम्न्यासीनः सर्वत्र परिपूर्णः सदा ब्र
ह्माहमस्मीति पावनमानसो जीवन्मुक्तो भवतीत्यर्थः ॥ ४० ॥ ४१ ॥ ४२ ॥ ॥

४३।४४ यस्य ब्रह्मनिष्ठस्य मनोनिर्वासनं भवति तस्य श्रुतिस्मृत्युक्तनित्यादिकर्मभिर्नार्थः प्रयोजनमस्ति कर्मसामान्यं यतोनिर्गतं तन्निष्कर्म तद्भावो नैष्कर्म्यं तेन नैष्कर्म्येण संन्यासेनापि नार्थोस्ति मनोनास्तीति धियातत्समाधानं तन्निग्रहः प्रणवादिजाप्यं च ताभ्यां समाधानजाप्याभ्यामपि न हि प्रयोजनमस्ति जीवन्मुक्तस्य स्वातिरिक्तसर्वापन्हवसिद्धब्रह्ममात्रदृष्टित्वात् कर्मतत्संन्यासतारादिजपसमाधिभिः प्रयोजनाभावादित्यर्थः ४५।४६ सर्वस्मात्परमात्मानं स्वमात्रतया वेत्तीति परमात्मवित् ब्रह्मविद्वरः प्रातिभासिकदृश्यास्वातिरिक्तप्रपंचजातं जगज्जीवेशादिरूपेण पश्यन्नपि न हि तत्तथा पश्यति किं तु जगज्जीवेशादिकलनाकलितं जगच्चिद्रूपब्रह्मातिरिक्तं न किंचिदस्तीति ब्रह्मवस्त्वेव पश्यति ब्रह्मातिरि

शरीर्यप्यशरीरोसौ परिच्छिन्नोपि सर्वगः ४३ अध्यात्मरतिरासीनः पूर्णः पावनमानसः ४४ नैष्कर्म्येण न तस्यार्थस्तस्यार्थोऽस्ति न कर्मभिः ४५ न समाधानजाप्याभ्यां यस्य निर्वासनं मनः ४६ जगज्जीवादिरूपेण पश्यन्नपि परात्मवित् ४७ न तत्पश्यति चिद्रूपं ब्रह्मवस्त्वेव पश्यति ४८ अहमन्नं सदान्नाद इति हि ब्रह्मवेदनं ४९ ब्रह्मविद्ग्रसति ज्ञानात्सर्वं ब्रह्मात्मनैव तु ५० समाधिमथ कर्माणि माकरोतु करोतु वा ५१ हृदयेनात्तसर्वेहो मुक्त एवोत्तमाशयः ॥ ५२ ॥ क्तस्यासत्त्वादित्यर्थः ४७।४८ स्वातिरिक्त

तयायदविद्यमानं तदविद्यापदमन्नमुच्यते तस्यापि स्वानतिरिक्तत्वादहमन्नं अपन्होतव्यस्वातिरिक्तान्नाता हं ब्रह्मविद्वरिया न् सदान्नादो भवामि इत्येवं ब्रह्म वेद चिन्मयमिति ब्रह्मविद्वरियान् सम्यग्ज्ञानात्सर्वं तब्रह्मात्मनैव ग्रसति एवं ग्रसित्वा स्वमात्रमवशिष्यत इत्यर्थः ४९ ५० ब्रह्मविद्वरियान् हृदयेनात्तसर्वेहः सन्यदृच्छया कदाचित्समाधिमाथवा श्रुतिस्मृत्युक्तकर्माणि करोतु कदापि माकरोतु वा सर्वथोत्तमाशयो मुनिः ब्रह्ममात्रभावारूढो जीवन्मुक्तो वा ब्रह्ममात्रावस्थानल

र·व·

॥ ५२ ॥ ५१ ॥ [illegible] समः
२६

ब्रह्ममात्रपदारूढोमुख्यावधूतोऽपिजीवइतिचेन्नअवधूतशब्दार्थप्रकाशकहेतुचतुष्टयसत्वादवधूतोब्रह्मविद्
रिष्ठस्तथाहिआद्यवर्णार्थहेतुरक्षरत्वादितिक्षराक्षरप्रपंचापन्हवसिद्धपरमाक्षरत्वात्द्वितीयवर्णार्थहेतुर्वरेण्यत्वादिति
ब्रह्मविद्वरिष्ठेस्वावशेषतयावरणीयरूपत्वात्तृतीयवर्णार्थहेतुर्धूतसंसारबंधनादितिस्वानिरिक्तहेतोरपन्हवविक
तसंसारबंधनत्वात्चतुर्थवर्णार्थहेतुस्तत्वमस्यादिलक्ष्यत्वादितिसमष्टिव्यष्टिप्रपंचारोपापवादाधारशिवजीवपरप्रत्य
क्प्रविभक्तवाच्यलक्ष्यहेयांशापन्हवमुखेनयत्तत्वमात्रतयालक्ष्यतेज्ञायतेनद्धितत्वमस्यादिलक्ष्यंतद्वानवस्तस्मान्मुख्या
वधूतःपरमात्माब्रह्मविद्वरिष्ठोनजीवइत्यर्थःस्वकल्पितानेकभिदाप्रपंचोनदृश्येयत्रपराक्षरंततत्त्वात्स्वमात्रंपर
माद्वयंयोमुख्यावधूतःसहिचित्स्वरूपइतिस्थितेः ५३ ५४ परिव्राट्पदमारूढोविद्वान्स्वातिरिक्तधियाविकल्पित
अक्षरत्वाद्वरेण्यत्वाद्धूतसंसारबंधनात् ५३ तत्वमस्यादिलक्ष्यत्वादवधूतइतीर्यते ५४ योवि
लंघ्याश्रमान्वर्णानात्मन्येवस्थितःपुमान् ५५ अतिवर्णाश्रमीयोगीअवधूतःसकथ्यते ५६ यथा
रविःसर्वरसान्प्रभुङ्क्तेहुताशनश्चापिहिसर्वभक्षः ५७ तथैवयोगीविषयान्प्रभुङ्क्तेनलिप्यतेपु
ण्यपापैश्चशुद्धः ५८ ॥ ब्राह्मणादिवर्णब्रह्मचर्याद्याश्रमद्रविडगौडप्रविभक्तनानाजातितद्धर्मानपिविलं
घ्यातिक्रम्ययःपुमानात्मन्येवस्वेमहिम्निसदास्थितोभवतिसोतिवर्णाश्रमी——वर्णाश्रमाचारातीतोयोगीगौणाव
धूतोजीवन्मुक्तोभवतिस्वातिरिक्तवर्णाश्रमकल्पनापूर्वकंनइतीनोस्मीतिभ्रमारूढत्वात्गौणत्वंयुज्यतइत्यर्थः ५५ ५६
यथारविःसूर्यःसाध्वसाधुविषयगतसर्वरसान्भुङ्क्तेयथाहुताशनोग्निश्चस्वक्षिप्तंधनाधिकंभक्षयन्नपिसर्वभक्षोभवति
चशब्दाद्वायुःसर्वरसानशोषयतियथार्क्यग्निवायवोनलिप्यन्तेतथैवायंयोगीरव्यादिवद्विशुद्धःसन्स्वकरणग्राम
ग्राह्यविषयान्स्वातिरिक्तविषयजातंनेतिप्रसिद्धत्वात्इतःपुण्यपापैश्चनलिप्यतेलेपालेपहेतुस्वातिरिक्तविषयवैरल्या
भुङ्क्ते

टीका ॥ ५७ ॥

लाभजोहर्षःविषया

विद्रूपःस्वातिरिक्तप्रमुदितमानसःस दासंतुष्टचित्तोमौनीप्रत्यगभावारूढतयातिस्वच्छहृदयःविशेषसामान्यविरलंकेव
लंब्रह्मस्वमात्रमितिज्ञात्वासुसमःसाम्यब्रह्मभावमापन्नोजीवन्मुक्तोभवतीत्यर्थः येब्रह्मविद्रूपःस्वातिरिक्तप्रपंचशांताःसं
तःनिर्विशेषंब्रह्मस्वमात्रमित्यवगतिसंजातेननिर्विशेषब्रह्मानंदामृतपानेननित्यतृप्तिमागतादारादिनैस्वेस्येणात्मन्ये
वरमंत इतिस्वात्मारामाभवंति तेमहात्मानोनिर्विशेषचिन्तामूलामहापदंमहसदंब्रह्मब्रह्मविद्वरिष्ठत्वंवागताभवंतीत्य
र्थः ५९ ६० ६१स्वेप्सितविषयेलाभजोऽमर्षः द्वैतजंभयंकामेपूरणसंजातः क्रोधः इदंमेस्यादित्यभिलाषःकामःस्वातिरिक्ता
स्तित्वज्ञानीरूपण स्तद्भावःकार्पण्यंएवंहर्षादिकार्पण्यांतदृष्टीभिर्विधिवशात्प्राप्ताभिःसविपर्ययाभिर्वाकदापिनहृष्य

केवलंसुसमस्वच्छोमौनीमुदितमानसः ५९संतोषामृतपानेनयेशांतास्तृप्तिमागताः ६० आत्मारा
मामहात्मानस्तेमहापदमागताः ६१ हर्षामर्षभयक्रोधकामकार्पण्यदृष्टिभिः ६२नहृष्यतिग्लाय
तियःसजीवन्मुक्तउच्यते ६३ अहंकारमयींत्यक्त्वावासनांलीलयैवयः ६४ तिष्ठतिध्येयसंत्यागीस
जीवन्मुक्तउच्यते ६५मौनवान्निरहंभावोनिर्मानोमुक्तमत्सरः ६६यःकरोतिगतोद्वेगःसजी
वन्मुक्तउच्यते ६७यावतीदृश्यकलनासकलेयंविलोक्यते ६८ ॥ तिनग्लायतिसजीवन्मुक्तइत्यु

च्यत इत्यर्थः ६२ ६३ देहत्रयतदुपयोगिकौपीनाच्छादनभिक्षादावपिलीलयाहंकारममकारमयींवासनांनिःशेष
तस्त्यक्त्वास्वातिरिक्तध्यातृध्यानादित्रिपुटीत्यागीयस्तिष्ठतिसजीवन्मुक्तउच्यते ६४ ६५प्रपंचासंभवज्ञानंमौनंत
द्वान्निर्विशेषब्रह्मज्ञानीदेहत्रयेपिनिरहंभावःमानावमानवैरल्यान्निर्मानःयेनकेनचोद्देशेनहृष्यर्पितदृढक्रोधोमत्सरो
यस्मान्निर्मुक्तःसमुक्तमत्सरःगतोद्वेगःसंकल्पशून्यःसन्देहधारणमात्रोपयोगिभिक्षादिकर्मयः—— करोतिसोयंमुनि
र्जीवन्मुक्तउच्यते ६६ ६७स्वाज्ञततिविकल्पितेयंस्वाविद्यापदतत्कार्यरूपिणीयावतीदृश्यकलनासत्वेनव्यावहारिक

६७ योयंब्रह्मविद्वरः स्वाभिलाषितविषयालाभजः क्रोधउद्वेगः स्वभिलाषितविषयलाभजआनंदः स्वातिरिक्तंनकिंचिदस्तीति समयास्वच्छयाधिया क्रोधात्मकोद्वेगानंदवर्त्तिविरलः सन् तल्लाभालाभतोनशोचंते नचोदेतिविषादं हर्षवानयातिशोकहर्षहेतुः स्वांतः करणाभावात्सोयमचितोजीवन्मुक्तोभवतीत्यर्थः ७०७१ इदंमेस्यादिदंमेस्यादित्यप्राप्तवस्तुविषयकाः सर्वेच्छाः यावत्यः इदमिदं वा नवेतिसंशयविषयाः सकलाः शंकाः प्राप्तव्यवस्तुनिपुनः भोगेच्छारूपाः सर्वेहः देह एवाहंजीवोहमीश्वरोहंब्रह्माहमित्येवमाकाराः सर्वेनिश्चया —— निश्चयेनब्रह्मविद्वरीयासांब्रह्माकारपरिणतयाधियाब्रह्मातिरिक्तंनकिंचिदस्तीतिपरित्यक्तामिथ्यात्वेनालोकिताभवंतिसजीवन्मुक्तउच्यतइत्यर्थः ७२७३ यस्सब्रह्मविद्वरीयसः स्वपरयोरुदयास्तमयाभ्यां

सायेनसुष्टुसंत्यक्तासजीवन्मुक्तउच्यते ६९ उद्वेगानंदरहितः समयास्वच्छयाधिया ७० नशोचतेनचोदेतिसजीवन्मुक्तउच्यते ७१ सर्वेच्छाः सकलाः शंकाः सर्वेहाः सर्वनिश्चयाः ७२ धियायेनपरित्यक्ताः सजीवन्मुक्तउच्यते ७३ जन्मस्थितिविनाशेषुसोदयास्तमयेषुच ७४ सममेवमनोयस्यसजीवन्मुक्तउच्यते ७५ सर्वाधिष्ठानचिन्मात्रेनिर्विकल्पेचिदात्मनि ७६ योजीवतिगतस्नेहः सजीवन्मुक्तउच्यते ७७ क्रियानाशाद्भवेच्चिंतानाशोस्माद्वासनाक्षयः ७८॥ ७४ सहितेषुसोदयास्तमयेषुजन्मस्थितिविनाशेषुचशब्दात्तत्कारणीभूतपुण्यपापेष्वपिभवितव्यंभवत्येवेतिसर्वंब्रह्मेतिचमनः सममेवभूतिसमानमन्यत् ७४७५ अविद्विकल्पशातजुष्टसर्वप्रपंचारोपापवादाधिष्ठानचिन्मात्रेसर्वविकल्पग्रासनिर्विकल्पकेचिदात्मनिस्वमात्रतयासाक्षात्कृतेसत्यथसर्वत्रगतः स्नेहः सन्योजीवतिसर्वेषुभूतेषुनस्यत्स्वपिसर्वात्मनयावतिष्ठतेसमानमन्यत् ७६७७ फलेच्छयाक्रियतइतिक्रियातत्फलेच्छाभावात्क्रियानाशोभवतिस्वकर्त्तव्याभावतयाक्रियानाशात्तत्फलचिंतापिनाशमेतिअस्माच्चिंतानाशात्

हेतुर्वासनाक्षयोभवतिसर्वान्ब्रह्मभूतत्वात्मनाप्यस्यनाथ्यागोमोक्षइति
योजानातिसजीवन्मुक्तउच्यते ॥७८॥

म: पा · ७९ स्वात्मविकल्पितस्वातिरिक्तप्रपंचगतनानाविकल्पग्रासनिर्विकल्पाचसाचिन्मात्रगोचरवृत्तिरेवब्रह्मात्मगोचरप्रज्ञेति र:च·
२८ कथ्यते।यस्ययोगिनःसर्वदासाप्रज्ञाभवेत्सजीवन्मुक्तउच्यते ८०८१ स्थूलोहंकृशोहंम्रणोमि पश्यामीत्यादिदेहेंद्रियेषु
अहंभावःतदन्यकेक्षेत्रदारादाविदंभावस्ताउभावपिक्वापिकचिदपि यस्यनोभवतःसोयंमुनिर्जीवन्मुक्तउच्यते ८२८३
व्यष्टिप्रपंचास्यदंप्रत्यक्समष्टिप्रपंचास्पदंब्रह्मतयोर्भेदमाधाराधेययोर्ब्रह्मसर्गयोःआधाराधेयनाकार्यकारणताभा

वासंप्रज्ञस्ययोमोस्सःसजीवन्मुक्तउच्यते ७९ निर्विकल्पाचचिन्मात्रावृत्तिःप्रज्ञेतिकथ्यते ८० सासर्वदा
भवेद्यस्यसजीवन्मुक्तउच्यते ८१ देहेंद्रियेष्वहंभावइदंभावस्तदन्यके ८२ यस्यनोभवतःक्वापिस
जीवन्मुक्तउच्यते ८३ नप्रत्यग्ब्रह्मणोर्भेदंकदापिब्रह्मसर्गयोः ८४ प्रज्ञयायोविजानातिसजीवन्मु
क्तउच्यते ८५ साधुभिःपूज्यमानोपिपीड्यमानोपिदुर्ज‍नैः ८६ सममेवभवेद्यस्यसजीवन्मुक्तउ
च्यते ८७ यथास्थितमिदंयस्यव्यवहारवतोपिच ८८ अस्तंगतंस्थितंव्योमसजीवन्मुक्तउच्यते ८९

स्यभासकतावास्तिनास्तीतिकथापिकथंचप्रज्ञयायोनविजानातिसजीवन्मुक्तउच्यते ८४ ८५ ब्रह्मविद्वरःसाधु
जनैरीश्वरधियापूजितोपिदुर्जनैःभ्रांतोयमितिताडितोपिपूजकताडकतत्कर्मादिकंसर्वंब्रह्मेतिधियायस्यचि
त्तंसम्मेवभवेत्सजीवन्मुक्तउच्यते ८६ ८७ यस्यप्रत्यगभिन्नब्रह्मभावापन्नस्यनिर्विकल्पसमाधिभाजोव्यवहारव
तोपिवासमाहितव्यवहारदशयोरपिघटशरावादिकंस्थितमस्तंगतंवातदवच्छिन्नव्योमवदिदंब्रह्मतत्त्वैस्वैर्ज्ञादि रामः
दृष्टिमोहेसत्यसतियथास्थितंभवतिसजीवन्मुक्तउच्यते ८८ ॥ ८९ ॥ २८

यस्यब्रह्मविदुरस्यमनःप्रभाप्रसन्नदासुखाभासोदयेनोदेतिनाधिकविकासतामेतिदुःखाभासोदयेपिनास्तंवैवर्ण्यमाया
तिब्रह्मातिरिक्तंनकिंचिदस्तीतियथाप्राप्तस्थितिर्भवेत्सोयंतादृशमनःप्रसादवान्जीवन्मुक्तउच्यते॥१यःप्रत्यक्प्र
वणात्मनाद्वैतसामान्यस्फुरणसुषुप्तौनिष्ठतीतिसुषुप्तिस्थोपिवागादिकरणग्रामवत्स्वयंसुप्तिंनैतिकिंतुजागर्तिसुखमह पु
मस्वाप्समितिप्रतीतिदर्शनात्तर्हींद्रियेंद्रियार्थग्रहणलक्षणजागरणमस्यविद्यतइत्यत्राहंयस्येतियस्यनिरवस्थस्यजा
ग्रत्तदुपलक्षितावस्थात्रयमपिनविद्यतेयस्यबोधोनिर्वासनो———ऽवस्थात्रयविकारविरलोभवतिसजीवन्मुक्तउच्य
ते॥२॥३स्वाभिलाषितविषयस्पृहारागस्तदलाभजोद्वेषःद्वैतजंभयंकामाद्यरिषड्वर्गमादिशब्दार्थःपरदृष्ट्यारागा

नोदेतिनास्तमायातिसुखेदुःखेमनःप्रभा॥यथाप्राप्तस्थितिर्यस्यसजीवन्मुक्तउच्यते॥१योजा
गर्तिसुषुप्तिस्थोयस्यजाग्रन्नविद्यते॥२यस्यनिर्वासनोबोधःसजीवन्मुक्तउच्यते॥३रागद्वेषभ
यादीनामनुरूपंचरन्नपि॥४योंऽतर्व्योमवदत्यच्छःसजीवन्मुक्तउच्यते॥५यस्यनाहंकृतोभावो
बुद्धिर्यस्यनलिप्यते॥६कुर्वतोकुर्वतोवापिसजीवन्मुक्तउच्यते॥७यस्मान्नोद्विजतेलोकोलोकान्नो
द्विजतेचयः॥८॥ ॥इतितद्व्यनुरूपंचरन्नपियोयंमुनिर्घटशरावांतस्थव्योमवत्अतिस्वच्छरूपोभवतिसजी
वन्मुक्तउच्यते॥४॥५यस्यनिर्विशेषब्रह्मविदःसाध्वसाधुकर्मकुर्वतोऽकुर्वतोवाऽपिदेहाद्यवष्टंभेनाहमिदंसाध्वसाधुक
र्मकरोमीत्यहंकृतोभावोनविद्यतेयस्यबुद्धिःपुष्करपत्रस्थजलबिंदुवत्कर्मणितत्फलेतदन्यत्रवानलिप्यतेसोऽयंमुनिःसजी
वन्मुक्तउच्यते॥६॥७यस्माद्योगिनःसकाशादेतल्लोकोनोद्विजतेयोलोकादपिनोद्विजतेब्रह्मविदुरस्यसर्वात्मारामतयास्व
स्मात्परस्यपरस्मात्स्वस्यवानोद्वेगःसंभवतियःस्वभावतोहर्षामर्षभयोन्मुक्तःकुत्रापिहर्षविषादभयशून्योभवतिसजीवन्मु

॥ ५५ ५ ॥

९९ यथा परस्वात्मनि विकल्पितशब्दाद्यर्थेषु मुहुर्मुहुर्व्यवहरन्नश्रांतचित्तो भवति परिच्छिन्नदेहात्मदृष्टित्वात् बध्यते योयं
तु ब्रह्मविद्वरीयान् समस्तकरणाभासग्राह्यार्थाभासजालेषु देहधारणमात्रोपयोगितया व्यवहार्यपि स्वात्मात्मीयाज्ञानतापाभा
वाच्छीतलः परिशांतांतरो भूत्वा यन्मया पूरितं विश्वं महाकल्पांबुनायथेति श्रुत्यनुरोधेन सर्वत्र परिपूर्णात्मा भवति स जीव
न्मुक्त उच्यते १००।१०१ हे मुने कषोयदायस्मिन् काले कामाभासप्रसक्तिर्भवेत्तदा चित्तगतान् सर्वान् कामान् प्रजहाति स्वाति
रिक्तकामजाततद्धेतुचित्तादिकं नास्तीति मयि सर्वात्मके प्रत्यगभिन्नपरमात्मनि यस्तुष्टः स्वानंदभरितो भवति स जीवन्मुक्त उ
च्यते १०२।१०३ चेतोवृत्तिविकल्पितविषयजातं चैत्यं तदपवादाधिकरणतया तद्वर्जितचिन्मात्रे ब्रह्मविद्वरिष्ठैरात्मतयासेवनीय

हर्षामर्षभयोन्मुक्तः स जीवन्मुक्त उच्यते ९९ यः समस्तार्थजालेषु व्यवहार्यपि शीतलः १०० परार्थेष्विव पूर्णा
त्मा स जीवन्मुक्त उच्यते १०१ प्रजहाति यदा कामान् सर्वान् चित्तगतान् मुने १०२ मयि सर्वात्मके तुष्टः स जी
वन्मुक्त उच्यते १०३ चैत्यवर्जितचिन्मात्रे पदे परमपावने १०४ अक्षुब्धचित्तो विश्रांतः स जीवन्मुक्त उ
च्यते १०५ इदं जगदयं सोऽयं दृश्यजातमवास्तवं १०६ यस्य चित्ते न स्फुरति स जीवन्मुक्त उच्यते १०७ शां
तसंसारकलनः कलावानपि निष्कलः ॥ १०८ ॥

७ परमपावने पदे त्रिपादस्यामृतं दिवीति श्रुतिसिद्धनिर्विशे
षत्रिपदियोऽक्षुब्धचित्तः सन् विश्रांतो भवति स जीवन्मुक्त उच्यते १०४।१०५ इदं परिदृश्यमानं नामरूपात्मकं जगत् अयमन्यः
सोहमेवंविधः अयं मे पिता इयं मे मातेत्याद्यवास्तवं दृश्यजातं यस्य ब्रह्मविद्वरीयसश्चित्ते कदापि न स्फुरति स जीवन्मुक्त उ
च्यते १०६।१०७ यः स्वदृष्ट्या संशांतजननमरणपरंपरारूपसंसारकलनो भवति यः स्वाज्ञदृष्ट्या षोडशकलाविकारदेहवान्
चित्तवानपि प्राणादिनामांतषोडशकलाभावान्निष्कलः स्वांतःकरणवैरल्यान्निश्चितो भवति स जीवन्मुक्त उच्यते ॥ १०८।१०९

अचिघ्यष्टिप्रपंचापवादाधारतयाचिदात्माहंसमष्टिप्रपंचादपिपरत्वेनविभानात् परमात्मगुणत्रयापवादाधारान्निर्गु
णोहंपरस्मात्साक्षिणोपिपरत्वेनविभानात् परात्परोहमितिस्वविकल्पितानात्मापन्हवसिद्धात्ममात्रेणयःसदातिष्ठ सजी
वन्मुक्तउच्यते११०१११ देहत्रयातिरिक्तोहंस्थूलादिदेहत्रयापवादाधारप्रत्यग्रूपत्वात्शुद्धचैतन्यमस्म्यहम शुद्धप्रपं
चापवादाधारशुद्धचैतन्यत्वात् यस्यांतर्हृदयेब्रह्माहमस्मीत्यखंडाकारवृत्तिःसदास्फुरतिसजीवन्मुक्तउच्यते११२११३य
स्यदेहादिकंदेहादित्वेननास्तियस्यदेहादिप्रपंचजातंब्रह्मेतिनिश्चयोभवतियःपरमानंदपरिपूर्णस्वांतोभवतिसजीव

यःसचित्तोपिनिश्चितःसजीवन्मुक्तउच्यते१०९ चिदात्माहंपरात्माहंनिर्गुणोहंपरात्परः११० आत्ममात्रेण
यस्तिष्ठेत्सजीवन्मुक्तउच्यते१११ देहत्रयातिरिक्तोहंशुद्धचैतन्यमस्म्यहं११२ब्रह्माहमितियस्यांतः
सजीवन्मुक्तउच्यते११३यस्यदेहादिकंनास्तियस्यब्रह्मेतिनिश्चयः११४ परमानंदपूर्णोयःसजीवन्मु
क्तउच्यते११५नित्यानंदःप्रसन्नात्माह्यन्यचिंताविवर्जितः११६ किंचिदस्तित्वहीनोयःसजीवन्मुक्त
उच्यते११७अहंब्रह्मास्म्यहंब्रह्मास्म्यहंब्रह्मेतिनिश्चयः११८ चिदहंचिदहंचेतिसजीवन्मुक्तउच्य
ते॥११९॥

न्मुक्तउच्यते११४११५ अनित्यदुःखाभावान्नित्यानंदःअपरोक्षीकृतस्वात्मत्वात् प्रसन्नात्मास्वातिरेके
णान्यदस्तीत्यन्यचिंताविवर्जितःप्रातिभासिकरूपेणवाकिंचिदस्तिनास्तीतिविभ्रमहीनोभवतिहिशब्दःस्वातिरिक्ता
संभवद्योतकःसजीवन्मुक्तउच्यते११६११७ योहंप्रत्यग्रूपचिदात्मासोऽहंपरंब्रह्मास्मीत्यर्थःअहंब्रह्मचिदहमिति
योन्वहंभावयतिसजीवन्मुक्तउच्यतेइत्युक्तार्थआवृत्तिरादरार्था११८ ११९ अहत्यवाक्यान्येकाधिकचतुःशतं४०१जीव
न्मुक्तिप्रकरणविवरणंसंपूर्णम् ८जीवन्मुक्तिमहावाक्यजातार्थलब्धजीवन्मुक्तिपदारूढानांस्वानुभवंप्रकटयितुं॥जी
ॐतत्सदितिसद्गीतिकजीवन्मुक्तिवाक्यान्येकोनविंशत्यधिकशतम्

वन्मुक्तिवाक्यान्येकोनविंशत्यधिकशतम्॥

म॰वा॰ अथसार्द्धैतिकस्वानुभूतिमहावाक्यानिलिख्यंतेयोसावित्यादिनायोसौविश्वाद्युपाधारेश्वरात्मनावस्थितःसोसौक्षराक्षरप्रपं र॰व॰
३० चापवादाधारःपुरुषःपुरुषोत्तमोभवतियस्मात्क्षरमतीतोहमक्षरादपिचोत्तमःअतोस्मिलोकेवेदेचप्रथितःपुरुषोत्तमइति
स्मृतेःयःपुरुषोत्तमत्वेनविख्यातःसोहमस्मिभवामीत्यर्थः१तत्तत्रदेहेयोअहंप्रज्ञात्माप्राणोध्यात्मंसोसावादित्यमंडला
भिमानिनान्यःयोसावादित्येपुरुषोवर्त्ततेसोहंसएवाहंनान्योस्मिपुरुषादित्यगतप्रत्यक्परहेयांशापायसिद्धचैतन्य
स्यैकत्वात्सयश्चायंपुरुषेयश्चासावादित्येसएकइतिश्रुतेः२यःप्रत्यगभिन्नपरमात्मतयातत्त्वमस्यादिमहावाक्यप्रति
पादितःतंमांप्रत्यक्परविभागैक्यगतविशेषांशशांतंकूटस्थरूपादचलंब्रह्मविदोजानंतिअहंतुद्वैतदुःखजडप्रपं

अथसार्द्धैतिकस्वानुभूतिवाक्यानि। योसावसौपुरुषःसोहमस्मि१तद्योहंसोऽसौयोसौसोऽहं२तं
शांतमचलमद्वयानंदचिद्घनएवास्मि३तत्पूर्णानंदैकबोधस्तद्ब्रह्मैवाहमस्मि४त्वंवाहमस्मिभग
वोदेवतेऽहंवैत्वमसि५सच्चिदानंदात्मकोऽहमजोऽहंपरिपूर्णोहमस्मि६शुद्धाद्वैतब्रह्माहं७वा
चामगोचरनिराकारपरब्रह्मस्वरूपोऽहमेव॥८॥ चापह्नवसिद्धनिष्प्रतियोगिकानंदचिद्घनएवास्मि

नान्यइत्यर्थः३यत्तत्पदलक्ष्यपरिपूर्णानंदैकबोधरूपेणावशिष्यतेतत्तादृग्विधंब्रह्मैवाहमस्मिब्रह्मातिरिक्तवस्त्वंत
राभावादित्यर्थः४हेभगवोभगवतिसन्मात्ररूपिणीदेवतेत्वमेवाहमस्मिअहमेवत्वमसिप्रत्यक्पररूपयोरावयोरंतरं
नविद्यतइत्यर्थः५अनृतप्रपंचग्रासंसत्जडप्रपंचग्रासरूपिणीचित्दुःखप्रपंचग्रासआनंदश्चआत्मास्वरूपंयस्यस
च्चिदानंदात्मकोहंस्वस्मादन्यन्नजायतेऽन्यस्मादपिस्वयंनजायतइत्यजोस्मिस्वाविद्यापदसत्वेतत्परिपूर्णोहमस्मितद्भा
वेनिष्प्रतियोगिकपूर्णोस्मीत्यर्थः६अशुद्धद्वैतापह्नवसिद्धशुद्धाद्वैतरूपेणबृंहणाद्ब्रह्माहंनजीवोस्मीत्यर्थः७वाङ्मनो राम:
गोचरसाकारप्रपंचापवादाधारावाङ्मनसगोचरनिराकारतयोपबृंहितब्रह्मस्वरूपोहमेवनान्यइत्यर्थः॥८॥ ३०

निष्पत्तियौगिक ब्रह्ममात्रतया ब्रह्मविद्वरेषु सदोज्ज्वलति प्रकाशत इति सदोज्ज्वलः ब्रह्मविद्वरिष्ठयोगहेत्वविद्यानः स्वात्मबंधस्या
दित्यत्राह अविद्येतिस्वदृष्ट्यायानविद्यते साऽविद्या तत्कार्याण्यनंतकोटिब्रह्मांडानितत्संसक्तस्तद्विहीनः स्यात्तद्दृष्टिप्रसक्ताविद्या
द्याकृतस्वात्मबंधंजीवत्वंब्रह्माहमितिस्वज्ञानखड्गेनहरतिखंडयतीतिस्वात्मबंधहरः स्वातिरेकेणबंधपरिकल्प्यतद्धरणव्यापार
तोद्वैतपत्तिः स्यादित्यत्राह सर्वदेति सर्वदाकालत्रयेऽपि बंधतद्धरणव्याप्टतेर्मायिकंवाद्वैतरहितः स्वस्याद्वयत्वेन निरानंदतास्यादि
त्यत्राह आनंदरूप इति आनंदमात्ररूपस्य निरानंदताकुत इत्यर्थः स्यात्तद्दृष्ट्यानिरानंदोविषयानंदोऽपिस्यादित्यत्राह सर्वेति स्वा
तिरिक्तदुःखानंदसत्वे तत्सर्वाधिष्ठानतया सन्मात्ररूपोस्मि अधिष्ठेयसापेक्षाधिष्ठानयोगतः स्वाविद्यातत्कार्यग्रस्ततास्यादित्यत आ
ह निरस्तेति स्वाज्ञविकल्पिताधिष्ठेयसापेक्षाविद्याकृताधिष्ठानत्वमोहोयत्ज्ञाननिरस्तः स निरस्ताविद्यातमोमोहो हमेवयदहमों
स दोज्ज्वलोऽविद्यातत्कार्यहीनः स्वात्मबंधहरः सर्वदाद्वैतरहितआनंदरूपः सर्वाधिष्ठानसन्मात्रो निरस्ताविद्यातमोमोहोहमेवाहमोम् तद्यत्परंब्रह्मरामचंद्रश्चिदात्मकः सोहमोम् तद्रामभद्रः परंज्योतीरसोहमोम्
ईतत्परः परमपुरुषः पुराणपुरुषोत्तमो नित्यशुद्धबुद्धमुक्तसत्यपरमानंदानंताद्वयपरिपूर्णः परमात्मा
ब्रह्मैवाहं रामोस्मि ॥१०॥ ॐकारार्थं तुर्यतुरीयंब्रह्मतत्सन्मात्रं परंब्रह्मतन्मात्रतया राजते महीयते स्वातिरिक्तप्रपंचद्रावक
त्वभवतीति राम चंद्रोहं योहं रामचंद्ररूपेण चिदात्मकः सोहमोंतुरीयोंकाराग्रविद्योतं ब्रह्मयदेवंविद्यंतद्रूपतो राजमानं महःस्वभ
रूपटलकैवल्यरूपभद्रप्रदं सत्सर्वस्मात्परमत्वेन ज्वलतीति परंज्योतीरसोऽहंॐतत्परंब्रह्माहमस्मि तत्परः परमात्मेतिश्रुतेः ईयत्स्वक
रोकारमकारबिंदुनादकलाकलातीतमात्रायाः पारतोविभातः सोयंतत्परः सर्वोत्तमत्वात् परमपुरुषः क्षराक्षरकलनातीतत्वात् पुराण
पुरुषोत्तमः अनित्यप्रपंचसत्ताप्रदत्वान्नित्यः अशुद्धोपाध्यभावाच्छुद्धः पूर्णबोधस्वरूपेण स्वेनैव बुद्धोस्मि मायातत्कार्यबंधतो
मुक्तोस्मि कालत्रयाबाध्यसन्मात्रत्वात् सत्योस्मि निरतिशयभूमानंदत्वात्परमानंदोस्मि परिच्छेदत्रयाभावादनंतोस्मि अपूर्णद्वै
तांसभवाद्वैतपूर्णोस्मि विराडादितुरीयांतकल्पनापरतो विभानादरमात्म
द्वैतोस्मि तद्वैपणमसवैतब्रह्मणा ब्रह्मैवाहमस्मि अविलातात्म रमणाड्रास्मि ॥१०॥

लोकत्रय देहत्रयावस्थात्रयगुणत्रयात्मक त्रिषु धामसु यद्भोज्यादिनानाविधत्रि ———
पुटीरूपं भवेत्तेभ्यस्त्रिधाम तद्भोज्यादित्रिपुटीविकारेभ्यो विलक्षणः साक्षी स्वातिरिक्तसाक्ष्यभासकत्वाच्चिन्मात्रोऽहं सदाकैवल्यरू
पेणस्थितत्वात्सदाशिवोऽस्मि ११।१२ जगत्कारणभावमापन्ने मय्येव सकलं षोडशकलात्मकं कार्यजगज्जातं रज्जुसर्पवत्कल्पितं यथा
वत्स्वज्ञानं मयि सर्वं प्रतिष्ठितवज्ज्ञातिमद्व्यतिरिक्तं न किंचिदस्तीति श्रुतिसिद्धसन्मात्रज्ञाना ——— न्मयि सर्वं लयं यातियद्वै
तप्रपंचारोपापवादास्पदं तद्ब्रह्माद्वयमस्म्यहं १३।१४ नित्यमोक्षस्वरूपत्वान्निर्वाणरूपोऽस्मि मनोवृत्तिसामान्याभावान्निरीहोऽस्मि
जगज्जीवेशादिविभागाभावान्निरंशरूपोऽस्मि इच्छाविषयीभूतसंवेद्याभावान्निरीप्सितोऽस्मि ५ अचिदनात्माभावाच्चिदात्मरूपो

त्रिषु धामसु यद्भोज्यं भोक्ता भोगश्च यद्भवेत् ११ तेभ्यो विलक्षणः साक्षी चिन्मात्रोऽहं सदाशिवः १२ मय्येव
सकलं जातं मयि सर्वं प्रतिष्ठितं १३ मयि सर्वं लयं याति तद्ब्रह्माद्वयमस्म्यहं १४ निर्वाणोऽस्मि निरीहोऽस्मि
निरंशोऽस्मि निरीप्सितः १५ चिदात्मास्मि निरंशोऽस्मि परापरविवर्जितः १६ ब्रह्मैवाहं सर्ववेदान्तवेद्यं नाहं
वेद्यं व्योमवातादिरूपं १७ रूपं नाहं नाम नाहं न कर्म ब्रह्मैवाहं सच्चिदानंदरूपं १८ नित्यशुद्धो बुद्धमुक्त
स्वभावः सत्यः सूक्ष्मः सन्विभुश्चाद्वितीयः ॥१९॥ ऽस्मि अविभक्तचतुष्पदत्वान्निरंशरूपोऽस्मि १५ शिवजीवाभिदान

पर
परांकलनाविहीनोऽस्मि १६ यदीशाद्यष्टोत्तरशतसर्ववेदांततोऽतन्निरसनमुखेन स्वेनैव वेद्यं तद्ब्रह्मैवाहमस्मि व्योमवातादिपंचम
हाभूतभौतिकरूपवेद्यमहं न भवामि। अनृतजडदुःखात्मकनामरूपकर्मजुष्टप्रपंचापवादाधारतया सच्चिदानंदरूपं ब्र
ह्मैवाहमस्मि १७।१८ नित्यं शुद्धो बुद्धमुक्त इति चतुष्टयं तत्स्वरूपत्वमस्मिन्चाकोव्याख्यातं स्वेनैव भवति स्वभावः परमार्थिकत्वात्स
त्यः सूक्ष्मबुध्यनुगमात्सूक्ष्मः सत्तारूपेण विभ्वाकाशानुगतत्वाद्विभुश्चास्मि द्वैतप्रपंचाभावादद्वितीयोऽस्मि अपरिच्छिन्नानंदरूपत्वा
दानंदाब्धिरस्मि यदितिलिंगव्य——त्ययः यः पराक्प्रपंचप्रातिलोम्येनांचना प्रत्यक् स चासौ प्रपंचाधारो धातुश्च प्रत्यग्धातुः प्रत्य

र॰ब॰
एमः [illegible] ॥१९॥
३१

२० योऽर्कादिस्थूलप्रपंचावभासकपरंज्योतीरूपश्चिदर्कः सोऽहं चिदर्कज्योतिः शिरश्चाहं शुक्रः स्वच्छः प्रत्यगात्मज्योतिरहमसावोंकारार्थविश्वविश्वाद्यविकल्पानुज्ञैकरसांतः सर्वज्योतिः परायणतुर्यतुर्योऽहं २१ २२ द्वैतभावविमुक्तोऽस्मि अद्वैतत्वात् सच्चिदानंदलक्षणः अनृतजडदुःखप्रपंचापवादाधारत्वात् अत एव शुद्धबोधस्वरूपोऽहं कार्यकारणनिर्मुक्तपूर्णबोधस्वरूपत्वात् केवलोऽहं अशेषविशेषाभावात् स्वातिरिक्ताशिवप्रहाणात्सदाशिवोऽहं २३ २४ क्रियाकारकाभावान्निष्क्रियोऽस्मि विकाराभावादविकारोऽस्मि गुणत्रयाभावान्निर्गुणोऽस्मि निरुपाधिकत्वान्निराकृतिरस्मि नानाविकल्पाभावान्निर्विकल्पोऽस्मि अनित्य

आनंदाब्धिर्यत्परः सोऽहमस्मि प्रत्यग्धातुर्नात्र संशीतिरस्ति २० सोऽहमर्कः परंज्योतिरर्कज्योतिरहं शिवः २१ आत्मज्योतिरहं शुक्रः सर्वज्योतिरसावहों २२ द्वैतभावविमुक्तोऽस्मि सच्चिदानंदलक्षणः २३ शुद्धबोधस्वरूपोऽहं केवलोऽहं सदाशिवः २४ निष्क्रियोऽस्म्यविकारोऽस्मि निर्गुणोऽस्मि निराकृतिः २५ निर्विकल्पोऽस्मि नित्योऽस्मि निरालंबोऽस्मि निर्द्वयः २६ केवलाखंडबोधोऽहं स्वानंदोऽहं निरंतरः २७ सत्यं ज्ञानमनंतं यत्परं ब्रह्माहमेव तत् २८ केवलं चित्सदानंदं ब्रह्मैवाहं जनार्दनः २९ अशुभाशुभसंकल्पैः संशांतोऽस्मि निरामयः ।३०।

प्रपंचाभावान्नित्योऽस्मि २५ स्वातिरिक्तप्रतिकालंबनाभावान्निरालंबोऽस्मि द्वयरहितत्वान्निर्द्वयः २६ केवलनिर्विशेषाखंडबोधोऽहं निरंतरस्वानंदोऽहं भसत्वाज्ञानपरिच्छेदत्रयाभावात्सत्यज्ञानानंतरूपं तत्परं ब्रह्माहमेव २७ २८ केवलनिर्विशेषविद्बोधानंदघनोऽहं भजद्भक्तजनानाशावर्दयतीति जनार्दनोऽहं प्रवृत्तिनिवृत्त्यात्मकशुभाशुभसंकल्पजालसंशांतोऽस्मि स्थूलदेहाभावान्निरामयोऽस्मि ॥ २९ ॥ ३० ॥

इ॒ष्टानिष्टात्मकमित्रामित्रकलनाभूयोहंसंविन्मात्रपरब्रह्मास्म्यहंसर्वप्रेरकत्वादंतर्याम्यहंकरणाग्राह्यत्वादग्राह्योहं स्वभेदेननिर्देष्टुमशक्यत्वादनिर्देश्योहंलक्षणागम्यत्वादलक्षणोहं ३१ ३२स्वज्ञदृष्ट्याद्वैतोहंस्वाज्ञदृष्टिविकल्पितजीवरूपेणापूर्णोहंबाह्यांतःकलनाभावादबाह्यमनंतरोहं द्वैतग्रासाद्वयानंदविज्ञानघनोस्मिविक्रियाशून्यत्वादविक्रियोस्मि३३ ३४स्वाविद्यातत्कार्यप्रपंचकलनाहीनोहंअतएवाङ्मनसगोचरोहं प्रत्यगभिन्नपरमात्माचैतन्यरूपोहंअतएव भूमानंदचिद्घनोहं ३५ ३६अवाप्तसमस्तकामत्वादाप्तकामोहंआकाशादिभूतभौतिकादपिपरमत्वेनात्मत्वेन चस्वातिरि

नष्टेष्टानिष्टकलनःसंविन्मात्रपरोस्म्यहं३१ अंतर्याम्यहमग्राह्योनिर्देश्योहमलक्षणः३२अद्वैतोहम पूर्णोहमबाह्योहमनंतरः३३अद्वयानंदविज्ञानघनोस्म्यहमविक्रियः३४ अविद्याकार्यहीनोहमवाङ्मानसगोचरः३५आत्मचैतन्यरूपोहमहमानंदचिद्घनः ३६आप्तकामोहमाकाशात्परमात्मेश्वरोस्म्यहं ३७ चिदानंदोस्म्यहंचेताचिद्घनश्चिन्मयोस्म्यहं ३८ज्योतिर्मयोस्म्यहंज्यायान्ज्योतिषांज्योतिरस्म्यहं ३९ नित्योहंनिरवद्योहंनिष्क्रियोस्मिनिरंजनः४०निर्मलोनिर्विकल्पोहंनिराख्यातोस्मिनिश्चलः निर्विकारोनित्यपूतोनिर्गुणोनिस्पृहोस्म्यहं ॥४२॥ क्तापन्नत्वीकरणेश्वरोस्म्यहंअचिद्दुःखाभावाच्चिदानंदोस्मिचेताचैतन्यरूपोहंचिद्घनश्चिन्मयोस्म्य(स्य)हमुक्तार्थं ३७ ३८ प्रकाशस्वरूपत्वाज्ज्योतिर्मयःस्वाविद्यापादादपिज्यायानहंसूर्यादि ज्योतिषामप्यवभासकज्योतिरस्म्यहं नित्योहमनित्याभावात् अतएवनिरवद्योहंअकुत्सितत्वात् निष्क्रियोस्मिअविक्रियत्वात्निरंजनःसर्वत्रासंगत्वात् ३९ ४० मायामलराहीत्यान्निर्मलोहं विकल्पाभावान्निर्विकल्पोहंआख्यानानाम भावान्निराख्यातोस्मिपूर्णत्वान्निश्चलोहं वयःकृतविकाराभावान्निर्विकारोहंनित्यशुद्धत्वान्नित्यपूतोहंहेयगुणाभावान्निर्गुणोहंस्पृहणीयसंवेद्याभावा

अकारणत्वान्निरिंद्रियोहं अंतर्यामित्वान्नियंताहं अपेक्षणीयवस्त्वभावान्निरपेक्षोस्मि षोडशकलाभावान्निष्कलोहं पूर्णत्वात्पु
रुषः जीवेश्वरविलक्षणत्वात्परमात्माहं चिंतनत्वात्पुराणोहं सर्वोत्कृष्टत्वात्परमोस्म्यहं ४३।४४ पूर्णानंदतयैकोस्मीति बो
धमात्ररूपोहं सर्वप्रत्यगात्मतयैकरसोस्म्यहं निष्प्रतियोगिकस्वमात्रतया प्रज्ञातोहं। प्रकर्षेण स्वातिरिक्त शांतोहं स्वयंप्रका
शमात्रोहं परमेश्वरोहं सर्वेश्वरत्वात् ४५।४६ ब्रह्मविद्वरिष्ठैः सर्वात्मत्वासिद्धं ब्रह्म निष्प्रतियोगिकस्वमात्रमित्येकधाचिं
त्यमानोहं सप्रतियोगिकद्वैताद्वैतयोः सविशेषत्वेन तद्विलक्षणोहं निष्प्रतियोगिकपरमाद्वैतरूपत्वात् अशुद्धाज्ञाना

निरिंद्रियो नियंताहं निरपेक्षोस्मि निष्कलः ४३ पुरुषः परमात्माहं पुराणः परमोस्म्यहं ४४ पूर्णानंदैक
बोधोहं प्रत्यगेकरसोस्म्यहं ४५ प्रज्ञातोहं प्रशांतोहं प्रकाशः परमेश्वरः ४६ एकधाचिंत्यमानोहं
द्वैताद्वैतविलक्षणः ४७ शुद्धोस्मि शुक्तः शांतोस्मि शाश्वतोस्मि शिवोस्म्यहं ४८ अहं सकृद्विभातोस्मि
स्वेमहिम्नि सदास्थितः ४९ सच्चिदानंदमात्रोहं स्वप्रकाशोस्मि चिद्घनः ५० मानावमानहीनोस्मि नि
र्गुणोस्मि शिवोस्म्यहं ५१ द्वैताद्वैतविहीनोस्मि द्वंद्वहीनोस्मि सोस्म्यहं ॥ ५२ ॥

भावाच्छुद्धोस्मि स्वच्छत्वाच्छुक्तोस्मि स्वातिरिक्ततः शांतोस्मि ध्रुवत्वात् शाश्वतोस्मि परमकल्याणकैवल्यरूपत्वा
च्छिवोस्मि ४७।४८ सदाद्यावृत्तित्रयाभावादहं सकृद्विभातोस्मि सर्वदा स्वेमहिम्नि स्थितोस्मि अनृतजडदुःखप्रपं
चाभावान्निष्प्रतियोगिकसच्चिदानंदमात्रोहं स्वयंप्रकाशरूपत्वेन चिद्घनोस्मि ४९।५० देहाभिमानाभावान्मानाव
मानहीनोस्मि निर्गुणत्वाच्छिवोस्मि यो द्वैतादिद्वंद्वकलनाहीनः सोहमस्मि ॥ ५१ ॥ ५२ ॥

स्वातिरिक्तकलनास्ति नास्तीति प्रतीत्यभावाद्भावाभावविहीनोस्मि वागादिकरणाभावाद्भाषाहीनोस्मि स्वमात्रभास्य
हं अवस्थात्रयाभावान् शून्याशून्यविहीनोस्मि शून्यं सुषुप्तिरज्ञानतमः शून्यं जाग्रदादिकमिति चंद्रिकोक्तेः स्वातिरिक्तनि
वृत्तिप्रवृत्त्यभावात् शोभनोस्म्यहं ५३ ५४ स्थूलसूक्ष्मप्रपंचकलनाभावात् सदसद्भेदहीनोस्मि अमनस्करूपत्वात्सं
कल्परहितोस्म्यहं एकात्मावशेषत्वान्नानात्मभेदहीनोस्मि अपरिच्छिन्नानंदगात्रत्वादखंडानंदविग्रहोस्मि ५५
५६ नित्यमोक्षस्वरूपत्वात्सापेक्षबंधमोक्षतत्साधनविहीनोस्मि शुद्धं ब्रह्मास्मीति यो मन्यते ब्रह्मवित्सोप्यहमस्मि चित्त
३ शोभना

भावाभावविहीनोस्मि भाषाहीनोस्मि भास्म्यहं ५३ शून्याशून्यविहीनोस्मि शोभनाशोभनोस्म्यहं ५४ सद
सद्भेदहीनोस्मि संकल्परहितोस्म्यहं ५५ नानात्मभेदहीनोस्मि ह्यखंडानंदविग्रहः ५६ बंधमोक्षवि
हीनोस्मि शुद्धं ब्रह्मास्मि सोस्म्यहं ५७ चित्तादिसर्वहीनोस्मि परमोस्मि परात्परः ५८ सदा विचाररूपोस्मि
निर्विचारोस्मि सोस्म्यहं ५९ ध्यातृध्यानविहीनोस्मि ध्येयहीनोस्मि सोस्म्यहं ६० लक्ष्यालक्ष्यविहीनो
स्मि लयहीनरसोस्म्यहं ६१ मातृमानविहीनोस्मि मेयहीनः शिवोस्म्यहं ६२ ॥

तत्कल्पितकलनासर्वस्वाभावाच्चित्तादिसर्वहीनोस्मि सर्वोत्कृष्टत्वात्परमोस्मि क्षराक्षरातीतपराक्षरत्वात्परात्परोस्मि ५७
५८ सदा वेदांतविचारप्रादुर्भावाद्विचारगम्योस्मि वस्तुतो योहं निर्विचारोस्मि सोस्म्यहं ध्यात्रादिनानात्रिपुटीहीनोस्मि
५९ ६० जगज्जीवेशादिभेदवद्यल्लक्ष्यते द्वैतं तल्लक्ष्यं एवं यन्नलक्ष्यते तदलक्ष्यमद्वैतं पदमद्वयत्वात् लक्ष्यालक्ष्यविहीनो॰
स्मि स्वातिरिक्तं पुरास्ति इदानीं लीयत इति भ्रमाभावाल्लयहीनरसोस्म्यहं मात्रादित्रिपुटिहीनोस्मि ॥ ६१ ॥ ६२ ॥ ॥

वाक्श्रोत्रादि सर्वेंद्रियविहीनोपि तत्तत्प्राण्यात्मना सर्वकर्मकृदप्यहं अपाणिपादो जवनो ग्रहीतेत्यादिश्रुतेः स्वाभिन्नमो
दनीयामोदनीयविषयत्वात् स्वज्ञस्वाज्ञदृग्भ्यां मुदितामुदितोयमित्याख्यायस्तोहमस्मि स्वस्वविषयव्यावर्त्तनपूर्वकं वा
गाद्यंतःकरणां तसर्वमौनफलं ब्रह्मास्म्यहं ६३ ६४ जायतेस्ति वर्द्धते परिणमते पक्षीयते विनश्यतीति षड्भावविकारवद्दे
हविलक्षणत्वात् षड्विकारविहीनोस्मि त्वङ्मांसरुधिरस्नायुमज्जास्थिरूपषट्कोशरहितोस्म्यहं देशकालवस्तुपरि
च्छेदाभावात् देशकालविमुक्तोस्मि अवधूतकदंबात्मभावितसुखमात्ररूपोस्मि ६५ ६६ खंडाकाशग्रासचिदाकाशरूप

सर्वेंद्रियविहीनोस्मि सर्वकर्मकृदप्यहं ६३ मुदितामुदिताख्योस्मि सर्वमौनफलोस्म्यहं ६४ षड्वि
कारविहीनोस्मि षट्कोशरहितोस्म्यहं ६५ देशकालविमुक्तोस्मि दिगंबरसुखोस्म्यहं ६६ अखंडाकाशरू
पोस्मि ह्यखंडाकारमस्म्यहं ६७ प्रपंचामुक्तचित्तोस्मि प्रपंचरहितोस्म्यहं ६८ सर्वप्रकाशरूपोस्मि चि
न्मात्रज्योतिरस्म्यहं ६९ कालत्रयविमुक्तोस्मि कामादिरहितोस्म्यहं ७० मुक्तिहीनोस्मि मुक्तोस्मि मोक्षही
नोस्म्यहं सदा ७१ गंतव्यदेशहीनोस्मि गमनादिविवर्जितः ॥ ७२ ॥

त्वादखंडाकाशरूपोस्मि अखंडा
कारवृत्तिगम्यत्वादखंडाकारं ब्रह्माहमस्मि चित्तकल्पितप्रपंचरहितोस्मि निष्प्रपंचत्वात् ६७ ६८ सूर्यादिघटांतसर्व
प्रकाशरूपोस्मि अचिन्मात्रग्रासचिन्मात्रज्योतिरहं भूतादिकालत्रयमुक्तोस्मि सर्वानर्थहेतुकामसंकल्पादिवृत्तिरहि
तोस्म्यहं ६९ ७० बंधसापेक्षमुक्तिहीनोस्मि स्वाज्ञादिविकल्पितबंधमोक्षभ्रमतोमुक्तोस्मि तूलाद्यविद्याद्वयापन्नत्वात्मो
क्षहीनोस्मि सदास्वातिरेकेण गंतव्यदेशहीनोस्मि निरूपाधिकत्वाद्गमनादिविवर्जितः ॥ ७१ ॥ ७२ ॥ ॥

स्वाज्ञदृष्टिविकल्पितविषमेषु सत्त्वपि सर्वदासमरूपोस्मि स्वातिरिक्तवैषम्यसाम्यतः शांतोस्मि अचित्सराभावाच्चि
दक्षरोहं वसंत्यस्मिन् भूतानीति वासुः दीप्यते दिप्यत इति देवः वासुश्चासौ देवश्चेति वासुदेवोस्मि जरामरणाभावाद
जरामरोऽस्मि ७३ ७४ क्षरप्रपंचारोपापवादाधारतया परमाक्षरमद्वयं वासुदेवाख्यं तद्ब्रह्माहमस्मि परब्रह्मेत्युक्तार्थं
७५ ७६ सत्तास्वरूपत्वात्सत्वरूपोहं देहत्रयगोचराहंभावं त्यक्त्वाहमहमस्मि निर्विभागाहंपदार्थोस्मीत्यर्थः ७७ ७८ ७९

सर्वदासमरूपोस्मि शांतोस्मि पुरुषोत्तमः ७३ चिदक्षरोहं सत्योहं वासुदेवोऽजरोऽमरः ७४ अहमेवाक्षरं ब्रह्म वासुदेवाख्यमद्वयं ७५ परंब्रह्मस्वरूपोहं परमानंदमस्म्यहं ७६ केवलं ज्ञानरूपोहं केवलं परमोस्म्यहं ७७ केवलं शांतरूपोहं केवलं चिन्मयोस्म्यहं ७८ केवलं नित्यरूपोहं केवलं शाश्वतोस्म्यहं ७९ केवलं सत्त्वरूपोहमहं त्यक्त्वाहमस्म्यहं ८० केवलं तुर्यरूपोस्मि तुर्यातीतोस्मि केवलः ८१ केवलाकाररूपोस्मि शुद्धरूपोस्म्यहं सदा ८२ निर्विकल्पस्वरूपोस्मि निरीहोस्मि निरामयः ८३ अपरिच्छिन्नरूपोस्मि ह्यनंतानंदरूपवान् ८४ आत्मारामस्वरूपोस्मि ह्यहमात्मा सदाशिवः ८५ आदिमध्यांतशून्योस्मि ह्याकाशसदृशोस्म्यहं ८६ ॥

ॐ ८० अर्द्धमात्रसंगतया तुर्योस्मि अर्धमात्रातीतकेवलनिर्विशेषब्रह्मतया तुरीयातीतोस्मि ८१ ८२ अपरिच्छिन्नानंदरूपत्वात् अनंतानंतरूपोस्मि हि शब्दो निःसंशयार्थः ८३ ८४ सर्वप्रत्यगभेदेनासमंताद्राजते ——— महीयत इत्यात्मारामः निष्प्रतियोगिकपरमा
त्मरूपोस्मि आदिमध्यांतवदविद्यापादातीतत्वेन आदिमध्यांतशून्योस्मि ॥ ८५ ॥ ८६ ॥ ॥ ॥

अखंडानंदरूपत्वाद्भूमानंदस्वरूपोस्मि अधिष्ठेयप्रपंचसत्वेतत्सर्वाधिष्ठानरूपोस्मि वस्तुतो निरधिष्ठानतया च चि
द्घनोहं चिन्मात्रोहमित्यर्थः ८७ ८८ ८९ ९० अचिद्रंतःकरणाभावाच्चिदात्मैकरसोस्म्यहं स्वात्तद्दृष्ट्याय तत्सर्वं स्यात्त्वन्
दृष्ट्या तद्ब्रह्म चैतन्यमहमेव भूमाकारेणाहमहमेवास्मि नान्यः पराक्साक्षिणोपि परो महानात्माहमेव हि ९१ ९२ ९३
९४ स्वात्तद्दृष्ट्याहं स्वान्य शरीरवद्गुरुशिष्यादिवद्भामि स्व तद्दृष्ट्या त्रिभूतादिलोकत्रयोपलक्षिताविद्यापदाश्रयः प

नित्यशुद्धचिदानंदसत्तामात्रोहमव्ययः ८७ नित्यबुद्धविशुद्धैकसच्चिदानंदमस्म्यहं ८८ भूमा
नंदस्वरूपोस्मि भाषाहीनोस्म्यहं सदा ८९ सर्वाधिष्ठानरूपोस्मि सर्वदा चिद्घनोस्म्यहं ९० चित्त
वृत्तिविहीनोहं चिदात्मैकरसोस्म्यहं ९१ अहं ब्रह्मैव सर्वं स्यादहं चैतन्यमेव हि ९२ अह
मेवाहमेवास्मि भूमाकारस्वरूपवान्। ९३ अहमेव महानात्मा ह्यहमेव परात्परः ९४ अहमन्य
वद्भामि ह्यहमेव शरीरवत् ९५ अहं शिष्यवद्भामि ह्यहं लोकत्रयाश्रयः ९६ अहं काल
त्रयातीत अहं वेदैरुपासितः ९७ अहं शास्त्रेण निर्णीत अहं चित्ते व्यवस्थितः ९८ आनंदघन
एवाहमहं ब्रह्मास्मि केवलं ९९ आत्मनात्मनि तृप्तोस्मि ह्यरूपो ह्यहमव्ययः ॥१००॥ ॥

स्मेश्वरवद्भामि भूतादिकालत्रयातीतसाक्षिवद्वेदांतशास्त्रैर्व्यवत् चित्तवृत्त्यवभासकप्रत्यगात्मा वद्भा
मि भूमानंदघनस्वाहं अखंडानंदरूपत्वात् आत्मनाखंडाकारवृत्तिमन्मनसा स्वात्मन्येव तृप्तोस्मि पंचभूत
विलक्षणत्वादरूपो ह्यहं अतस्वाव्ययोस्मि सन्मात्रत्वात् ॥ ९५॥ ९६॥ ९७॥ ९८॥ ९९॥ १००॥ ॥

म॰वा॰ शब्दगुणकाकाशादपिनिर्गुणत्वेन सूक्ष्मोहं उत्पत्तिप्रलयाभावात्सत्तामात्रस्वरूपोहंबंधसापेक्षमोक्षविलक्षण स्व॰

३५ त्वाच्छुद्धमोक्षस्वरूपवानस्मिनामरूपविलक्षणत्वेनसत्यज्ञानानंदरूपोस्मिस्वेतरासहसत्तासामान्यरूपत्वादादिचै

तन्यमात्रोहंखंडप्रपंचाभावादखंडैकरसोस्मि १०१ १०२ १०३ १०४ १०५ सर्वत्राऽविद्यापदेखंडैकरसात्मनापूर्णरू

पोहंपरश्चासावमृतश्चेतिपरमानंदरसोस्म्यहंसजातीयविजातीयस्वगतभेदकमेवाद्वितीयंसन्मात्रंब्रह्मैवाहमेव

गुरोर्गुरुःजगद्गुरूणांब्रह्मादीनामपिस्वविज्ञानोपदेष्टृत्वात्स्वज्ञत्वात्तद्दृष्टिभ्यांतुर्यप्राज्ञादिरूपेणभानात्तुर्यातुर्यप्र

आकाशादपिसूक्ष्मोहमाद्यंताभाववानहं१०१सत्तामात्रस्वरूपोहंशुद्धमोक्षस्वरूपवान्१०२सत्यानं

दस्वरूपोहंज्ञानानंदघनोस्म्यहं१०३ नामरूपविमुक्तोहमहमानंदविग्रहः१०४आदिचैतन्यमात्रो

हमखंडैकरसोस्म्यहं१०५सर्वत्रपूर्णरूपोहंपरामृतरसोस्म्यहं१०६एकमेवाद्वितीयंसद्ब्रह्मैवाहं

नसंशयः१०७अहमेवपरंब्रह्मह्यहमेवगुरोर्गुरुः१०८सर्वज्ञानप्रकाशोस्मिमुख्यविज्ञानविग्रहः

१०९तुर्यातुर्यप्रकाशोस्मितुर्यातुर्यादिवर्जितः११०दृशिस्वरूपंगगनोपमंपरंसकृद्विभातंत्वज

मेकमक्षरं१११॥ ऽप्रकाशोस्मिपरमार्थदृष्टिविभातनिर्विशेषब्रह्ममात्ररूपेणतुर्यातुर्यादिवर्जितोस्मिआदिशब्देना

वस्थाचतुष्टयमपिगृह्यते१०९ १०७ १०८ १०९ ११० सर्वावभासकप्रत्यक्स्वरूपोहंनिरवयवत्वाद्गगनोपमानोस्मि

मायातत्कार्यात्परोस्मिनिरावृत्तत्वेनसदाविभानात्सकृद्विभातोस्मिजन्माऽभावादजोस्मिअनेकाभावादेकोस्मिक्षराभा

वादक्षरोस्मिमायातत्कार्यलेपाभावादलेपकोस्मिसर्वव्यापकत्वात्सर्वगतोस्मियदद्वयंब्रह्मावशिष्यतेसकलंजगच्च रामः

अहंचापितदेववस्तुतोहंजगत्स्थोचरसकलंनाविमुक्तोस्मि ॐॐकारार्थतुर्यतुर्योस्मि॥१११॥ ॥ ॥ ३५

११२गर्भजन्मजरामरणसंसारमहद्भयान्मंतारं त्रायत इत्यहं ब्रह्मास्मीति मंत्रः जन्महेतुपुण्यपापजातं जगज्जीवेशा
दिभेदबुद्धिं तत्कार्यकोटिदोषंच विनाशयित्वाज्ञानानंदकैवल्यं प्रयच्छति यतोहं ब्रह्मास्मीति मंत्रः कैवल्यप्रापकः अ
तः सप्तकोटि सर्वमहामंत्रान् सांगोपांगान् सम्यक् उत्सृज्याहं ब्रह्मास्मीत्येतन्मंत्रं सदा त्वं प्रेरामन्तेः समभ्यसेदेवं स
दाहं ब्रह्मास्मीत्यनुसंधानात्सद्यो मोक्षं विदेहकैवल्यं यातीत्यत्राण्वपि संदेहो नास्तीत्यर्थः ११३ ११४ ११५ ११६ ११७

अलेपकं सर्वगतं यद्व्ययं तद्देवचाहं सकलं विमुक्त ॐ ११२ अहं ब्रह्मास्मि मंत्रोयं जन्मपापं वि
नाशयेत् ११३ अहं ब्रह्मास्मि मंत्रोयं भेदबुद्धिं विनाशयेत् ११४ अहं ब्रह्मास्मि मंत्रोयं कोटिदोषं विना
शयेत् ११५ अहं ब्रह्मास्मि मंत्रोयं ज्ञानानंदं प्रयच्छति ११६ सर्वमंत्रान् समुत्सृज्य एतन्मंत्रं समभ्य
सेत् ११७ सद्यो मोक्षमवाप्नोति नास्ति संदेह मण्वपि ११८ ॐ तत्सदिति श्री सार्द्धौतिकस्वानुभूतिवा
क्यान्यष्टादशोत्तरशतं॥ अथ सार्द्धौतिकसमाधिवाक्यानि। जीवात्मपरमात्मैक्यावस्था त्रिपुटिरहिता
परमानंदस्वरूपा शुद्धचैतन्यात्मिका समाधिः॥१॥

॥११८ अहत्यवाक्यान्येकोनविंशत्युत्तरशतं
५१८ स्वानुभूतिप्रकरणविवरणं संपूर्णं॥ स्वानुभूतिविशिष्टजीवन्मुक्तानां संप्रज्ञातासंप्रज्ञातनिर्विकल्पसमाध्यर्थं सा
र्द्धौतिकसमाधिवाक्यान्युच्यंते जीवात्मेत्यादिना व्यष्टिसमष्टिप्रपंचापवादाधारप्रत्यक्परैक्यावस्था व्यष्टिसमष्टिभि
दाविकल्पशून्यनिर्विकल्पात्मनास्थितिः तत्र ध्यात्रादित्रिपुरूपभावात्त्रिपुटीरहिता सुखदुःखसामान्यवैरल्यात्पर
मानंदस्वरूपा शुद्धचैतन्यात्मिका निर्विकल्पकधीवृत्त्यारूढा चिन्निर्विकल्पसमाधिरुच्यते॥१॥ ॥ ।

म.या ध्यात्वध्यानकलनांविहायनिवातप्रदेशारोपितदीपवद्ध्येयरूपब्रह्मैकगोचराखंडाकारचित्तवृत्तिःसमाधिः२का २.व

३६ मादिवृत्तिशून्यंमनःपरमात्मभावमेतितन्मात्रावस्थितिःसमाधिः३श्रुत्याचार्यप्रसादल्लब्धशास्त्रजन्यज्ञानेनस्वानुभू
तिजन्यविज्ञानेप्राप्तेसतिस्वहृदिज्ञेयरूपेपरमात्मनिस्वमात्रमितिसंस्थितेदेहत्रयमस्तिनास्तीतिदेहत्रयाभिमानेलब्धं
शांतिपदमपह्नवंगतेसत्ययत्तदानीमेवप्रभामनोबुद्धिकल्पितजाग्रदाद्यवस्थात्रयंशून्यंभवतिअपन्हवंभजतीत्यर्थःयत्र
श्रोत्रादिभिःशब्दादिविषयजातंस्फुटंगृह्यतेसोहंकृतपूर्णविकासःप्रभाजाग्रदवस्थेत्युच्यतेअहंकृतिविकासार्थोयत्र
मीयतेतन्मात्रस्तत्कार्यंस्वप्नउच्यतेयत्राहंकृतिस्तनुभावमेत्यवबुध्यतेसबुद्धिस्तत्कार्यंसुषुप्तिरुच्यते॥जाग्रदाद्यवस्थात्र

ध्यात्वध्यानेविहायनिवातस्थितदीपवत् ध्येयैकगोचरंचित्तंसमाधिः२। मनः प्रचारशून्यंपर
मात्मनिलीनंभवति३ प्राप्तेज्ञानेनविज्ञानेज्ञेयेपरमात्मनिहृदिसंस्थितेदेहेलब्धशांतिपदंगतेतदा
प्रभामनोबुद्धिशून्यंभवति४ प्राणापानयोरैक्यंकृत्वाध्वतकुंभकोनासाग्रदर्शनदृढभावनयाद्वि
करांगुलीभिःषण्मुखीकरणेनप्रणवध्वनिंनिशम्यमनस्तत्रलीनंभवति५ पयस्त्वानंतरंधेनुस्त
नक्षीरमिवसर्वेंद्रियवर्गेपरिनष्टेमनोनाशंभवति॥६॥ यशांतिरेवनिर्विकल्पसमाधिरित्यर्थः४।

स्वातिरिक्तप्रसक्तौतदुन्मूलनायकर्णनासानयनद्वाराणिद्विकरांगुलिभिरंगुष्ठतर्जनीमध्यमांगुलियुगलैःषण्मुखीकर
णेनन्नासाग्रदर्शनदृढभावनयाचरेचकपूरकविरलकेवलकुंभकावस्थायांऊर्ध्वाधोवृत्तिमत्प्राणापानयोरैक्यंकृत्वा
यदीर्घघंटानिनादवदनाहताख्यहृदयेप्रणवध्वनिरुदेतितदवलंबनंमनोविलीयतेतल्लयावस्थासमाधिरित्यर्थः५
गोपालवत्सयोगतोधेनुस्तनगतपयःस्रावानंतरंतत्स्तनानांकंडूतिक्षयोभवतिनिरुपद्रवजनकधेनुस्तनक्षीरमिवयो रामः
गिनोयोगमहिम्नास्वस्वविषयाग्रहणपूर्वकंवाक्श्रोत्रादिसर्वेंद्रियवर्गेपरिनष्टेसत्यश्चनिरालंबनमनोनाशंभवतिसेयम ३६

यदा तुर्यावस्थाविभक्तजाग्रदवस्थायां स्वांतर्बहिर्विषयसत्त्वेपि ब्रह्मैवेदं सर्वमिति श्रुत्यर्थानुसंधानेन शब्दादिविषयाग्रहणपूर्वकं ज्ञानानि पंच ज्ञानेंद्रियाणि स्वयं ब्रह्माकारतयावतिष्ठंते तद्धि तुर्यजागरणं अहं ब्रह्मास्मीत्यनुभवतः संजातब्रह्मसाक्षात्कारपूर्वभावि मनः कामादिवृत्तिं विहाय स्वयं निर्विकल्पकतयावतिष्ठते स तुरीयस्वप्नो भवति गुणसाम्यावस्थायामंतर्बहिः कलनाशून्यत्वेन यया बुध्यते सैव बुद्धिः चशब्दस्त्वितिसमुच्चयार्थः पुनर्व्युत्थानपर्यंतं न विचेष्टतीति यत्तदेव तुरीयसुषुप्तिरेवं बद्धे निर्विकल्पकावस्थायावशिष्यते तद्वत्तद्व्युत्थानकलनाभावे तामेव योगिनः परमां गतिं विदेहमुक्तिमाहुः कथयंतीत्यर्थः ७ ८ यापीवरी शिलावदवस्थितिः नित्याचलस्वरूपा संशांतसर्वसंकल्पादिनिवृत्तिः ततः देहत्रयाभा

यदा पंचावतिष्ठंते ज्ञानानि मनसा सह ७ बुद्धिश्च न विचेष्टंती तामाहुः परमां गतिं ८ संशांतसर्वसंकल्पा याशिलावदवस्थितिः ९ जाग्रन्निद्राविनिर्मुक्ता सा स्वरूपस्थितिः परा १० मारुते मध्यसंचारं मनस्थैर्यं प्रजायते ११ यो मनःसुस्थिरीभावः सैवावस्था मनोन्मनी १२ सरूपोसौ मनोनाशो जीवन्मुक्तस्य विद्यते १३ निदापरूपनाशस्तु वर्त्तते देहमुक्तिके ॥१४॥ ९ वा जाग्रदाद्यवस्थात्रयनिद्राविनिर्मुक्ता अवस्थात्रयेपि तत्त्वाप्रतिबोधलक्षणनिद्रायास्तुल्यत्वात् सेयं सर्वोपन्हवसिद्धब्रह्ममात्रपरा स्थितिरवशिष्यते ९ १० हगान्निमनोभिः सह प्राणापानैक्यान्निष्पन्नप्रत्यग्द्वारुते सुषुम्नानाडीमध्ये संचरति सति तत्र चिदाकाशे मनःस्थैर्यं प्रजायते यो मनःसुस्थिरीभावः सैवावस्था मनोन्मनी निर्विकल्पसमाधिर्भवति ११ १२ यथोक्तलक्षणलक्षितजीवन्मुक्तस्य मुनेः पुनर्व्युत्थानार्हतया सो मनोनाशः सरूपनाश इत्यभिधीयते समाध्यपगमे पुनर्व्यावृत्तिदर्शनात् हेनिदापपुनर्व्युत्थानानर्हतया लिंगशरीरस्यारूपं यया भवति तथा विरूपनाशस्तु विद्यते तद्व्यावृत्तिहेतुकर्मत्रयापन्हवादित्यर्थः ॥ १३ ॥ १४ ॥

ल्पक ३ विदेहमुक्ते

नच स्वप्नरूपस्त्वांतःकरणचतुष्टयगोचरसंकल्पादिवृत्तीनामभावात् ।

म.वा. क्षीणचेतसां योगिनां चित्तेंतःकरणे संकल्पादि चैत्यदशाहीने सति निर्विकल्परूपिणी या स्थितिरवशिष्यते सेयं जाग्रत्येव रा.म.
३७ विषयाग्रहणलक्षणसुषुप्तता सर्वव्यावृत्तिशून्यतः शांतकलना निर्विकल्पकसमाधिरुच्यते १५।१६ एतन्निर्विकल्पा
वस्थारूपं जाग्रन्न भवति बाह्यन आदिचतुर्दश करणव्यापारस्याभावात् एवं सुषुप्तभावोपि न भवति सुषुप्तिवज्जडतास्थि
तेरभावात् १७।१८ असत्प्रपंचापवादाधिकरणं सतो भावः सत्त्वं तत्सत्त्वमात्रमित्यवबोधो सौ अनंतकोटिजन्महेतुवा
सनातृणकूटभस्मीकरणदक्षज्वलत्पावको भवति ब्रह्ममात्रप्रबोध एव समाधिशब्देनोक्तः न त्वचलवत्तूष्णीमवस्थि

चित्ते चैत्यदशाहीने या स्थितिः क्षीणचेतसां १५ सोच्यते शांतकलना जाग्रत्येव सुषुप्तता १६ नै
तज्जाग्रन्न च स्वप्नः संकल्पानामभावनात् १७ सुषुप्तभावो नाप्येतदभावाज्जडतास्थितेः १८
सत्त्वावबोध एवासौ वासनातृणपावकः १९ प्रोक्तः समाधिशब्देन न तु तूष्णीमवस्थितिः
निर्विकारतया वृत्त्या ब्रह्माकारतया पुनः २१ वृत्तिविस्मरणं सम्यक् समाधिरभिधीयते २२
दृश्यासंभवबोधेन रागद्वेषादितानवे ॥ २३ ॥

तिः १९।२० जाग्रदाद्यवस्थात्रयविकारविरलया निर्विकाररूपया वृत्त्या पुनर्निर्विशेषब्रह्माकारतया च युक्तस्य योगिनः
सम्यग्ब्रह्माकारवृत्तिविस्मरणमेव समाधिरित्यभिधीयते स्वात्मत्वेन सत्यत्वेन व्यावहारिकत्वेन प्रातिभासिकत्वेन
वास्तवत्वादि दृश्याद्दृश्यत इति दृश्यं स्वातिरिक्तप्रपंचजातं इदं प्रपंचं नास्त्येव नोत्पन्नं नोस्थितं पश्यत्तेहापि सन्मात्र
मसदन्यत् ब्रह्ममात्रमसन्न हीत्यादि दृश्यासंभवप्रबोधेन स्वातिरिक्तदृश्यकल्पनामूलरागद्वेषादितनुतामेति राम:
रागाद्यसंभवज्ञाने सति अथ यावल्लोदिता ब्रह्ममात्ररतिः सा समाधिरित्यभिधीयते ॥२१॥२२॥२३॥२४॥ ३७

२४प्रत्यगहमेवसर्वोपवादाधिकरणंपरंब्रह्मतदेवसर्वावभासकप्रत्यगहमितिप्रत्यगभिन्नब्रह्मात्मनासंस्थितिरेवतुसर्व
वृत्तिनिरोधकःसमाधिरितिविज्ञेयः२५२६तत्त्वंपदलक्ष्ययोःपरजीवयोरेकतांप्रतिब्रह्ममात्रसंविदुत्पत्तिरेवसमाधिरुच्य
ते२७निर्विशेषंब्रह्माहमितिसम्यग्ध्यानस्यविस्मृतिरेवसमाधिः२८हेब्रह्मन्निदाघब्रह्मातिरिक्तंनकिंचिदस्तीतिसमा
हितानिर्विशेषंब्रह्मस्वमात्रमितिनित्यतत्प्रायथाभूतार्थदर्शिनीपराप्रज्ञाबुधैःसमाधिशब्देनोच्यते२९ ३०ब्रह्मातिरिक्तं

रतिर्बलोदितायासासमाधिरभिधीयते२४अहमेवपरंब्रह्मब्रह्माहमितिसंस्थितिः२५समाधिः
सतुविज्ञेयःसर्ववृत्तिनिरोधकः२६समाधिःसंविदुत्पत्तिःपरजीवैकतांप्रति२७ध्यानस्यविस्मृ
तिःसम्यक्समाधिरभिधीयते२८समाहितानित्यतत्प्रायथाभूतार्थदर्शिनी२९ब्रह्मन्समाधि
शब्देनपराप्रज्ञोच्यतेबुधैः३०अस्पन्दानिरहंकारागद्वेषाननुपातिनी३१ब्रह्मन्समाधिशब्देनमे
रोस्थिरतरास्थितिः३२निश्चितावितताभीष्टाहेयोपादेयवर्जिता३३ब्रह्मन्समाधिशब्देनपरिपूर्ण
मनोगतिः३४सलिलेसैंधवंयद्वत्साम्यंभजतियोगतः३५तथात्ममनसोरैक्यंसमाधिरभिधीयते॥ ३६ ॥

नकिंचिदस्तीत्यनुभवबलेनस्वभावादिभिःकामादिवृत्तिभिर्वाअस्पन्द्याविक्षेपरहितादेहादावहंभावविरहाशीतोष्णादि
द्वंद्वेषननुपातिनीशीतोष्णादिस्फूर्तिवर्जितामेरोरपिस्थिरतरामनःस्थितिःब्रह्मन्समाधिशब्देनोच्यते३१ ३२ब्र
ह्मैवाहमस्मीतिनिश्चितास्वातिरिक्ताभ्युदयरहिताअज्ञानंहेयंज्ञानमुपादेयंतदुभयवर्जिताइत्थंविशेषैर्विशिष्टा
मनोगतिःसर्वपरिपूर्णब्रह्मगोचराप्रज्ञाब्रह्मन्समाधिशब्देनोच्यते३३ ३४यथासलिलेसैंधवपिंडयोगतःसर्वं
सैंधवत्वेनसलिलत्वेनवासाम्यंभजतितथाजलसैंधवस्थानीयात्ममनसोरैक्यंसमाधिरभिधीयते ॥३५॥ ३६ ॥

म॰ गी॰ जीवात्मपरमात्मनोः प्रत्यक्परयोस्तयोः सच्चिदानंदत्वेन यत्समवशिष्यते तद्रूपोयं नष्टसमस्तसंकल्पजालः निर्विकल्पकसमा म॰ व॰

३८ धिरभिधीयते ३७ ३८ अहंकारपूर्णार्थस्वल्पविकासात्मकप्रभामनोबुद्धिवीकल्पितजाग्रत्स्वप्नसुषुप्तितत्कार्यसर्वस्वंशून्यमिति

ज्ञात्वा तच्छून्यापवादास्पदमनामयंनिराभासंब्रह्मास्मीतिबोधएवसमाधिरित्यभिधीयते ३९ ४० देहाद्यावहंभावंविनाध्या

नाभ्यासप्रकर्षजाताखंडैकरसंब्रह्मास्मीतिब्रह्माकारमनोवृत्तिप्रवाहएवाखंडाकारवृत्त्यात्मकः संप्रज्ञातसमाधिःस्यात् ४१ ४२

यत्समत्वं तयोरत्र जीवात्मपरमात्मनोः ३७ समस्तनष्टसंकल्पः समाधिरभिधीयते ३८ प्रभाशून्यं मनः

शून्यं बुद्धिशून्यं निरामयं ३९ सर्वशून्यं निराभासं समाधिरभिधीयते ४० ब्रह्माकारमनोवृत्तिप्रवाहोहं

कृतिं विना ४१ संप्रज्ञातसमाधिः स्याद्ध्यानाभ्यासप्रकर्षतः ४२ प्रशांतवृत्तिकं चित्तं परमानंददीपकं

४३ असंप्रज्ञातनामायं समाधिर्योगिनां प्रियः ४४ स्वानुभूतिरसावेशाद्दृश्यशब्दाद्युपेक्षितुः ४५ निर्वि

कल्पसमाधिः स्यान्निवातस्थितदीपवत् ४६ प्रभाशून्यं मनःशून्यं बुद्धिशून्यं चिदात्मकं ४७ अतद्व्या

वृत्तिरूपोसौ समाधिर्मुनिभावितः ॥ ४८ ॥

४३ प्रशांतस्वातिरिक्तस्फूर्तिवृत्तिकंचित्तंपरमानं

ददीपकंसद्बोधमात्ररूपेणावशिष्यतेयोयंनिर्विकल्पकबोधोयोगिनांप्रियोभवतिसोयमसंप्रज्ञातनामासमाधिर्भव

ति ४३ ४४ निर्विशेषंब्रह्मास्मीतिस्वानुभूतिरसाभिनिवेशात् दृश्यानुविद्धशब्दानुविद्धसविकल्पकसमाध्युपेक्षा भवति

एवंनिवातस्थिताचलदीपवन्निर्विकल्पकसमाधिर्भवति ४५ ४६ प्रभामनोबुद्धिशब्दवाच्यावस्थात्रयशून्याधिकरणं रामः

चिदात्मकंचिन्मात्रंतदतिरिक्तंकिंचिन्नेत्यतद्व्यावृत्तिरूपोसौनिर्विकल्पकसमाधिर्मुनिभिर्भावितोभवतीति ४७ ४८ ३८

अविद्यापदतुर्यभागऊर्ध्वशब्दार्थः तत्स्थूलांशोधःशब्दार्थः तत्सूक्ष्मबीजभागोमध्यमशब्देनोच्यते एकमूर्ध्वादिकलनाक-
लितमविद्यापदतत्कार्यजातं स्वात्तद्दृष्ट्या शिवमपिस्वज्ञदृष्ट्याशिवात्मकंशिवमात्रंमन्निष्प्रतियोगिकपूर्णंभवतिअतन्निर-
सनंविनासाक्षात्पूर्णमेवावशिष्यद्विर्निर्विधिमुखः ब्रह्ममुखप्रकटितोह्येषसमाधिःपारमार्थिकरूपोभवति ४ ६ पू० अहत्य
वाक्यान्येकोनसप्तत्युत्तरपंचशतं ५ ६ समाधिकरणविवरणंसंपूर्णं १० निर्विकल्पकसमाधिनिष्ठानांपदात्मस्वरूपत्वेनाभिम-
तंतत्स्वरूपप्रकटनायाष्टविधस्वरूपमहावाक्येषुनानालिंगस्वरूपवाक्यान्युच्यंते श्रोत्रस्येत्यादिनास्वात्तद्दृष्ट्यास्वयमेवश्रो-
त्रादिज्ञानेंद्रियपंचकंमनआद्यंतःकरणचतुष्टयंवागादिकर्मेंद्रियपंचकंप्राणादिवायुपंचकंभूत्वास्वात्तद्दृष्ट्याश्रोत्रम

ॐ ऊर्ध्वपूर्णमधःपूर्णंमध्यपूर्णंशिवात्मकं ४ ६ साक्षाद्विधिमुखोह्येषसमाधिःपारमार्थिकः ५० ॐ तत्सदिति श्री
साद्धीतिकसमाधिवाक्यानिपंचाशत् ५० ५ अथसार्द्धोतिकाष्टविधिस्वरूपवाक्येषुनानालिंगस्वरूपवाक्या
नि श्रोत्रस्यश्रोत्रंमनसोमनोयद्वाचोहवाचंसउप्राणस्यप्राणः १ योवैभूमातत्सुखंर योवैभूमातदमृतं २
नेतिनेतिनह्येतस्मादितिनेत्यन्यत्परमस्त्यथनामधेयंसत्यस्यसत्यमितिप्राणावैसत्यंतेषामेवसत्यं ॥ ४ ॥

नोवाक्प्राणेष्वसंगतयास्थित्वाश्रोत्रमनोवाक्प्राणानांस्वस्वविषयग्रहणशक्तिंजनयन्वस्तुतोयःस्वमात्रमवशिष्यतेसोयं
समाधिनिष्ठात्माभवतीत्यर्थः १ योवाअपरिच्छिन्नरूपोभूमातत्स्वरूपंनिरतिशयसुखंतत्स्वरूपेणावस्थानंपरमामृतंविदे-
हकैवल्यमित्यर्थः २ प्रथमनेतिशब्देनस्वाविद्यापदस्थूलांशतद्व्यष्टिसमष्ट्याधारोपिनिषिध्यते द्वितीयतृतीयचतुर्थनेति
शब्दैःस्वाविद्यापदसूक्ष्मबीजतुर्यांशप्रपंचोनिषेध्यतेएवंनिषेधाधिकरणत्वेननान्यत्परमस्तिअर्थतदतिरिक्तंनामधेयंनामम-
नंवाचारंभणत्वात् नामधेयविश्रांतिस्वरूपंतुसत्यस्यसत्यमितितत्रप्राथमिकसत्यशब्दार्थस्तुविश्वविराडीशादिप्राणश-

म॰वा॰ रातिरितिषष्ठ्यर्थे प्रथमा रातेः स्वातिरिक्तप्रपंचधनस्य दातुः सर्वस्वसमर्पकस्य जीवन्मुक्तस्य यद्ब्रह्म परायणं तत्परागतिरित्यर्थः ॰व॰
९ यद्वा रातेर्मित्रस्य भक्तस्य यदीशो विज्ञानं ददाति तस्य भक्तविज्ञानदातुरीश्वरस्यापि परायणं पर्यवसानमित्यर्थः ५ सपरम
त्मा परि समंताद्गात् सर्वव्यापको भवति तत्स्वरूपं तु सूक्ष्मं शुक्लं ज्योतिष्मत् शुक्लं तेजोमयं ब्रह्मेति श्रुतेः तत्किं देहत्र
यविशिष्टं तत्राह अकायं कार्यकारणलिंगदेहत्रयवर्जितं अव्रणमस्नाविरं व्रणशिरापुंजस्थूलदेहविरलं अत एव शु
द्धमशुद्धदेहत्रयाभावात् अपापविद्धं तद्धेतु पापपुण्यवर्जितं ६ स्वात्मदृष्ट्या प्रणवस्वापरं ब्रह्म विश्वविराडीशादिरूपे
णोपबृंहणात् स्वात्मदृष्ट्या प्रणवस्तु परस्तुर्यं तुर्यं इति स्मृतः तुर्योंकाराग्रविद्योतं तुर्यं तुर्यमिति श्रुतेः ७ सर्वोपन्हव

रातिर्दातुः परायणं ५ सपर्यगाच्छुक्रमकायमव्रणमस्नाविरं शुद्धमपापविद्धं ६ प्रणवो ह्य
परं ब्रह्म प्रणवश्च परः स्मृतः ७ न निरोधो न चोत्पत्तिर्न बद्धो न च साधकः ८ न मुमुक्षुर्न वै मुक्त
इत्येषा परमार्थता ॥ ९ ॥

९ सिद्धनिष्प्रतियोगिकपरमात्मनः कदापि न निरोधः प्रलयोऽस्ति निरोधाभावेऽप्यु
त्पत्तिः किं न स्यादित्यत्राह न चोत्पत्तिरिति अजत्वात् अजत्वेऽपि जीवरूपेण संसारबद्धत्वं तन्निरसन साधकत्वं स्वात्मबं
धतो मुमुक्षुत्वं ज्ञानान्मुक्तत्वं च परमार्थतः स्यादित्यत आह नेत्यादिना परमात्मा कदापि बद्धः साधको मुमुक्षुर्मुक्तश्च न
भवति स्वस्य निष्प्रतियोगिक

स्वमात्रतैव परमार्थता पारमार्थिकीत्यर्थः ॥ ८ ॥ ९ ॥ राम:
३९

खंडमायातत्कार्यापन्हवसिद्धमखंडैकरसं ब्रह्मानदतिरिक्तशास्त्रादिजपांतकलनानास्त्येव अपन्होतव्यमायाकार्यस्या
त्यदिव्यावहारिकादिदृश्याशास्त्रादिप्रसक्तिः सदा शास्त्रादिजपांतमखंडैकरसं ब्रह्मैवेत्यर्थः स्वातिरिक्तसर्वाचिद्
र्जितं अचित्प्रपंचापन्हवसिद्धं चिन्मात्रं निष्प्रतियोगिकमित्यर्थः स्वातिरिक्तत्वतादिजीवांतकलनायां सत्यां चि

अखंडैकरसं शास्त्रमखंडैकरसा त्रयी १० अखंडैकरसो देहो अखंडैकरसं मनः ११ अखंडैकरसं सू
त्रमखंडैकरसो विराट् १२ अखंडैकरसा विद्या अखंडैकरसोऽव्ययः १३ अखंडैकरसं गोप्यमखंडैक
रसः शशी १४ अखंडैकरसं क्षेत्रमखंडैकरसा क्षमा १५ अखंडैकरसास्तारा अखंडैकरसो रविः १६ अखं
डैकरसो ज्ञाता अखंडैकरसा स्थितिः १७ अखंडैकरसा माता अखंडैकरसः पिता १८ अखंडैकरसो रा
जा अखंडैकरसं पुरं १९ अखंडैकरसं तारमखंडैकरसो जपः २० सर्ववर्जितचिन्मात्रं त्वन्नाम त्वाच चि
न्मयं २१ आदिरं तं च चिन्मात्रं गुरुशिष्यादि चिन्मयं २२ दृग्दृश्यं यदि चिन्मात्रमस्ति चेच्चिन्मयं सदा २३
सर्वाश्चर्यं च चिन्मात्रं देहश्चिन्मात्रमेव हि २४ अहं त्वं चैव चिन्मात्रं मूर्तामूर्तादि चिन्मयं २५ पुण्यं पा
पं च चिन्मात्रं जीवश्चिन्मात्रविग्रहः २६ देहत्रयविहीनत्वात्कालत्रयविवर्जनात् ।। २७ ।।

न्मात्रता कुत इत्यत्राह त्वत्तेत्यादि स्वात्तदृश्यात्वत्तादिकलनाप्रसक्तो स्वदृश्यासर्वं चिन्मात्रमेवेत्यर्थः देहत्रयादि
षु स्वांतकलनासत्वात्कथं चिन्मात्रतेत्याशंक्य चिन्मात्रसाधकहेतूनुपन्यस्यति ।।२७।। देहत्रयेति ।।

जीवत्रयगुणाभावादित्यत्रजीवत्रयंगुणत्रयं चेतिमंतव्यं शिष्टं स्पष्टं आहत्य वाक्यसंख्याएकत्रिंशदुत्तरषट्शतं नामालिं
गस्वरूपमहावाक्यविवरणं संपूर्णं ॥ अथ साद्वैतिक पुल्लिंगस्वरूपमहावाक्यानि लिख्यंते ॥ स इत्यादिना यएषचिद्धातुः स
एव प्रश्नोपनिषत्पठित प्राणादिनामांत षोडशकलापवादास्पदत्वादकलः निष्प्रतियोगिकनिष्कलत्वाद्यमस्तः विकले
कः कैवल्यरूपत्वात् १ नांतःप्रज्ञमित्यादिपाठक्रमादर्थक्रमो बलीयानितिन्यायेन विश्वतैजसविराट्सूत्रैक्योन्नेत्रज्ञ
त्वाद्भिदायोगात् नाहं बाह्यांतर्भवस्थूलसूक्ष्मप्रपंचोभयतःप्रज्ञः जाग्रत्स्वापाभिविभक्ततैजसप्रपंचनस्यविश्वविश्व
प्रपंचनपूर्वकत्वात् नस्थूलप्रज्ञं नसूक्ष्मप्रज्ञमित्यादिश्रुत्यंतराच्चनाहंबहिःप्रज्ञः व्यष्ट्यादिकलनाजुष्टजागरणजागरणाभिमा

जीवत्रयगुणाभावात्तापत्रयविवर्जनात् २८ लोकत्रयविहीनत्वात्सर्वमात्मेतिशासनात् २९ चित्ताभावा
च्चिंतनीयं देहाभावाज्जरा न च ३० पादाभावाद्गतिर्नास्ति हस्ताभावात्क्रिया न च ३१ मृत्युर्नास्ति जनाभावा
द्बुध्यभावात्सुखादिकं ३२ ओं तत्सदिति साद्वैतिकनानालिंगस्वरूपवाक्यानि द्वात्रिंशत् अथ साद्वै
तिकपुल्लिंगस्वरूपवाक्यानि स एषोकलोमृतः १ नांतःप्रज्ञं न बहिःप्रज्ञं नोभयतः ॥

निर्विश्वविश्ववि
राड्विराडैक्योन्नेत्रकलनाभावात् तथा नांतःप्रज्ञः व्यष्टिसमष्टितदैक्ययोजनं सर्वत्र समं जाग्रत्स्वप्नाभिमानी विश्वतैजस
विराट्सूत्रैक्योन्नेत्रज्ञत्वाद्भिदायोगात् नाहं बाह्यांतर्भवः स्थूलसूक्ष्मप्रपंचोभयतःप्रज्ञः जाग्रत्स्वप्नाभिमानी विश्वप्रा
ज्ञविराट्बीजैक्योन्नेत्रज्ञैकरसाभिधानवैरल्यान्नाहं बाह्यांतर्भवस्थूलसूक्ष्मप्रपंचोभयतःप्रज्ञः जाग्रज्जाग्रदा
दिभावाभावप्रज्ञाभिमानिविश्वविराट्तुर्यैक्योन्नेत्रविकल्पायोगात् एवं स्थूलप्रपंचापवादकब्रह्मविद्वतिना
हमतःस्वप्नजागरणाभिमानितैजसविश्वसूत्रविराडैक्यानुज्ञातान्नेतृकलनायामसंगत्वात् ॥ ॥

अर्थक्रमानुसारेण प्रज्ञानघनमिति वाक्यार्थं पश्चाद्विवक्षन्नदृश्यपदार्थ उच्यते अहमदृश्यः स्वप्नस्वप्नाभिमानिचित्तक
ल्पितदृश्यमोहितत्तैजसतैजससूत्रसूत्रतदैक्यानुज्ञात्रविकल्पविलक्षणत्वात् एवं स्थूलसूक्ष्मप्रपंचापवादकृद्ब्रह्म
विद्वरो भवति अहमग्राह्यः स्वापजागरणाभिमानिस्वाज्ञानरतिग्राह्यप्राज्ञविश्वबीजविराडैक्यानुज्ञैकरसोन्नेत
भावग्रहानात् अहमलक्षणः स्वापस्वप्नाभिमानिस्वाज्ञानरतिलक्षणवेद्यप्राज्ञतैजसबीजसूत्रैक्यानुज्ञैकरसानु
ज्ञानमिदासंभवात् अहमचिंत्यः न किंच न वेदिषमिति परामर्शचिंत्यस्वापस्वापाभिमानिप्राज्ञप्राज्ञबीजबीजैक्यानुज्ञैकर
सानुज्ञैकरसविलक्षणत्वात् अहमव्यपदेश्यः स्वापतुर्यावस्थाभिमानिस्वापजाग्रदादिभावाभावसाक्षित्वव्यपदेश्यप्राज्ञ
बीजतुर्यैक्यानुज्ञैकरसाविकल्पकलनाशून्यत्वात् एवं स्थूलसूक्ष्मबीजप्रपंचापवादकृत्ब्रह्मविद्वरीयान्भवति स्रह

प्रज्ञं न प्रज्ञानघनं न प्रज्ञं नाप्रज्ञमदृश्यमव्यवहार्यमग्राह्यमलक्षणमचिंत्यमव्यपदेश्यमेकात्मप्र
त्ययसारं प्रपंचोपशमं शांतं शिवमद्वैतं चतुर्थं मन्यंते स आत्मा स विज्ञेयः ॥२॥

ऽमेकात्मप्रत्ययसारः तुर्यजा
गरणाभिमानिध्यात्राद्यनेकप्रत्ययसारतुर्यविश्वविराट्तदैक्याविकल्पोन्नेतृत्वाद्यत्वात् अहं प्रपंचोपशमः तुर्यस्वप्नाभि
मानिकचित्कृताचित्दशांतप्रपंचतुर्यतैजससूत्रैक्याविकल्पानुज्ञातृकलनाभयोगात् अहं शांतः तुर्यस्वापाभिमानिगु
णसाम्यावस्थाशांततुर्यप्राज्ञबीजतदैक्याविकल्पानुज्ञैकरसगतहेयांशाभावात् एवं स्थूलसूक्ष्मबीजतुर्यावस्थाभागत्र
यापवादकृद्ब्रह्मविद्वरिष्ठो भवति अहमेव शिवः जाग्रज्जाग्रदाद्यविकल्पानुज्ञैकरसांतचतुष्पंचदशकलनाशिवापन्हव
सिद्धतुर्यतुर्यस्वरूपत्वात् अत एवाहमद्वैतः निष्प्रतियोगिकारूपत्वात् उक्तविशेषणविशिष्टमात्मानं ब्रह्मविद्वरिष्ठा
श्चतुर्थं तुर्यतुरीयं वा मन्यंते स एवात्मा स्वातिरिक्तानात्मापन्हवसिद्धस्वमात्रतया विज्ञेयः ॥२॥ ॥

अमात्रः स्थूलाकारादिप्रपंचत्वंतपंचदशमात्राप्रपन्चवर्त्सिद्धत्वान्न च तुर्यः तुर्यौकाराग्रविद्योननान् अव्यवहार्यः तुर्यातुर्यावगते स्वातिरिक्ताभिधानाभिधेयभिदाविशिष्टनानाव्यवहृत्यप्रपञ्चपूर्वकत्वात् प्रपंचोपशमः निष्प्रतियोगिकनिष्प्रपंचत्वात् शिवः स्वातिरिक्ताशिवग्रासत्वात् अद्वैतः परमाद्वैतत्वात् ३ यत्रयस्मिन्स्वमात्रे ब्रह्मणि द्रष्टापान् स्वातिरेकेणान्यत्किंचिदपि रूपजातं न पश्यति शब्दजातं न शृणोति सद्वस्तुजातं न विजानाति स भूमा परमात्मेत्युच्यते ४ योनेतिनेत्यतद्व्यावृत्त्यावशिष्यते नेतिनेतीति निषेधाधारः परमात्मावशिष्यते स कर्मेन्द्रियैर्न गृह्यत इत्यग्राह्यः यो न हि शीर्यते जीर्यते सोऽशीर्यः अशरीरत्वात् यः केनापि न हि सज्जते सोऽसंगः अमूर्तत्वात् अत एवायमसितो न व्यथते न च्छिद्यते न रिष्य

अमात्रश्चतुर्थो व्यवहार्यः प्रपंचोपशमः शिवोऽद्वैतः ३ यत्र नान्यत्पश्यति नान्यच्छृणोति नान्यद्विजानाति स भूमा ४ स एष नेति नेत्यात्माऽगृह्यो न हि गृह्यतेऽशीर्यो न हि शीर्यतेऽसंगो न हि सज्यतेऽसितो न व्यथते न रिष्यति ५ स एष घन एवैवं वाऽरे यमात्मानं तरो बाह्यः कृत्स्नः प्रज्ञानघन एव ६ तस्मान्मनो विलीने मनसि गते संकल्पविकल्पे दग्धे पुण्यपापे सदाशिवः ॥ ७ तिन नश्यति ५ अरे मैत्रेयी अयमात्मा सच्चिदानंदरसघन एव एवं वै रसघन एव वै भवतु अंतर्बाह्ययोगतस्त्यविशेषतास्यादितितत्राह अनंतरः अबाह्य इति अंतर्बाह्यविभागशून्यः अत एव कृत्स्नः स्वातिरिक्तांतर्बाह्यांतराभावात् ६ आत्मैवेदं सर्वमिति श्रुतेः वस्तुतोऽयं प्रकर्षेण ज्ञानघन एव चिन्मात्रत्वात् ६ यस्मात्स्वातिरेकेण मनोऽस्तीति विभ्रमात् महानन्नर्थो जातस्तस्मात् नाविद्यास्तीह नो मायापरंब्रह्माहमस्मीति स्मरणस्य मनो न हीत्यादि श्रुत्यर्थसंस्कृतज्ञानदृष्ट्या मनो विलीयते मनस्स्वभावपदं गते सत्यथ तन्नकार्यसंकल्पतत्कार्यपुण्यपापादिदाहो भवतिततो जाग्रज्जाग्रदादिचतुःपंचदशाकलनाग्रासः सदाशिव

ॐमितितुरीयोंकाररूपेणस्वमात्रमवशिष्यतेसकृत्रासनमर्हतीत्यत्रब्रह्मप्रणवात्रयत्रभूतचतुःपंचदशकलनानि
र्वाहकशक्त्यात्मकःसनस्वाविद्यापदेसर्वत्रावस्थितःस्वातिरिक्तसर्वयोगनोजडत्वाशुद्धत्वानित्यत्वसंगत्वादितमः
प्रसक्तोनदपन्कवसिद्धतयास्वयमेवस्वमात्रतयाज्वलतिअतोऽयमजडःशुद्धोनित्योनिरंजनःशांततमोभूत्वास्वा
त्रदृशिप्रसक्तस्वातिरिक्तकलनांप्रकाशयतिऽएषपरमात्मास्वाभावतःशुद्धःपूतःअंतःकरणशून्यःअशांतत्वा
पारकर्मज्ञानेंद्रियप्राणपंचकाभावानुशांतःस्वातिरिक्तमुख्यःप्राणाभावादप्राणःजीवरूपेणास्वतंत्रत्वादनीशा

ॐशक्त्यात्मकसर्वत्रावस्थितस्स्वयंज्योतिःशुद्धोनित्योनिरंजनःशांततमःप्रकाशयतिऽएष
शुद्धःपूतःशून्यःशांतोऽप्राणोऽनीशात्मानंतोक्षय्यस्थिरःशाश्वतोऽजःस्वतंत्रस्वेमहिम्नितिष्ठ
तिऽचक्षुषोद्रष्टाश्रोत्रस्यद्रष्टामनसोद्रष्टाबुद्धेर्द्रष्टाप्राणस्यद्रष्टातमसोद्रष्टासर्वस्यद्रष्टाततः
सर्वस्मादन्योविलक्षणःसद्घनोयंचिद्घनआनंदघनएवैकरसोऽव्यवहार्यःऽसन्मात्रोनित्यशुद्धो
बुद्धःसत्योमुक्तोनिरंजनोविभुरद्वयानंदःपरःप्रत्यगेकरसः१०॥ शुक्त्याअपरिच्छिन्नत्वादनंतःषड्भावविकाराभावादक्षय्यःसत्तामात्रत्वस्थिरःचिरंतनत्वाच्छाश्वतःपरमेश्वरत्वात्स्वतंत्रोवस्तुतोनिर्विशेषरूपेणस्वेमहि
म्निनिष्ठतिऽचक्षुरादिदशेंद्रियांतःकरणचतुष्टयंप्राणादिपंचकतत्कारणतमसोपिभावाद्द्रष्टृत्वादयमात्मासर्वस्य
द्रष्टासर्वसाक्षित्वात्ततस्वदृश्यात्सर्वस्मादन्योविलक्षणस्वातिरिक्तानृतजडदुःखप्रपंचापह्नवात्सद्घनोयंचिद्घन
आनंदघनस्स्वसच्चिदानंदरसानांमिथोभिदाप्रसक्त्यावेकरसःव्यवहार्यप्रपंचाभावादव्यवहार्यःऽसन्मात्रादि
सत्यपदव्याख्यानंत्याप्यसत्वेविभुर्व्यापकःद्वैतदुःखाभावादद्वयानंदःपरःपरमात्मप्रत्यगेकरसःप्रत्यगभिन्न

स्वातिरिक्तेणकेनाप्यदृष्टः अनिर्देश्यस्वभावादव्यवहार्यः मनआद्युपाधि सत्वासत्वाभ्यानल्पोपिनाल्पः भूमरूपत्वात् सा
स्यसत्वेसाक्षीवस्तुतो निर्विशेषः सर्वंजानातीतिसर्वश्चासौज्ञश्चेतिस्वातिरिक्तसर्वंनास्तीतिवासर्वज्ञः अनंत इत्यादि
पदत्रयंव्याख्यातंमूर्तत्वेनविदितादमूर्तत्वेनाविदितापिपरः सर्वविलक्षणत्वात् ११ मायाकलंकाभावान्निष्कलंकः
विश्वविश्वादिविकल्पाभावान्निर्विकल्पः स्वातिरिक्ताख्यासामान्याभावान्निराख्यातः दैदीप्यमानत्वाद्देवः यत्राविद्याप
देसूरयोनरमंतेतंनारमविद्यापदंतत्कार्यजातंतद्रूपवादस्यायनमधिष्ठानंनारायणउच्यते सएकस्तत्तस्माद्द्विती
योनकश्चिदस्ति १२ स्वदृष्ट्यनुभूतनिर्विशेषरूपेणचक्षुरादिमस्तकांतकरणावयवविरलः सविशेषविराड्रूपेणसमष्टि

अदृष्टोव्यवहार्योऽप्यल्पोनाल्पःसाक्ष्यविशेषः सर्वज्ञो अनंतोऽभिन्नोऽद्वयोविदिताविदितात्परः ११
अद्वैतपरमानन्दोविभुर्नित्योनिष्कलंकोनिर्विकल्पोनिरंजनोनिराख्यातशुद्धोदेवएकोनारायणो
नद्वितीयोस्तिकश्चित् १२ अचक्षुर्विश्वतश्चक्षुरकर्णोविश्वतःकर्णअपादोविश्वतःपादअपा
णिर्विश्वतःपाणिरहमशिराविश्वतःशिराविद्यामात्रैकसंश्रयोविद्यारूपः १३ दिव्योह्यमूर्तःपुरुषः
सबाह्याभ्यांतरोह्यजः॥१४॥ प्राणिचक्षुरादिमस्तकांतकरणावयवैर्वदृश्यते वस्तुतस्त्वारोपितातन्निरासकवि
द्यामात्रैकसंश्रयोविद्यारूपःस्वातिरिक्तमानमेयाभावाद्विद्याश्रयत्वंविद्यारूपत्वंचोपपद्यतइत्यर्थः १३ दिविस्वेमहिम्नि
भवतीतिदिव्यः सर्वमूर्तिवर्जितत्वादमूर्तः स्वकार्यैःपूरुषःस्वव्याप्यप्रपंचबाह्यांतरेणसहवर्ततइतिसबाह्याभ्यंतरःअजरा
मृतस्वरूपत्वादजःहिशब्दसापेक्षाजत्वव्यापकत्वनिरासकः क्रियाज्ञानेच्छाशक्त्यात्मकप्राणपंचकांतःकरणचतुष्टयाभावा
दप्राणोह्यमनाःप्रकाशमात्ररूपत्वाच्छुभ्रः क्षरप्रपंचारोपाधाराद्दीश्वरात्परःक्षरापवादाधारःसाक्षितस्मादपिपरःपरमात्मे
पूरणात् इक्षरा

१५ विम्बविराडीशादिभावानां द्वैतवद्भानेपि तदपत्रादाधारो देवस्तुर्यो विभुरद्वैतइतिस्मृतः १६ स्वतोन्यकारणाभावादपूर्वः न याकार्याभावादनंतरः स्वब्रह्मपदार्थाभावात् बाह्यः स्वपरत्वभावादनपरः नित्यत्वादव्ययः प्रणवः परमात्मावशिष्यत इत्य र्थः १७ अकारादिमात्राभावादमात्रः पराभिधानानंतमात्ररूपत्वादनंतमात्रः अभिधानाभि—धेयरूपाशिवद्वैतस्योपश मः तद्रूपशमाधारः शिवः परमात्मेत्यर्थः १८ ईश्वरात्मना निखिलकर्मफलप्रदत्वात्कर्माध्यक्षः सर्वांतर्यामिरूपत्वात्सर्वभू ताधिवासः सर्वप्रत्यग्रूपत्वात्साक्षीस्वसाक्ष्यसामान्यं चेतयतीतिसाक्ष्येवचेता प्रत्यक् केवल अशेषविशेषरहितः गुणत्रया भावान्निर्गुणः चशब्दोन्निष्प्रतियोगिकनिर्गुणत्वद्योतकः १९ मनःकरणाभावात्सर्वसंकल्परहितः चिदित्यादिप्रणवना

अप्राणो ह्यमनाः शुभ्रो ह्यक्षरात्परतः परः १५ अद्वैतः सर्वभावानां देवस्तुर्यो विभुः स्मृतः १६ अपूर्वोनं तरो बाह्योनपरः प्रणवोव्ययः १७ अमात्रोनंतमात्रश्च द्वैतस्योपशमः शिवः १८ कर्माध्यक्षः सर्वभूता धिवासः साक्षी चेता केवलो निर्गुणश्च १९ सर्वसंकल्परहितः सर्वनादमयः शिवः २० सर्ववर्जितचि न्मात्रः सर्वानंदमयः परः २१॥

दांतमयत्वात्वस्तुतस्त्वयं शिवएवेत्यर्थः २० सर्वाचिद्विवर्जितचिन्मात्रः परमात्मा सर्वदानंदमयजीवक्यो त्यभेदात्सर्वानन्दमयः वस्तुतः परमात्मातूलांतःकरणाविद्याकल्पितजगज्जीवेशसाक्ष्यतः सर्वानुभव निर्मुक्तः देहादिसाक्ष्यंतस्सर्वध्यानविवर्जितः विश्वविश्वाद्यविकल्पान्तरैकरसां तमात्मातदुपाधिजातमनात्मातयोः सत्या सत्यधियानिश्चयो विवेकः आदिशब्देनाविद्याद्वयमुच्यते तयोरात्मानात्मनोस्वरूपा दृदृश्याभ्यां भेदोभेदोस्तद्वादिमोहवर्जि तः महावाक्यजातस्यप्रत्यक्परैक्य मित्यर्थः ताहशैक्यवृत्तितोदूरः ब्रह्माहमस्मीतिवृत्तितोप्यतिदूरः तत्त्वमसीतिमहावाक्य पदार्थवाक्यार्थगतहेयांशासंभवज्ञानसिद्धत्वेन पदवाक्यार्थविरलत्वात् तच्छब्दवर्ज्यस्तं शब्दहीनोवाक्यार्थवर्जितोनि

शिव०:परमार्थबोधि: ॥८९॥

२२।२३।२४।२५।यः स्वरः प्रपंचस्तदारोपाधारोक्षरईश्वर इति त्रिभागहीनो भवति सोयं ब्रह्मप्रणवनादांतर्विद्योतमानस्तुर्यतुर्यज्योतिर्भवतीत्यर्थः २६ स्वमाकारकसत्ववृत्तेरपि मायिकत्वात् तद्वर्जितत्वं युज्यत इत्यर्थः २७ दृश्यं घटादिस्तद्विषयज्ञानं दर्शनं तद्विनिर्मुक्तः केवलनिर्विशेषतया निर्मल इत्यर्थः २८ यस्त्वमात्रत्वेन नित्योदितः निराभासः उदयास्तमयाभासभावात् जीवरूपेण व्यष्टिप्रपंचद्रष्टा ईश्वररूपेण समष्टिप्रपंचसाक्षी वस्तुतश्चिदात्मकश्चिन्मात्रो भवति स एव स्वाविद्यापदस्थूलसूक्ष्मबी

सर्वानुभवनिर्मुक्तः सर्वध्यानविवर्जितः २२ आत्मानात्मविवेकादिभेदाभेदविवर्जितः २३ महावाक्यार्थतो दूरो ब्रह्मास्मीत्यतिदूरतः २४ तच्छब्दवर्ज्यस्त्वंशब्दहीनो वाक्यार्थवर्जितः २५ क्षराक्षरविहीनो यो नादांतर्ज्योतिरेवसः २६ अखंडैकरसो वाहमानन्दोस्मीति वर्जितः २७ दृश्यदर्शननिर्मुक्तः केवलामलरूपवान् २८ नित्योदितो निराभासो द्रष्टा साक्षी चिदात्मकः २९ स एव विदितादन्यस्तथैवाविदितादपि ३० साद्धीतिकपुल्लिंगस्वरूपवाक्यानि त्रिंशत् ६७ अथ साद्धीतिकस्त्रीलिंगस्वरूपमहावाक्यानि लिख्यंते अलौकिकपरमानन्दलक्षणाखंडामिततेजोराशिः ॥१॥

जप्रपंचाद्विदितादन्यः तथैव तदर्थमात्राप्रपंचादविदितादप्यन्यः स्वांतःकरणवेद्यावेद्यकलभावात् दन्यत्वमुपपद्यत इत्यर्थः ३० आहत्य वाक्यसंख्या एकषष्ठ्यधिकषट्शतं ६६१ पुल्लिंगस्वरूपविवरणं संपूर्णम्। ॐ अथ साद्धीतिकस्त्रीलिंगस्वरूपमहावाक्यानि लिख्यंते अलौकिकेत्यादिना या अलौकिकपरमानन्दलक्षणा सेयं चिदखंडामिततेजोराशिरूपिणी पूर्णबोधात्मिका भवति ॥१॥

श्रोत्रादिग्राह्यशब्दादिर्भावकलाम नआदिग्राह्यसंकल्पादिरभावकलातदुभयनिर्मुक्तचित्तोमूर्त्तामूर्त्तविलक्षणत्वात्
चिद्रूपेतिवेदनीयत्वाच्चिद्विद्याअद्वितीयत्वेनोपबृंहणात् ब्रह्मविद्वरिष्ठैःसंवेदनीयस्वरूपत्वाद्द्वितीयब्रह्मसंवित्तिः
संवित्मात्रस्वरूपत्वादिदं सदित्यादिसच्चिदानन्दलहरी पूर्णप्रवाहरूपिणी भूर्भुवस्वरितित्रिपुरोपलक्षितानंतकोटिब्रह्मां
डान्यधिष्ठाययाशोभतेसामहतीचसात्रिपुरसुंदरीचमहात्रिपुरसुंदरीत्यत्र प्राजापत्यवैष्णवंबिलयकारणंरूपमास्थि
त्य भूर्भुवस्स्त्रीणि त्रिपुराणियाव्याप्नोतिसैवेयंभगवतीत्रिपुरेतिव्यापद्यत इतिश्रुतेः सेयंत्रिपुरसुंदर्यनंतकोटिब्रह्मां
डानामंतर्याम्यधिष्ठानात्सनाबहिरंतरन्तु प्रविश्यवर्त्ततेवस्तुतस्तुस्वावशेषतयासर्वग्रसित्वास्वयमेकैवविभातिस्व
भावाभावकलाविनिर्मुक्ताचिद्विद्याद्वितीयब्रह्मसंवित्तिःसच्चिदानंन्दलहरीमहात्रिपुरसुंदरीबहिरंत
रन्तु प्रविश्यस्वयमेकैवविभाति १ सर्वसंकल्परहितासर्वसंज्ञाविवर्जिता २ सैषाचिद्विनाशात्मा
स्वात्मेत्यादिकृताभिधा ४ आकाशशतभागाच्छा ज्ञेषुनिष्कलरूपिणी ५ नास्तमेतिनचोदेतिनोत्ति
ष्ठतिनतिष्ठति ६ नचयातिनचायातिनचनेहनचेहचित् ७ सैषाचिदमलाकारानिर्विकल्पानिरास्प
दा ॥ ८ ॥ ॐ स्वाऽद्वितीयत्वादित्यर्थः २ अंतःकरणवृत्तिजाताभावाद्यानानाविधसंकल्पविविधसंज्ञाजातविवर्जिता
भवतिसैषाचिदहमस्मामत्तः २ किंचिन्नविद्यत इतिस्वात्मेत्यादिकृताभिदासतीनिरवयवाकाशादपिशतभागाच्छाचि
न्मात्ररूपत्वात् ज्ञेषुब्रह्मासविद्वरिष्ठेषु प्राणादिनामांतषोडशकलाभावात् ५ निष्कलरूपिणीकालत्रयेप्यविनाशात्मात्र
शिष्यतेस्त्रस्यास्तासामान्यरूपत्वात् २४५ चितसकलत्वेनोदयास्तमयौस्यातामित्यत आह नेतिनिर्विशेषब्रह्मरूपिणी चि
त्सूर्यादिवदुदयास्तमयादिविकृतिं नेतिमूर्त्तमूर्त्तविलक्षणत्वेननिर्विकारत्वात् सैषाचित्प्रत्यगभिन्नब्रह्मरूपेणामला
कारासंकल्पाभावाभावान्निर्विकल्पास्वातिरिक्ताधिष्ठेयाभावान्निरास्पदान्निरधिष्ठानतयावशिष्यत इत्यर्थः ॥ ८ ॥

यामहास्तेतिस्वेनरसहसत्तासामान्यरूपिणीतिगीयतेयामहतीचसाचिच्चेनिमहाचिदेकैवेहास्तिपरमाद्वयरूपत्वात्
यानिष्कलंकेत्यादिविशेषणविशिष्टामायाकलंकाभावान्निष्कलंकातूलाविद्याकृतविषमाशुद्धाहंकाराभावौसमाशुद्धा
निरहंकाररूपिणीसदाद्यावृत्तित्रयशून्यतयासकृद्विभातासदाविभातेत्यर्थःअतएवविमलाचिन्मात्रत्वात्त्वमात्रतया
नित्योदयवतीसैवचिद्ब्रह्मविद्वद्भिर्निर्विशेषंब्रह्मेतिनिष्प्रतियोगिकपरमात्मेतिचनामभिःसदागीयतेकथ्यतइत्यर्थः
८।१०।११।१२आहत्यवाक्यानित्रिसप्ततिसुत्तरषट्शतं६७३स्त्रीलिंगस्वरूपमहावाक्यविवरणंसंपूर्णं१३अथसार्द्धोतिकनपुं

महाचिदेकैवेहास्तिमहास्तेतिचोच्यते८ निष्कलंकासमाशुद्धानिरहंकाररूपिणी१०सकृद्विभाताविमलानित्योदयवतीसमा११साब्रह्मपरमात्मेतिनामभिःपरिगीयते१२सार्द्धोतिकस्त्रीलिंगस्वरूपवाक्यानिद्वादश॥१२॥अथसार्द्धोतिकनपुंसकलिंगस्वरूपवाक्यानिअन्यदेवतद्विदितादथोअविदितादधि१ यत्तदद्रेश्यमग्राह्यमगोत्रमवर्णमचक्षुःश्रोत्रंतदपाणिपादं॥२॥

सक— लिंगस्वरूपवाक्यान्युच्यंतेअन्यदेवेत्यादिनाबौद्धमीमांसकद्वैतिभिर्यद्देहत्वेनदेहातिरिक्तजीवत्वेनज
गज्जीवेशभेदवद्वैतत्वेनचविदितात्ब्रह्माण्यदेवअथोविदितंब्रह्मेतिचेतत्राहअथोइतिअथशब्दोविकल्पा
र्थःव्यष्टिसमष्टितुर्ययोर्बौद्धादिभिरविदितत्वादविदितंब्रह्मेतियदितदाजगज्जीवेशादिवदामावरणभेदप्रतीत्य
वास्तवत्वसाम्यात्विदितविपरीतात्तुरीयादप्यधिअन्यदित्यर्थःब्रह्मणस्तुरीयातीतत्वादित्यर्थः१अचाक्षुषमश्रा
व्यदद्रेश्यमदृश्यमनिदं वस्तुत्वादिग्राह्यंस्थूलदेहविलक्षणत्वादगोत्रमवर्णंज्ञानकर्मेंद्रियातीतत्वादचक्षुःश्रोत्रंत
दपाणिपादंब्रह्मणोनिरवयवत्वेनशरीरात्रयातीतत्वात्॥२॥ ॥
इविदिता

हेसोम्यश्वेतकेतो इदं मायिकं सद्विकल्पितं जगत् अग्रे सृष्टेः पुरा सृष्टिस्थितिलयतदनंतरमपि सदेव जगतः स
द्व्यतिरिक्तसत्ताभावात् यत्तु व्यक्तजगद्व्याप्तं तत्किं सजातीयविजातीय ——— स्वगतभेदवदित्यत्राह एकशब्दः स
जातीयभेदनिरासकः ब्रह्मांतराभावात् एवकारो विजातीयभेदनिरासकः गोमहिष्यादिवद्विजातीयाभावात् अद्विती
यशब्दस्तु स्वगतभेदनिरासकः ब्रह्मणो निर्विशेषत्वेन नखकेशादिवत्स्वगतभेदवैरल्यात् सत्त्वमात्रमेवेत्यर्थः ३
बुद्धेरपि सूक्ष्मत्वादस्थूलं स्वादपि बद्धत्वादनणु निष्परिमाणत्वादह्रस्वमदीर्घं रजआदिगुणत्रयाभावादलोहि

स देव सोम्येदमग्र आसीदेकमेवाद्वितीयं ३ अस्थूलमनण्वह्रस्वमदीर्घमलोहितमस्नेहमच्छा
यमतमोवाय्वनाकाशमसंगमरसमगंधमचक्षुष्कमश्रोत्रमवागमनोऽतेजस्कमप्राण
ममुखममात्रमनंतरमबाह्यं ४ नित्यं शुद्धं मुक्तं सत्यं सूक्ष्मं परिपूर्णमद्वयं सदानन्दचि
न्मात्रं पुरतः सुविभातमद्वैतमचिंत्यमलिंगं स्वप्रकाशमानन्दघनं ॥ ५ ॥ ॥

तं द्रवत्वाभावादस्नेहं अमूर्तत्वादच्छायं आविद्यकमोहाभावादतमः अभूतभौतिकत्वादवाय्वनाका
शं अरसमगंधमतेजस्कं तत्सज्जनीयस्वाविद्याद्वयाभावादसंगं ज्ञानकर्मेन्द्रियाभावादचक्षुष्कमश्रोत्रमवा
क् अंतःकरणाभावादमनः पंचप्राणोपप्राणाभावादप्राणं निरवयवत्वादमुखं अपरिच्छिन्नत्वादमात्रं अं
तर्बाह्यकलनाभावादनंतरमबाह्यं ४ सर्वस्मात्पुरतः स्वेनैव भातत्वात्सुविभातं सूर्यादिभिरभातत्वादविभातं
अनिर्वचनीयत्वादचिंत्यं वेदांतेतरस्वागमकलिंगाभावादलिंगं विशिष्टपदान्युक्तार्थानि ॥ ५ ॥ ॥

म·वा· एतत्प्रत्यगभिन्नं ब्रह्म पंचतन्मात्राभावात् ज्ञानेंद्रियविषयाभावाच्चाशब्दमित्यादिकर्मेंद्रियविषयाभावात् ज्ञानेंद्रियवि
४५ षयाभावाच्चाशब्दमित्यादिकर्मेंद्रियविषयाभावादव्यक्तमित्यादिमनआद्यंतःकरणाविषयाभावादमतव्यंदमतव्यमि र·ग्र·
त्यादिप्राणपंचकविषयाभावादप्राणयितव्यमित्यादिश्रोत्रादिदशेंद्रियाभावादनिंद्रियं तद्विषयं तद्विषयसामान्या
भावादविषयं मनआद्यंतःकरणाभावादकरणं स्वातिरिक्तलक्षणाभावादलक्षणं सज्जनीयाभावादसंगं गुणसाम्याभावा

एतच्चाशब्दमस्पर्शमरूपमरसमगंधमव्यक्तमदातव्यमगंतव्यमविसर्जयितव्यमनानन्दयि
तव्यममंतव्यमबोद्धव्यमनहंकर्तयितव्यमचेतयितव्यमप्राणयितव्यामपानयितव्यमव्यान
यितव्यमनुदानयितव्यमसमानयितव्यमनिंद्रियमविषयमकरणमलक्षणमसंगमगुणम
विक्रियमव्यपदेश्यमसत्वमरजस्कमतमस्कममायमभयमप्योपनिषदमेवसुविभातंस
कृद्विभातंपुरतोस्मात्तुविभातमद्वयं ई अनिर्वचनीयज्योतिः सर्वव्यापकं निरतिशयानन्द
लक्षणं परमाकाशं ॥ ७ ॥

द्गुणं कर्तव्याभावादविक्रियं निर्विशेषत्वादव्यपदेश्यं सत्वादिगुणत्रया
भावादसत्वमित्यादि निर्मायत्वादमायं अद्वयत्वादभयं स्वारोपितातन्निरासतः उपनिषदेकवेद्यत्वादौपनिषदं
निरावृतत्वात्सकृद्विभातं सर्वस्मादस्मात्स्वातिरिक्तविषयगोचरत्वेति समूहादपि पुरतः पूर्वमेव प्रत्यग्रूपेण सु
विभातमद्वयं ब्रह्मेत्यर्थः ई अवाङ्मानसगोचरब्रह्मरूपेणज्वलतीत्यनिर्वचनीयज्योतिः व्यापकत्वेनैतत्सर्वव्याप
कं भूमानन्दतया लक्षणीयत्वान्निरतिशयानन्दलक्षणं भूताकाशकारणत्वात्परमाकाशं चिदाकाशमित्यर्थः ॥ ७ ॥ रामः
४५

तत्पदलक्ष्यं ब्रह्माध्यात्मिकादितापत्रयातीतं आत्मानं देहमधिकृत्य भवतीत्यध्यात्मं शिरोरोगादि भूतपंचकतत्कार्यमधिकृत्य भव
तीत्यादिभौतिकं वर्षातपादि दिग्वातादिकरणदैवमधिकृत्य भवतीत्याधिदैविकं कर्णाक्षिरोगादिः षट्कोशविनिर्मुक्तं त्वगाद्यभावा
त् त्वगसृग्रुधिरमांसमेदोमज्जास्थीनि षट्कोशाः अशनायाद्यभावात् षडूर्मिवर्जितं अशनायापिपासाशोकमोहजरामरणानीति षडूर्मयः अन्नमयाद्यभावात्पंचकोशातीतं अन्नमयप्राणमयमनोमयविज्ञानमयानंदमयाः पंचकोशाः जायतेऽस्तीत्यादिविकाराभावा
त्षड्भावविकारशून्यं एवमादि सर्वविलक्षणं आदिशब्देन पंचदोषादिवर्जितमिति द्योत्यते ८ स्थूलशरीराभावान्निरुपप्लवं निरु
पद्रवं यद्वा जाग्रज्जाग्रदादि पंचदशावस्थागाधसागरे विश्वविश्वाद्यविकल्पानुज्ञैकरसांतरूपेण प्लवतेन निमज्जतीत्युपप्लवो

तद्ब्रह्म तापत्रयातीतं षट्कोशविनिर्मुक्तं षडूर्मिवर्जितं पंचकोशातीतं षड्भावविकारशून्यमेवमादि सर्व
विलक्षणं ८ निर्गुणं निरुपप्लवं ज्योतिराभ्यंतरं सर्वमायातीतमप्रत्यगेकरसमद्वितीयं ९ तज्ज्योतिरेकम
द्वितीयं सर्वविकल्पनातीतं ध्रुवमक्षरमेकं सदाचकास्ति सच्चिदानंदं १० यत्तत्सत्यं विज्ञानमानन्दं नि
ष्क्रियं — निरंजनं सर्वगतं सुसूक्ष्मं सर्वतोमुखमनिर्देश्यममृतं निष्कलं ११ एकमद्वैतं निष्कलं निष्क्रि
यं शांतं निरतिशयमनामयमद्वैतं चतुर्थं ब्रह्मविष्णुरुद्रातीतमेकमाशास्यं ॥१२॥ ❀ विश्वादित्रितयांशाभावा

दुपप्लवातीतं अतिप्रकाशादाभ्यंतरं ज्योतिः मायातत्कार्यसत्वं सर्वमायातीतं स्वातिरिक्तप्रत्यग्रसाभावादप्रत्यगेकरसं प्रत्यगभिन्नत्वात् ९
स्वातिरिक्तकल्पकजीवजाताभावात्सर्वकल्पनातीतं सन्मात्रत्वाद्ध्रुवं सच्चिदानंदमक्षरं ब्रह्म सदाचकास्ति प्रकाशत इत्यर्थः १० कालत्रया
बाध्यत्वाद्यत्तत्सत्यं विज्ञप्तिमात्रत्वाद्विज्ञानं सर्वव्यापकत्वात्सर्वगतं केशकोट्यंशैकभागादपि सुसूक्ष्मं वैराजत्वात्सर्वतोमुखं स्वानिरे
केण निर्देष्टुमशक्यत्वादनिर्देश्यं ११ निर्विशेषत्वान्निरतिशयं आमयाद्यदेहाभावादनामयं तुर्यरूपत्वाद्ब्रह्मविष्णुरुद्रातीतं ब्रह्मादिभि

म॰वा॰ उत्पत्तिप्रलयाभावादनाद्यनंतंब्रह्मेंद्रादिरूपेणस्वेनैवरूपेणच्च अशेषवेदवेदांतवेद्यं बीजाज्ञानाभावात् अनिरुक्तं कदापिस्व र॰व
४६ मात्रतोऽच्युतत्वादप्रच्यवंस्वात्मदृष्टिविकल्पितसर्वप्रपंचस्यैतत्सर्वाधारंवस्तुतस्त्वनाधारंब्रह्माहमस्मीतिभावनांविना
अनिरीक्ष्यं१३ व्ययवद्धियदादिपंचभूततत्कार्याभावाद्यद्व्ययंब्रह्माशब्दमित्यादिविशेषणबोधितंयत्स्वज्ञानांतमआदित्य
णविशिष्टानांस्वाज्ञानानुरोधेनस्वातिरिक्तवस्तुविषयकविज्ञानात्परंवरिष्टं ज्ञप्तिमात्रत्वाद्यच्चंद्रसूर्यादेरप्यर्चिमत्स्वयंप्रका
शत्वात्यदणुरूपबुद्धिवृत्तिभ्योऽणुच्चस्वादेरपिवहत्त्वयत्तत्तंबादिसूक्ष्मजंतोश्चनिर्विशेषतयासूक्ष्मतरंविभातितरद्विं

अद्वयमनाद्यंतमशेषवेदवेदांतवेद्यमनिर्देश्यमनिरुक्तमप्रच्यवमाशास्यमद्वैतंचद्यत्सर्वाधारम
नाधारमनिरीक्ष्यं१३ अशब्दमस्पर्शमरूपमव्ययंतथारसन्नित्यमगंधवच्चयत्१४ परंविज्ञानाद्यद्व
रिष्ठंप्रजानांयदर्चिमद्यदणुभ्योऽणुच१५ वृहच्चतद्दिव्यमचिंत्यरूपंसूक्ष्माच्चतत्सूक्ष्मतरंविभाति१६
एतत्ज्ञेयंनित्यमेवात्मसंस्थंनातःपरंवेदितव्यंहिकिंचित्१७ अघोषमव्यंजनमस्वरंचयत्तालुकं
ठोष्ठमनासिकंचयत्१८ अरेफजातमुभयोष्मवर्जितंयदक्षरन्नक्षरतेकथंचित् ॥ १९ ॥ ॥

त्स्वरूपंब्रह्मदिव्ये स्वेमहिम्नि भवतीति दिव्यंस्वप्रतिष्ठांतराभावादित्यर्थः प्रत्यगभिन्नब्रह्मरूपेणनित्यमेवात्मसंस्थमेतन्नि
र्विशेषब्रह्मैवस्वमात्रमितिज्ञेयंनातःपरवेदितव्यंकिंचिदप्यस्तितस्यनिष्प्रतियोगिकस्वमात्रत्वात्१७ यत्स्वरमाक्षरंब्रह्मप्रयत्न
विशेषाभावादघोषंहलसंज्ञिकवर्णाभावादव्यंजनंअकारादिस्वराभावादस्वरंशषसहादिप्रयत्नाभावादुभयोष्मवर्जितंतदा दि रामः
प्रत्याहाराभावादरेफजातंवाक्कंठताल्वोष्ठविकारैर्यन्नक्षरतेनतत्स्वरमाक्षररूपेणावशिष्यतइत्यर्थः ॥ १८ ॥ १९ ॥ ४६

वागादिकरणाविषयत्वान्मनोवाचामगोचरं तत्केनासादितं श्रुत्यमित्यत्र अवधूतादिकुटीचकांतानां स्वातिरिक्तं संसारसा
गरसंतारणदृढसंप्लवं किं तत् असत्ताप्रपंचापवादाधारप्रत्यगभिन्नसत्तामात्रब्रह्माहमस्मीति प्रकाशो बोधस्तत्प्रकाशैक
तयैकप्रकाशं स्वमात्रभावनां विनास्वातिरिक्तभावनातिगं॰२० हेयरूपगुणत्रयाभावादहेयं उपादेयगुणसाम्याभावादनुपा
देयं अमूर्तसामान्यं मूर्तविशेषरूपं तदुभयवर्जितमसामान्यविशेषणं कूटस्थत्वाद्ध्रुवं निस्तरंगचिदंब्धित्वात्स्तिमितगं
भीरं सर्वव्यापकत्वात् तंभूतभौतिकतेजस्तमोविलक्षणत्वान्नतेजो न तमः किं तत्त्वात्त्वविकल्पितसर्वसत्वे सर्वातीतं निष्कलं
त्त

अगोचरं मनोवाचामवधूतादिसंप्लवं २० सत्तामात्रप्रकाशैकप्रकाशं भावनातिगं २१ अहेयमनुपादे
यमसामान्यविशेषणं २२ ध्रुवं स्तिमितगंभीरं न तेजो न तमस्ततं २३ निष्कलं निर्मलं शांतं सर्वातीत
निरामयं २४ न शून्यं नापि चाकारि न दृश्यं नापि दर्शनं २५ चिन्मात्रं चैत्यरहितमनंतमजरं शिवं
२६ चैत्यानुपातरहितं सामान्येन च सर्वगं २७ अनामयमनाभासमनामकमकारणं २८ मनोवाचो
भिरग्राह्यं पूर्णात्पूर्णं सुखात्सुखं २९ द्रष्टृदर्शनदृश्यादिवर्जितं तदिदं पदं ॥ ३० ॥ ॥

ब्रह्मेत्यर्थः २१ २२ २३ २४ बीजात्ताना भावान्नशून्यं तद्विकल्पितनामरूपप्रपंचाभावान्नापि चाकारि विषयविषयिज्ञानाभावान्न
दृश्यं नापि दर्शनं चेतोभवं चैत्यं तत्कलनारहितं चिन्मात्रं विशेषणसामान्येन वा सर्वगतमपि चैत्यसंबंधविरलं स्वातिरिक्ता
भासाभावादनाभासं नामरूपवत्कार्याभावादनामकमकारणं पूर्णादाकाशादपि पूर्णं आकाशादिव्यापकत्वात् सातिशयसुखा
दपि सुखं ब्रह्मसुखस्य निरतिशयत्वात् यस्तदिदं दृश्यादित्रिपुटिविरलं तदिदं ब्रह्मेत्यर्थः २५ २६ २७ २८ २९ ३० ॥

प्रत्यक्षादिप्रमाणागम्यत्वादप्रमाणं स्वातिरिक्तप्रमेयाभावादप्रमेयं इंद्रियागम्यत्वादतींद्रियं स्वाविद्यातत्कार्यलेपाभा
वान्निर्लेपकं नित्यत्वान्निरापायं प्रत्यगभिन्नत्वात्प्रत्यगेकरसं निरादृत्वाद्विश्वतोमुखं स्वस्वाधेयाधाराभावान्निराधेयं अना
श्रयं नामरूपकलनाभावादनामकमरूपकं स्वाविद्यातत्कार्याभावात्सदामुक्तमेवेत्यर्थः ३१ ३२ ३३ ३४ ३५ ३६ ३७ सं

शुद्धं सूक्ष्मं निराकारं निर्विकारं निरंजनं ३१ अप्रमाणमनिर्देश्यमप्रमेयमतींद्रियं ॥ ३२ ॥
निर्लेपकं निरापायं कूटस्थमचलं ध्रुवं ३३ सद्घनं चिद्घनं नित्यमानन्दघनमव्ययं ३४ प्र
त्यगेकरसं पूर्णमनंतं विश्वतोमुखं ३५ अहेयमनुपादेयमनादेयमनाश्रयम् ३६ शुद्धं बु
द्धं सदामुक्तमनामकमरूपकं ३७ संकल्पसंशयवशाद्गलितेतु चित्ते संसारमोहमिहिका
—गलिताभवंति ३८ स्वच्छं विभाति शरदीव खमागतायां चिन्मात्रमेकमजमाद्यम
नंतमंतः ३९ सार्द्धोंतिक नपुंसकलिंगस्वरूपवाक्यान्येकोनचत्वारिंशत्

कल्पाभावान्मनोपि नाशमेति तत्कार्यसंसारमोहनीहारोपि विलीयते शरद्यागतायां यथा खं स्वच्छं विभाति त
थास्वांतहृदयो निर्विशेषतयाद्यं चिन्मात्रं स्वच्छं विभाति इत्यर्थः ३८ ३९ आहत्य वाक्यानि सप्तशतं नपुंसकलिंग
प्रकरणं संपूर्णम् ॥ अथ सार्द्धोंतिकात्ममहावाक्यानि लिख्यंते आकाश इत्यादिना आसमंतात्काशत इत्याकाशः नाम
विद्वांतुस्वात्मस्थजगद्बीजभूतनामरूपयोर्निर्वहितात तदाधारत्वात् ॥ ॥

धृ

ते नामरूपे यदंतरा यन्मध्ये रज्जुसर्पवद्विकल्पिते स्वयमसद्रूपे अपि तत्सत्तया सत्यवदेव भाते तत् दारोपापवादाधिकर
णं यत्तद्ब्रह्म तस्यैव मुक्तिरूपत्वात् देवामृतं तस्यैव प्रत्यग्रूपेण कामादिमत्त्यवभासकत्वात् स एव निष्प्रतियोगिकात्मेत्य
र्थः १ स्वाज्ञदृष्टिविकल्पितं यदिदं परिदृश्यमानं सर्वं जगत् तदपवादास्पदं तद्दृष्ट्या चिदेकरसोयमात्मादिः २ ३ व्यष्टि
मष्टि विश्वविराडैक्यनिष्पन्नात्मा तो हि स्थूलप्रपंचव्यापकत्वात् तैजससूत्रैक्यानुज्ञां ददातीत्ययमात्मानुज्ञाता हि प्राज्ञ
बीजात्मनोरैक्यानुज्ञां दत्वा तदेकरसरूपेण यो विराजते सोयमात्मानुज्ञैकरसो हि स्थूलसूक्ष्मबीजप्रपंचव्यष्टिसमष्टिवि

अथ साद्धीतिकात्मस्वरूपवाक्यानि आकाशो ह वै नाम नामरूपयोर्निर्वहिता ते यदंतरा तद्ब्रह्म तदमृ
तं स आत्मा १ इदं सर्वं यदयमात्मा २ चिदेकरसो ह्ययमात्मा ३ अतो ह्ययमात्मा ४ अनुज्ञाता ह्ययमा
त्मा ५ अनुज्ञैकरसो ह्ययमात्मा ६ अविकल्पो ह्ययमात्मा ७ देहादेः परतरत्वाद्ब्रह्मैव परमात्मा ८ अ
खंडैकरसो ह्ययमात्मा ९ निर्गुणः साक्षीभूतो निष्क्रियो निरवयवात्मा १० विरजः पर आकाशाद
ज आत्मा महान्ध्रुवः ॥ ११ ॥

६ कल्पयास्तुर्ययोरैक्यानिष्पन्नो ऽय मात्मा अविकल्पो हि सदा निर्विक
ल्पत्वादित्यर्थः ४ ५ ६ ७ व्यष्टिसमष्टि देहादिभावमापन्नपिंडांडब्रह्मांडयोः परतरत्वात् परत्वेनोपबृंहणात् ब्रह्मै
व परमात्मा ८ अयमात्मा निष्प्रतियोगिकाखंडानन्दरसो हि स्वाज्ञदृष्टिविकल्पितगुणत्रयविजृंभितविक्रियावस्था
वयवरूपसाक्ष्यसत्वे स्वदृष्ट्या निर्गुणः सर्वसाक्षीभूतः सदा निष्क्रियो व्योमवन्निरवयवात्मा भवति ९ १० रजआदिगुण
त्रयाभावाद्विरजः स्वच्छः निरवयवाकाशादपि परः तदपवादाधारत्वात् महान् अपरिच्छिन्नः ध्रुवो नित्यः ॥ ११ ॥

म·वा·
४८

अद्वैतत्वादेकः देदीप्यमानत्वाद्देवः ब्रह्मादिस्तंबांतभूतप्रत्यगपिस्वात्त्तदृष्ट्यासर्वभूतेषुगूढः व्याप्यसत्वेतत्सर्वव्यापीसर्वांत स·व·
र्यामित्वेनसर्वभूतांतरात्मा १२ शब्दगुणकाकाशविलक्षणत्वान्निःशब्दं परमं ब्रह्मैव परमात्मेोच्यते १३ स्वात्सदृष्टिविक
ल्पितसकलेस्वात्त्तभक्तिस्वपदप्राप्त्युपायप्रदर्शनानंतरंततः स्वात्न्यस्वज्ञोभवतितदृष्ट्यानिष्कलेभावेयातेसत्यथतद्दृ
ष्ट्यासर्वत्रस्वान्यस्वज्ञदशायांस्वात्मैवावस्थितः स्वात्मांतरस्यसम्यग्यत्वात् १४ स्वोद्दृष्ट्यायःसदासर्वंकरोतिस्वज्ञदृष्ट्यासर्वःप
रमात्मेतिकथितइत्यर्थः १५ इहसंसारदशायामपिआदिमध्यांतभूत्यतयाप्रकाशमात्रःपरमात्माविद्यते १६ स्वातिरि
क्तप्रभावसर्वदोषवर्जितइत्यर्थः १७ योत्रदृष्टिविकल्पिताकारादिकलातीतांतमात्रातदध्यक्षजांबवदादिसीतांतंभेदो

एको देवः सर्वभूतेषुगूढः सर्वव्यापीसर्वभूतांतरात्मा १२ निःशब्दं परमं ब्रह्म परमात्मासमी
र्यते १३ सकले निष्कले भावे सर्वत्रात्माव्यवस्थितः १४ ——— सर्वदासर्वकृत्सर्वः परमात्मेत्युदा
हृतः १५ अना ——— द्यंतावभासात्मा परमात्मेह विद्यते १६ नित्यः सर्वगतो ह्यात्मा कूटस्थो दोषवर्जितः
१७ तत्परः परमात्मा च श्रीरामः पुरुषोत्तमः १८ सर्वकारणकार्यात्मा कार्यकारणवर्जितः १९ सर्वा
तीतस्वभावात्मा नादांतर्ज्योतिरेव सः २० निर्विकल्पस्वरूपात्मा सविकल्पविवर्जितः ॥ २१ ॥

विभातिस्वज्ञदृष्ट्यायंतत्परः परमात्मा चशब्दोनिष्प्रतियोगिकव्यापकः स्वातिरिक्ताश्यपन्हवसिद्धमुक्तिश्रीरूपेणयोरा
जमानोमहीयतेसश्रीरामइत्यत्रस्वान्याश्यपन्हवासिद्धायामुक्तिश्रीर्विज्रंभतेतद्रूपतोराजमानंमहश्रीरामइतिमिति
स्मृतेः क्षराक्षरातीतत्वात्पुरुषोत्तमः १८ स्वात्त्तदृष्ट्याकार्यकारणत्वद्वासमानोपिस्वज्ञदृष्ट्याकार्यकारणवर्जितःपरमा
र्थदृष्ट्यासर्वातीतस्वभावात्मानानाप्रपंचापवादास्यदंनादः तुरीयात्मायस्तदंतर्ज्योतिः सतुरीयातीतएवेत्यर्थः १९ २०
विकल्पजुष्प्रपंचाभावान्निर्विकल्पस्वरूपः बाह्यांतर्विक्षेपाभावात्सदासमाधिशून्यात्मा विक्षेपोनास्तियस्मान्नचसमा रामः ४८

२२नेत्रादिसर्वेंद्रियप्रवृत्तिनिमित्तत्वात्प्रज्ञानंब्रह्मादिरूपेस्वयमेवोपबृंहणाद्ब्रह्मव्यष्टिप्रपंचापवादास्पदं प्रत्यगहंश
ब्दार्थः समष्टिप्रपंचापवादाधारः परोब्रह्मशब्दार्थः अस्मीतिशब्दस्तुतयोरैक्यबोधकः तत्पदलक्ष्यंब्रह्मत्वंपदलक्ष्यंप्रत्यक्त
योरैक्यघटकमसिपदं अयमित्यपरोक्षार्थः प्रत्यगात्मार्थः ब्रह्मशब्दार्थः परमात्मा ॐकारवाच्यो विश्वविराडीशादिसर्ववा
च्यस्तुपटघटादिः ब्रह्मणोन्यानित्थपदवाक्यार्थत्वात्प्रज्ञानादिवाक्यहीनत्वंयुज्यतइत्यर्थः २३ २४ स्वाप्यप्रपंचाभावात्स
र्वत्रपूर्णरूपात्मात्मातिरिक्तेषु सत्स्वपिस्वयमेवावशेषणात् सर्वत्रात्मावशेषकः अशुद्धमायाभावाच्छुद्धचैतन्यरूपात्मा

सदासमाधिशून्यात्मा आदिमध्यांतवर्जितः २२ प्रज्ञानवाक्यहीनात्मा अहंब्रह्मास्मिवर्जितः २३ तत्त्वम
स्यादिहीनात्मा अयमात्मेत्यभावकः २४ ॐकारवाच्यहीनात्मासर्ववाच्यविवर्जितः २५ सर्वत्रपूर्णरूपा
त्मासर्वत्रात्मावशेषकः २६ शुद्धचैतन्यरूपात्मा सर्वसिद्धिविवर्जितः २७ आनंदात्माप्रियोह्यात्मामोक्षा
त्माबंधवर्जितः २८ शून्यात्मासूक्ष्मरूपात्माविश्वात्माविश्वहीनकः २९ सत्तामात्रस्वरूपात्मानान्यत्किं
चिज्जगद्द्वयं ३० अपरिच्छिन्नरूपात्मा अणुस्थूलादिवर्जितः ३१ नामरूपविहीनात्मा परसंवित्सुखात्म
कः ३२ साक्ष्यसाक्षित्वहीनात्माकिंचित्किंचिन्नकिंचन ॥ ३३ ॥ ॐ स्वातिरिक्तसिद्धजालाभावात्सर्वत्रसिद्धिविवर्जितः

दुःखसामान्याभावादानंदात्मासर्वस्मात्प्रेयोरूपादात्मैवप्रियोहि बंधवर्जनात्मोक्षात्मास्वातिरिक्तप्रपंचशून्यात्माकार्या
पेक्षयाकारणात्मनासूक्ष्मात्माकार्यात्मनाविश्वात्मावस्तुतोविश्वहीनकः स्वातिरिक्तप्रपंचासत्तामात्रस्वरूपात्माभीहेतुद्वैताभ
वान्नान्यत्किंचिज्जगद्द्वयंस्वस्यैवनिर्भयत्वात् २५ २६ २७ २८ २९ ३० अणुस्थूलादिपरिमाणाभावादपरिच्छिन्नरूपात्मास
च्चिदानंदत्वान्नामरूपविहीनात्मा ३१ ३२ निष्प्रतियोगिकत्वात्साक्ष्यसाक्षित्वाहीनात्मा इतिरिक्तंनकिंचिदस्ति ॥ ३३ ॥
प्रज्ञानात्मना

मुला मुला

स्वरूपात्मा स्वच्छोमुक्तवद्द्वैतद्वैतवदास्थितोपिपरमार्थेस्वच्छोमुक्तद्वैताद्वैतकलनाविवर्जितःनिर्विशेषपुराणपुरुषत्वा र.व.
त्‌ ३४३५ ३६आत्मेतिसच्चिदानंद इति शब्दशब्दार्थहीनोभवति-सएषनिष्पत्तियोगिकपरमात्मा ३७ ३८यस्यबाह्यांतरा
लकलनानविद्यतेस्वात्र दृष्टेरपियत्सद्भावेजगल्लिंगमाहुः कार्यावगतेकारणावगतिपूर्वकत्वात्‌ वस्तुतःकार्यकारणक
लनाविरलंब्रह्मैवसर्वप्रत्यग्णात्माभवतीत्यत्रनहिसंशयोस्तीत्यर्थः ३९ ४० आहत्यवाक्यसंख्याचत्वारिंशोत्तरसप्तशतं ७४०
अथसार्द्धांतिकसर्वस्वरूपमहावाक्यानिलिख्यंते ॐमित्यादिनापरिदृश्यमानमिदमभिधानाभिधेयरूपमविद्यापद

मुक्तामुक्तस्वरूपात्मामुक्तामुक्तविवर्जितः ३४ द्वैताद्वैतस्वरूपात्माद्वैताद्वैताविवर्जितः ३५ निष्कला
त्मानिर्मलात्माबुद्धात्मापुरुषात्मकः ३६ आत्मेतिशब्दहीनोयआत्माशब्दार्थवर्जितः ३७ सच्चिदानंदही
नोयएषैवात्मासनातनः ३८ यस्यकिंचिद्बहिर्नास्तिकिंचिदंतःकियन्नच ३९ यस्यलिंगंप्रपंचंवाब्र
ह्मैवात्मानसंशयः ४० सार्द्धांतिकात्मस्वरूपवाक्यानिचत्वारिंशत्‌ अथसार्द्धांतिकसर्वस्वरूपवा
क्यानि ॐकारएवेदंसर्वं १ सएवाधस्तात्सउपरीष्टात्सपश्चात्सपुरस्तात्सदक्षिणतःसउत्तरतःसएवेदंसर्वं २
अहमेवाधस्तादहमुपरिष्टादहंपश्चादहंपुरस्तादहंदक्षिणतअहमुत्तरतअहमेवेदंसर्वं ॥ ३ ॥

तत्कार्यसर्वमोंकारएवतद्व्रतहेयांशापायेओंकारएवविद्योतत्तुर्यतुर्यमेवेत्यर्थः १सएवाधस्तादित्यत्रतच्छब्दतस्तत्पदल ॥श्री॥
क्ष्यमुच्यतेसब्रह्मेतिश्रुतेः अहमेवाधस्तादित्यत्राहंशब्देनत्वंपदलक्ष्यमभिधीयतेबुद्धेःसाक्षितयास्थित्वास्फुरत्वहमिती
र्यतइतिश्रुतेःसोहंशब्दाभ्यांप्रत्यगभिन्नंब्रह्मोच्यते-अत्मैवाधस्तादित्यत्रप्रत्यक्‌परविभागैक्यासहब्रह्ममात्रमात्मश रामः
ब्देनोच्यते।अत्रत्याधोर्ध्वांतरालप्रागाग्नेयादिदिक्षुविदिक्षुचप्रसक्तभेदस्यमायिकत्वेनकारणतुल्यत्वात्‌सर्वंब्रह्मैवेत्यर्थः ४९

४ इदंपिंडांडंसर्वमात्मैवपिंडांडस्यप्रत्यगविकल्पितत्वात्१ इदंब्रह्माज्ञानविकल्पितब्रह्मांडंसर्वंब्रह्मैवपिंडांडब्रह्मांड
गतहेयांशापाये इदमेतदुभयंपराम्रष्टंब्रह्ममात्रमित्यर्थः नरादाविर्भूतंनारंजगत् तदारोपापवादाधारोनारायणःशिष्टं

आत्मैवाधस्तादात्मोपरिष्टादात्मापश्चादात्मापुरस्तादात्मादक्षिणत आत्मोत्तरत आत्मैवेदंसर्वं
४ आत्मैववेदममृतमिदंब्रह्मेदंसर्वं ५ एतद्ब्रह्मैवतत्सर्वं ६ नारायणएवेदंसर्वं ७ सच्चिदा
नंदरूपमिदंसर्वं ८ सत्तामात्रंहीदंसर्वं ९ मत्स्वरूपमेवेदंसर्वं १० सएवसर्वंयद्भूतंयच्चभव्यं
सनातनं ११ स्वयंब्रह्मास्वयंविष्णुःस्वयमिंद्रःस्वयंशिवः १२ स्वयंविश्वमिदंसर्वंस्वस्माद
न्यंनकिंचन १३ मरुभूमौजलंसर्वंमरुभूमात्रमेवतत् १४ जगत्त्रयमिदंसर्वंचिन्मात्रंस्ववि
चारतः १५ भववर्जितचिन्मात्रंसर्वंचिन्मात्रमेवहि १६ यत्किंचिद्यन्नकिंचिच्चसर्वंचिन्मात्र
मेवहि १७ अखंडैकरसंसर्वंयद्यच्चिन्मात्रमेवहि १८ भूतंभव्यंभविष्यच्चसर्वंचिन्मात्रमेव
हि १९ ज्ञाताचिन्मात्ररूपश्चसर्वंचिन्मात्रमेवहि ॥ २० ॥

स्पष्टं० १० भूतादिकालत्रयपरिच्छेद्यंसर्वंसपरमात्मेबब्रह्मविष्णुरुद्राद्यधिष्ठितमिदंजगत्सर्वंस्वयमेव० १२
१३ यथामरुभूमावारोपितजलंमरुभूमात्रंतथाचिन्मात्रविकल्पितंसर्वंजगद्विचारतश्चिन्मात्रमेवेत्यर्थः १४ १५
इदंकिंचिदकिंचिदितियद्यद्भवहृतंतत्सर्वंचिन्मांत्रमेवेत्यर्थः ॥ २० ॥ ॥

एवं १

विकाराभावाद्दृक्षतं यत्रसंवेद्यजातं न तदस्तित्वमयमहमित्यादिविकल्पोपि नास्ति एतत्सर्वं चिन्मात्रमेवं स्थि
तेस्वातिरेकेण किमन्यदस्तीत्यभिवांछामीत्यर्थः ३अभ्रांतिनास्त्येवेत्यत्र विसर्गलोपश्छांदसः स द्ब्रह्ममात्रं

सर्वे। त्वं वा

यच्च यावच्च दूरस्थं सर्वं चिन्मात्रमेव हि २१ चिन्मात्रान्नास्ति लक्ष्यं च सर्वं चिन्मात्रमेव हि २२
आत्मनोन्यागतिर्नास्ति सर्वमात्ममयं जगत् २३ आत्मनोन्यत्तु षं नास्ति सर्वमात्ममयं ज
गत् २४ सर्वमात्मैव शुद्धात्मा सर्वं चिन्मात्रमद्वयं २५ सर्वं च खल्विदं ब्रह्म नित्यचिद्घनमक्षतं २६
समस्तं खल्विदं ब्रह्म सर्वमात्मेदमाततं २७ न त्वं नाहं न चायं सर्वं ब्रह्मैव केवलं २८ न तदस्ति
न यत्राहं न तदस्ति न तन्मयं २९ किमन्यमभिवांछामि सच्चिन्मयं तु ततं ३० भ्रांतिर्नास्त्येव
सर्वं ब्रह्मैव केवलं ३१ न देहो न च कर्माणि सर्वं ब्रह्मैव केवलं ३२ लक्षणात्रयविज्ञानं सर्वं ब्र
ह्मैव केवलं ३३ जगन्नाम्ना चिदाभाति सर्वं ब्रह्मैव केवलं ३४ ब्रह्ममात्रमिदं सर्वं ब्रह्ममात्रमसन्न
हि ३५ ब्रह्ममात्रं व्रतं सर्वं ब्रह्ममात्रं रसं सुखं ३६ ब्रह्ममात्रं श्रुतं सर्वं स्वयं ब्रह्मैव केवलं ३७ ब्रह्मैव
सर्वं चिन्मात्रं ब्रह्ममात्रं जगत्त्रयं ३८ सर्वं प्रशांतमजमेकमनादिमध्यमाभास्वरं स्वदनमात्रमचैत्यचि
न्हं ३९ ॥

रभ्रांति

निष्ठ्रतियोगिकं तदतिरिक्तप्रसक्तौ तत्सर्वमसदेवेत्यर्थः ३८ स्वातिरेकेण यद्यद्विकल्पितं तत्तत्प्रशांतं कल्पकम
नःप्रक्षाणात् स्वेन रूपेण समंताद्भासमानमाभास्वरं स्वाद्यस्वादककलनावैरल्यात्स्वदनमात्रं ज्ञप्तिमात्रमित्यर्थः ॥ ३९ ॥

चितचैत्यापन्हवादचैत्यचिन्हं निर्विशेषब्रह्मप्रबोधार्थं यद्बुद्धिकल्पितं तत्तदिदमोंकारार्थतुर्यतुर्यमितिसर्वं प्रशांतमि
त्यादिशब्दमयीचदृष्टिर्मुधैवव्यर्थमेवविकल्पिता निर्विशेषब्रह्मणोऽशब्दत्वात् यतोवाचोनिवर्तंतेअप्राप्यमनसासहे
त्यादिश्रुतेः॥४०॥ आहत्यवाक्यान्यशीत्यधिकसप्तशतंसर्वस्वरूपप्रकरणविवरणंसंपूर्णम्॥१६५॥ अथसार्द्धैतिक
ब्रह्मस्वरूपवाक्यानिलिख्यंतेसर्वमित्यादिनाकालत्रयाबाध्यंसत्यं॰ ज्ञप्तिमात्रतयाभातज्ञानंपरिच्छेदत्रयाभावादनंतं

सर्वंप्रशांतमितिशब्दमयीचदृष्टिर्बोधार्थमेवहिमुधैवतदोमितीदं॥४०॥ सार्द्धैतिकसर्व
स्वरूपवाक्यानिचत्वारिंशत् अथसार्द्धैतिकब्रह्मस्वरूपवाक्यानिसर्वं ह्येतद्ब्रह्म।१।
अयमात्माब्रह्म२ सत्यंज्ञानमनंतंब्रह्म३ प्रज्ञाप्रतिष्ठाप्रज्ञानंब्रह्म४ तदेतद्ब्रह्मापूर्व
मनपरमनंतरमबाह्यमयमात्माब्रह्मसर्वानुभूः५ विज्ञानमानंदंब्रह्म६ अजरोऽम
रोऽमृतोऽभयोब्रह्माभयंवैब्रह्म७ सर्वभूतस्थमेकंनारायणंकारणपुरुषमकारणं
परंब्रह्मों८ स्वयंप्रकाशः स्वयंब्रह्म॥ ९ ॥

१ तदेतच्छब्दवाच्यतत्त्वंपदलक्ष्यंप्रत्यगभिन्नं
ब्रह्मस्वकारणाभावादपूर्वंस्वकार्याभावादनपरंस्वांतर्ब्राह्मकलनाभावाद नंतरमबाह्यंसर्वैर्ब्रह्मविद्भिर
यमात्माब्रह्मेत्यनुभूतत्वात्सर्वानुभूः५ विज्ञप्तिमात्रमखंडानंदं अशनायादिषडूर्म्यभावादजरः नित्यत्वादमरः
कैवल्यरूपत्वादमृतः अद्वैतत्वादभयः सर्वभूतानामनेकत्वेपि तत्स्वत्व नस्थितमेकंनारायणरूपेणकारणपुरु
षात्मकंवस्तुतत्स्वकारणंपरंओंकारार्थंब्रह्मेत्यर्थः साधनांतरनैरपेक्ष्येणस्वयमेवप्रकाशतइतिस्वयंप्रकाशः॥ ९ ॥

म·वा· १० स्वाविद्याप दतत्कार्यकल्पनायाः पुरस्तात्कालत्रयेपि सदेवविद्यत इति सिद्धं मायाकल्पिताखिलोपाधिसत्वेत र·व·
५१ द्विनिर्मुक्तंतत्तद्भूतभौतिकनिष्ठकाठिन्यजलाहरणादिशक्तिभिरुपबृंहितंतथाप्यनाद्यनंतंनित्यमित्यादिवाच्य
मपि वस्तुतो निर्वाच्यंचैतन्यंब्रह्मेत्यर्थः१३सर्वदाव्यापकत्वादनविच्छिन्नं।४१५योगिभिर्भूमध्येयत्तारकमितित्व

तदेतदद्वयंस्वयंप्रकाशमहानंदमात्मैवैतदभयममृतमेतद्ब्रह्म १० स देवपुरस्तात्सि
द्धंब्रह्म११आकाशवत्सूक्ष्मंकेवलसत्तामात्रस्वभावंपरंब्रह्म।१२अद्वितीयमखिलोपा
धिविनिर्मुक्तंतत्सकलशक्त्युपबृंहितमनाद्यनंतंनित्यंशिवंशांतंनिर्गुणमित्यादिवा
च्यमनिर्वाच्यंचैतन्यंब्रह्म१३एकमेवाद्वितीयंब्रह्म१४सर्वदानविच्छिन्नंपरंब्रह्म
१५सच्चिदानंदतेजः कूटस्थरूपंतारकंब्रह्म१६तन्नित्यमुक्तमविक्रियंसत्यज्ञाना
नंतानंदपरिपूर्णसनातनमेकमेवाद्वितीयंब्रह्म१७चित्स्वरूपंनिरंजनंपरंब्रह्म१८
तत्वंपदलक्ष्यंप्रत्यगभिन्नंब्रह्म१९ अखंडार्थपरंब्रह्म ॥ २० ॥

स्तर्थः० ॥२०॥

स्यतेतदेवसच्चिदानंदतेजः कूटरूपं· शुक्लतेजोमयंब्रह्मेतिश्रुतेः कदापिस्वात्मबंधाभावात्तंनित्यमुक्तंपरात राम:
नत्वात्सनातनं· तत्वंपदलक्ष्यैक्यसिद्धंप्रत्यगभिन्नमुच्यते· खंडमायातत्कार्यानर्थापन्हवसिद्धमखंडार्थब्रह्मे ५१

कालत्रयबंधनंजगत्कारणंब्रह्मकालत्रयाबाधितंस्वात्मस्वत्त्वदृष्टिभ्यांब्रह्मणःसगुणंनिर्गुणत्वंचोपपद्यतेमायात
त्कार्यसत्वेनदृतीतंसर्वव्यापकप्रत्यगात्मनाअभिन्नमपरिच्छिन्नंअतन्निरसनमुखतोवेदांतगोचरत्वाप्रत्यक्षाद्य
खिलप्रमाणगोचरंव्यापित्वात्कारणत्वात्सर्वात्मत्वाच्चदेशकालवस्तुपरिच्छेदरहितं॰ ३॰ अवस्थात्रयग्रासावि
कल्परूपत्वात्तुरीयं॰ निरुपाधिकत्वान्निराकारं॰ स्वभास्यमासकादित्याद्यवभासकत्वादसौचिदादित्योब्रह्मैवेत्यर्थः॥

सर्वकालाबाधितंब्रह्म २१ सगुणनिर्गुणस्वरूपंब्रह्म २२ आदिमध्यांतशून्यंब्रह्म २३ मायातीतगु
णातीतंब्रह्म २४ अनंतमप्रमेयखंडपरिपूर्णंब्रह्म २५ अद्वितीयपरमानंदनित्यशुद्धबुद्धमुक्तसत्यस्व
रूपव्यापकाभिन्नापरिच्छिन्नंब्रह्म २६ सच्चिदानंदस्वप्रकाशंब्रह्म २७ मनोवाचामगोचरंब्रह्म २८ दे
शतःकालतोवस्तुतःपरिच्छेदरहितंब्रह्म २९ अखिलप्रमाणागोचरंब्रह्म ३० तुरीयंनिराकारमेकंब्र
ह्म ३१ अद्वैतमनिर्वाच्यंब्रह्म ३२ शिवंप्रशांतममृतंपरंचब्रह्म ३३ यदेकमक्षरंनिष्क्रियंशिवंसन्मा
त्रंब्रह्म ३४ असावादित्योब्रह्म ३५ ओंमित्येतदक्षरंपरंब्रह्म ३६ ब्रह्मैवेदममृतंपुरस्ताद्ब्रह्मपश्चा
द्ब्रह्मदक्षिणतश्चोत्तरेण ३७ अधश्चोर्ध्वंप्रसृतंब्रह्मैवेदंविश्वमिदंवरिष्ठं ३८ तदेवनिर्विकल्पं
निरंजनं ३९ चैतन्यमेकंब्रह्मातःप्रज्ञानंब्रह्ममय्यपि ॥ ४० ॥ निष्कलंब्रह्म

३६ निर्विशेषंब्रह्मैवेदममृतंतत्॰ स्वाज्ञदृष्टिविकल्पितपुरस्तात्पश्चाद्दक्षिणतश्चोत्तरेणोत्तरतःअधश्चोर्ध्वंच
शब्दादाग्नेयादिविदिशोपिगृह्यंतेतदंतरालंचएवंदिगादिकलनाकलितंकृत्स्नंविश्वविराडीशादिभेदेनप्रसृतं
व्याप्तं॰ किंबहुनाब्रह्मैवेदंविश्वमिदंवरिष्ठंस्वातिरिक्तसत्ताभावात् ३८ यत्कलाविकल्पविरलंतदेवचैतन्यनिष्कलं ४०॥

यत्स्वयंप्रकाशतयोपबृंहितंतदेवब्रह्मशब्देनेरितंतद्ब्रह्मैतत्स्वातिरिक्तभावविनिर्मुक्तंयतस्सूर्यादिज्योतिषामुदयो
भवतितत्सदोदितंयत्सर्वशब्दलयाधिकरणंतत्परंब्रह्मयद्घटादिसर्वपदार्थजलाहरणादिशक्तिजनकंतदेवसदा
पूर्णं। ४७ घटादिसर्वपदार्थानांयत्सत्ताप्रदंतत्पदंब्रह्मेतिगम्यंतदेवपरंतत्वंनिर्विशेषं ५० यत्स्वातिरिक्तभावनासर्वस्या

ब्रह्मशब्देनतद्ब्रह्मस्वप्रकाशात्मरूपकं ४१ एतद्भावविनिर्मुक्तंतद्ब्रह्मब्रह्मतत्परं ४२ चिन्मात्रा
त्परमंब्रह्मचिन्मात्रान्नास्तिकोपिहि ४३ अखंडैकरसंब्रह्मचिन्मात्रान्नहिविद्यते ४४ सदोदितं
परंब्रह्मज्योतिषामुदयोयतः ४५ यस्मिन्स्तलीयतेशब्दस्तत्परंब्रह्मगीयते ४६ सर्वशक्तिपरंब्र
ह्मनित्यमापूर्णमद्वयं ४७ सत्तासर्वपदार्थानांगम्यंब्रह्माभिधंपदं ४८ परंब्रह्मपरंतत्वंसच्चिदानं
दलक्षणं ४९ अक्षरंपरमंब्रह्मनिर्विशेषंनिरंजनं ५० ब्रह्मैवैकमनाद्यंतमब्धिवत्सविजृंभते ५१
नकिंचिद्भावनाकारंयत्तद्ब्रह्मपरंविदुः ५२ एकमेवाद्वयंब्रह्मनेहनानास्तिकिंचन ५३ ब्रह्मै
वविद्यतेसाक्षाद्वस्तुतोवस्तुतोपिच ५४ तद्विद्याविषयंब्रह्मसत्यज्ञानमुखाद्वयं ५५ शां
तंचतदतीतंचपरंब्रह्मतदुच्यते ५६ अनुभूतिपरंतस्मात्सारंब्रह्मेतिकथ्यते ॥ ५७ ॥

पवादाधिष्ठानंनिस्तरंगाब्धिवत्स्वमात्रत्वेनस्वविजृंभतेस्वातिरेकेणेहब्रह्मणिकिंचनकिंचिदपिनानारूपं
नास्तिब्रह्मणोनानारूपत्वात् ५२ स्वतस्स्वान्यदृष्टिभ्यांस्वेनरूपेणविश्वाकारेणापिब्रह्मैवविद्यतेब्रह्मातिरिक्त
स्यमायामात्रत्वात् ५४ विद्याविषयंब्रह्मशांतमायातत्कार्यं· तच्छांतेरपिमायातत्कार्यसापेक्षत्वात्सविशेषप्रस
क्तौतदतीतंतदपरुवसिद्धमित्यर्थः ५६ तत्सर्वानुभूतितः परंतदेवसारंनिर्विशेषं ॥ ५७ ॥

यत्पुच्छत्वेन सर्वाधारत्वेनोपबृंहितं तद्ब्रह्मापरिच्छिन्नं ६० यत्सनातनं ब्रह्म तत्सत्यज्ञानानंदलक्षणं ६१ ६२ इदमिदं
वस्त्वस्तीदं भातीदं प्रियमिति यदाबालगोपालमनुभूयते तद्धि सच्चिदानंदं ब्रह्मेत्यर्थः ६४ सच्चिदाकाशं ब्रह्मनद

यदिदं ब्रह्म पुच्छाख्यं सत्यज्ञानाद्वयात्मकं ५८ सद्रूपं परमं ब्रह्म त्रिपरिच्छेदवर्जितं ५९
तद्ब्रह्मानंदमद्वंद्वं निर्गुणं सत्यचिद्घनं ६० सर्वाधिष्ठानमद्वंद्वं परं ब्रह्म सनातनं ६१ प्र
ज्ञानमेव तद्ब्रह्म सत्यप्रज्ञानलक्षणं ६२ अस्तीत्युक्ते जगत्सर्वं सद्रूपं ब्रह्म तद्भवेत् ६३ भा
तीत्युक्ते जगत्सर्वं भानं ब्रह्मैव केवलं ६४ ब्रह्ममात्रं चिदाकाशं सच्चिदानंदमद्वयं ६५ ब्रह्मणो
न्यतरन्नास्ति ब्रह्मणोन्यज्जगन्न च ६६ ब्रह्मणोन्यदहं नास्ति ब्रह्मणोन्यत्फलं नहि ६७ ब्रह्मणोन्य
त्तृणं नास्ति ब्रह्मणोन्यत्पदं नहि ६८ ब्रह्मणोन्यद्गुरुर्नास्ति ब्रह्मणोन्यदसद्वपुः ६९ नित्यानंदम
यं ब्रह्म केवलं सर्वदा स्वयं ७० बीजं मायाविनिर्मुक्तं परं ब्रह्मेति कीर्त्यते ७१ मद्रूपमद्वयं ब्र
ह्म आदिमध्यांतवर्जितं ७२ सर्वत्रावस्थितं शांतं चिद्ब्रह्मेत्यनुभूयते ॥ ७३ ॥

तिरेकेणान्यतरदित्याद्यसद्वपुरित्यंतं नास्तीत्यर्थः ७० समिद् इति बीजमाकारख्यमायाविनिर्मुक्तं चेत्परं
ब्रह्म भवति एममंत्रार्थविचारप्रकरणात् यद्वा बीजं चैतन्यं बीजत्वापादकमायामाये निर्मायब्रह्मचैतन्यं भवेदि
त्यर्थः ७१ मद्रूपमस्मत्प्रत्ययालंबनप्रत्यक्चैतन्यं सर्वत्रावस्थितं सब्रह्मेत्यनुभूयते ॥ ७३ ॥

सत्यंज्ञानमनंतं ब्रह्मब्रह्मव्यतिरिक्तंनकिंचिदस्तीत्यध्यात्मशास्त्राणामीशाद्यशेत्तरशतोपनिषदांसिद्धांतस्तुस्वाति
रिक्तसर्वापन्हवएवस्वातिरिक्तस्यशशविषाणवदवस्तुत्वेपश्यतेहापिसन्मात्रमसदन्यतब्रह्ममात्रमसन्नहि॰।
दृश्यरूपंचदग्रूपंसर्वंशशविषाणवदितिस्मृतेः अतएवस्वातिरिक्तकारणीभूतमायातत्कार्याविद्याकलनाशांतंत
त्कृतग्लान्यभावादक्लममिदंब्रह्ममात्रमवशिष्यतइत्यर्थः ७५ स्वारोपितातन्निरासतःस्वयमेवब्रह्मभवेत् ७६।

सिद्धांतोध्यात्मशास्त्राणांसर्वापन्हवएवहि ७४ नाविद्यास्तीहनोमायाशांतंब्रह्मेदमक्लमं
७५ स्वात्मन्यारोपिताशेषाभासवस्तुनिरासतः ७६ स्वयमेवपरंब्रह्मपूर्णमद्वयमक्रि
यं ७७ रामएवपरंब्रह्मरामएवपरंतपः ७८ रामएवपरंतत्त्वंश्रीरामोब्रह्मतारकं ७९ चि
द्रूपमात्रंब्रह्मैवसच्चिदानंदमद्वयं ८० ऋतंसत्यंपरंब्रह्मसर्वसंसारभेषजं ८१ ब्रह्मचिद्ब्र
ह्मभूवनंब्रह्मभूतपरंपरा ८२ ब्रह्माहंब्रह्मचिच्छत्रुर्ब्रह्मचिन्मित्रबांधवाः ८३ ब्रह्मरू
पतयाब्रह्मकेवलंप्रतिभासते ८४ जगद्रूपतयाप्येतद्ब्रह्मैवप्रतिभासते ८५ विद्याविद्या
दिभेदेनभावाभावादिभेदतः ॥ ८६ ॥

७ निर्विशेषतयाराजतेमहीयतइतिरामः।
सएवपरमंब्रह्मसर्वस्मात्परत्वात् स्वाप्त्युपायभूतंतपोरामएवउपेयभूतपरंतत्त्वमपिरामएवसत्तासामा
न्यरूपत्वात् श्रीरामएवतारकब्रह्मस्वाज्ञपटलसंतारणात् ७८ ऋतंव्यावहारिकंसत्यंपरमार्थिकंचि
द्रूपमात्रंब्रह्मैवभजतांभवरोगभेषजंभवतीत्यर्थः ८० स्वज्ञस्वाज्ञदृष्ट्यांचिद्ब्रह्मरूपतयाभावनादिशि
ष्यांतभेदेनब्रह्मैवप्रतिभासतेपरमार्थदृष्ट्यास्वमात्रंप्रतिभासतइत्यर्थः ॥ ८१ ॥ ८६ ॥

स्वात्स्वग्न्दृष्टिभ्यांइदमित्यादिसनातनांतरूपेणनिर्विशेषंब्रह्मैवभातीत्यर्थः ९३ आहत्यवाक्यसंख्यात्रि
सप्तत्याधिकाष्टशतंब्रह्मस्वरूपप्रकरणविवरणंसंपूर्णं अथसाद्वैतिकावशिष्टस्वरूपवाक्यानिलिख्यंतेसर्वे
त्यादिनास्वात्नविकल्पितसर्वविशेषंनेतिनेतीतिविहायतन्निषेधास्पदतयायदवशिष्यतेतदेवब्रह्म १ स्वस्मिन्स्व

गुरुशिष्यादिभेदेनब्रह्मैवप्रतिभासते ८७ इदंब्रह्मपरंब्रह्मसत्यंब्रह्मप्रभुर्हिसः ८८ कालो
ब्रह्मकलाब्रह्मसुखंब्रह्मस्वयंप्रभं ८९ एकंब्रह्मद्वयंब्रह्ममोहोब्रह्मशमादिकं ९० दोषोब्र
ह्मगुणोब्रह्मदमः शांतंविभुःप्रभुः ९१ लोकोब्रह्मगुरुर्ब्रह्मशिष्योब्रह्मसदाशिवः ९२ पूर्वं
ब्रह्मपरंब्रह्मशुद्धंब्रह्मशुभाशुभं ९३ जीवएवसदाब्रह्मस्वयंब्रह्मसनातनमिति ९४ सा
द्वैतिकब्रह्मस्वरूपवाक्यानित्रिणवतिः अथसाद्वैतिकावशिष्टवाक्यानि सर्वविशेषंनेति
नेतीतिविहाययदवशिष्यतेतदद्वयंब्रह्म १ जीवभावजगद्भावबाधेप्रत्यगभिन्नंब्रह्मैवा
वशिष्यते २ पूर्णमदः पूर्णमिदं पूर्णात्पूर्णमुदच्यते ३ पूर्णस्यपूर्णमादायपूर्णमेवावशिष्यते ४ कार्यो
पाधिरयंजीवः कारणोपाधिरीश्वरः ५ कार्यकारणतांहित्वापूर्णबोधोवशिष्यते ॥ ६ ॥ ॥

तिरिक्ते चसमारोपितजीवभावजगद्भावयोर्ब्रह्मातिरिक्तंनास्तीतिबाधितयोः सतोः निःसपत्नंप्रत्यगभिन्नंब्रह्मैवा
वशिष्यते २ पूर्णमदइत्याद्यर्धांतिकद्वयंशांतिप्रकरणेव्याख्यातं ३४ तूलांतः करणाविद्योपाधिकोजीवः मूलाविद्यो
पाधिकस्त्वीश्वरः स्वात्नविकल्पितकार्यकारणोपाध्यपन्हवात् निष्प्रतियोगिकपूर्णबोधः परमात्मैवावशिष्यते ॥ ६ ॥

म॰वा॰ यतोऽत्र ह्यनिर्विशेषं तत्तस्तिमितगंभीरं भूमरूपत्वात् तत्किं तेजः नेत्याह न तेज इति भूतभौतिकत्वाभावात् तथा ॰अ॰
५४ चेत्तमोरूपं वास्यादित्यत्राह ७ न तम इति स्वाज्ञानतमसोऽभावात् किं तत्तंव्याप्यसत्वेन व्यापकं तदाख्या किमि
ति अनाख्यं ब्रह्मेत्याख्याया अपि मायिकत्वात् तत्किं रूपेणाभिव्यक्तमिति चेन्न अनभिव्यक्तं ८ निष्प्रतियोगिकस्वमा
त्र ज्ञानं विनाऽनभिव्यक्तित्वात् उक्तविशेषणविशिष्टं सत् किंचिन्निर्विशेषं स्वमात्रमवशिष्यत इत्यर्थः ९ वृत्तिवृत्तिम
तोरभेदात् संकल्पमनसोः कदापि भेदो न विद्यते तत्र ब्रह्मातिरिक्तं नेति कामसंकल्पादिवृत्तिकदंबगलितेन शेषसत्यस्य
स्वस्वरूपमात्रमवशिष्यते १० स्वातिरेकेण विभ्रमसनीयविश्वस्य सर्गादौ स्रष्ट स्थितिप्रलयकाले महाप्रलयसंपत्तावा

ततस्तिमितगंभीरं न तेजो न तमस्ततं ७ अनाख्यमनभिव्यक्तं सत्किंचिदवशिष्यते ८ संकल्पमनसी भि
न्नेन कदाचन केनचित् ९ संकल्पजाले गलिते स्वरूपमवशिष्यते १० महाप्रलयसंपत्तौ ह्यसत्तां स
मुपागते ११ अशेषदृश्ये सर्गादौ शांतमेवावशिष्यते १२ स्वेदोल्लासविलासेषु स्वात्मकर्तृतयानया
१३ स्वसंकल्पे क्षयं याते समतैवावशिष्यते ॥१४॥

५ संतिकप्रलयाभिधानचतुष्टयैकसमये च स्वा
तिरेकेण विश्वं जातं स्थितं नष्टमिति यदृश्यते तस्मिन्नशेषदृश्ये स्वातिरिक्तसामान्ये असत्तामपह्नवतां गते सत्यस्वस्वाति
रिक्तनाशांतं ब्रह्मैवावशिष्यते १२ स्वयं निर्विशेषपरमात्मापि स्वाज्ञानविकल्पितस्वेऽपि सतालाभलाभाभ्यां संजात
खेदोल्लासविलासेषु दुःखीसुखीकर्त्रादिकर्मकर्तातत्फलभोक्तेति चानया स्वात्मकर्तृतया विकल्पितस्वसंक रामः
ल्पे क्षयमपह्नवं याते सत्यस्वातिविषमतायाः ससमतासच्चिदानंदानंदरूपिण्येवावशिष्यते ॥ १४ ॥ ॥ ५४
रित्त

स्वात्मदृष्टिविकल्पितसर्वभावेषु पंचभूतभौतिकेषु नामरूपादियोगतो विषमेष्वपि स्वतत्त्वदृष्ट्या यासौ सती सच्चिदा
नंदरूपिणी नामरूपतोपरा स्थितिः समता विभाति सेयं परमामृतनाम्नी विदेहकैवल्यरूपिणी समतैवावशिष्यत इति १६
स्वातिरेकेण भूतादिकालत्रयमस्तीति कालत्रयमुपेक्षित्वा श्वेतो विकल्पितं चैत्यबंधनैर्निर्विषयाभिनिवेशैर्विहीनायाः किंतेन कार्यमिति चैत्यमुपेक्षित्वा स्थितः प्रतीचः परब्रह्मैक्यतः निष्पत्तियोगिकसमतैवावशिष्यते १७ स्वास्वा
तिरिक्तसर्वापन्हवसिद्धा साहि चित्स्वात्मविकल्पितवाङ्मानसागम्यतया स्वातिरिक्तापन्हवरूपिण्यसत्तानिर्वि

समता सर्वभावेषु यासौ सत्यपरा स्थितिः १५ परमामृतनाम्नी सा समतैवावशिष्यते १६ कालत्रयमुपे
क्षित्वा हीनायाश्चैत्यबंधनैः १७ चितश्चैत्यमुपेक्षित्वाः समतैवावशिष्यत १८ सा हि वाचामगम्य
त्वादसत्तामिव शाश्वतीं १९ नैरात्म्यसिद्धांतदशामुपयातेवशिष्यते २० यावद्यावन्मुनिश्रेष्ठ स्वयं
संत्यज्यते खिलं २१ तावत्तावत्परालोकः परमात्मैवशिष्यते ॥ २२ ॥

शेषतयाशाश्वती स्वात्मविकल्पिता
त्माजीवः अनात्मा देहादिः स्वमात्मतया तदपन्हवसिद्धत्वं नैरात्म्यं तदेव सिद्धांतो यस्यां परमार्थिकस्वावशेषदशा
यामाविर्भूतः सेयं नैरात्म्यसिद्धांतदशातामुपयाता सैव चित्स्वमात्रमवशिष्यते इव शब्द इयतः स्वात्मस्वत्वदशायाम
पि निष्पत्तियोगिकस्वमात्रत्वमवगम्यत इत्यर्थः २० हे मुनिश्रेष्ठ निदाघ निर्विशेषब्रह्मावरण बौद्धमीमांसकद्वैता
दिमतसिद्धांतदेहत्रयात्मजीवात्मजगज्जीवेषु भेदेषु यावद्यावत्स्वयं संत्यज्यते ऽखिलं तावत्तावद्येन परमात्मा
हमित्यवलोक्यते सोऽयं परालोको ब्रह्मविद्वरः प्रत्यगभिन्नपरमात्मैव भूत्वावशिष्यते ॥ २२ ॥

वेदांतश्रवणसहकृतयमाद्यष्टांगयोगाभ्यासेनप्राणानांपरिस्पंदे चलने क्षयमागते सत्यस्य स्वालंबनप्राणापा
नादिवत्त्वभावात्मनः प्रशमंनाशमायातिततोनिर्वाणंकैवल्यमवशिष्यते॰ २४ निर्विशेषब्रह्मवित्स्वातिरिक्त
घटादिज्ञेयसामान्यंनेतियदापरित्यजतितदालंबनंमानसंविलीयतेमनसिविलयंयातेसत्यथकैवल्यमव
नी शिष्यते॰ २६ यतोनिर्विशेषब्रह्मणःसकाशान्नामादिघटपटादिविकल्पकलनान्वितावाचोनिवर्त्ततेजं
तोश्चित्तविभातनानाविकल्पसंक्षयात् यन्निर्विशेषतयापद्यतेज्ञायतइतिपदंतद्ब्रह्मैवावशिष्यते २८ द्

अभ्यासेनपरिस्पंदेप्राणानांक्षयमागते २३ मनःप्रशममायातिनिर्वाणमवशिष्यते २४
ज्ञेयवस्तुपरित्यागेविलयंयातिमानसं २५ मानसेविलयंयातेकैवल्यमवशिष्यते २६
यतोवाचोनिवर्त्ततेविकल्पकलनान्विताः २७ विकल्पसंक्षयाज्जंतोःपदंतदवशि
ष्यते २८ चिद्व्योमैवकिलास्तीहपरापरविवर्जितं २९ सर्वत्रासंभवच्चैत्यंयत्कल्पांतेवशि
ष्यते ३० पंचरूपपरित्यागादर्धरूपप्रहाणतः ३१ अधिष्ठानंपरंतत्त्वमेकंसच्छिष्यतेमहत् ॥३२॥

मप
हाद्यापिपुराकल्पांतेचसर्वत्रसर्वावस्थास्वपिस्वातिरेकेणासंभवच्चैत्यंस्वातिरिक्तविषयसामान्यशून्यंद्वंद्वंप
रमुत्कृष्टमपरंकृष्टंतद्वर्जितं॰ यद्वाशिवजीवौपरापरौतद्वर्जितंयच्चिद्व्योमैवास्तिकिलतदेवावशिष्यते॰ ३० निर्वि
शेषब्रह्मातिरिक्तंनकिंचिदस्तीतिब्रह्मादिसदाशिवांतपंचब्रह्मरूपपरित्यागात् तदर्वाग्भवंपंचभूतभौतिक
जातसर्वरूपंतत्प्रहाणतः पंचब्रह्मतत्कार्यप्रपंचाधिष्ठानंमहदपरिच्छिन्नंपरतत्त्वंस्वयमेकंसदवशिष्यते। ३२

हे शिष्य ईशाद्यष्टोत्तरशतसर्ववेदांतसिद्धांतसारं ब्रह्ममात्रमसन्नहि सत्किंचिदवशिष्यत इत्येवंरूपं यथार्थतो व
च्मि नच्छृणु किंतर्हि चेत्स्वयं भूत्वा देहादावहंभावं निःशेषतस्त्यक्त्वा स्वयं तदपवादाधिष्ठानं ब्रह्म भूत्वाऽधिष्ठेयसापे
क्षाधिष्ठानतापायेन निरधिष्ठानरूपेण विद्वान् यमेवावशिष्यत इति यत्तदेव सर्ववेदांतसिद्धांत इत्यर्थः ३४ अशब्दमित्यादि
पूर्वार्द्धं व्याख्यातं यत्तमन्तत्त्वं तत्कार्यादपि परं कूटस्थत्वात् ध्रुवं स्थूलप्रपंचाभावात् निरामयं प्रत्यग्रूपेणामलं भवति
स्वविकल्पितविशेषांशापायेन निर्विशेषरूपेण स्वयमेवावशिष्यते ३६ आहत्य वाक्यसंख्यानवशतं ९०० अवशिष्टत्वा

सर्ववेदांतसिद्धांतसारं वच्मि यथार्थतः ३३ स्वयं मृत्वा स्वयं भूत्वा स्वयमेवावशिष्यते ३४ अशब्द
मस्पर्शमरूपमव्ययं तथारसन्नित्यमगंधमच्च यत् ३५ अनाद्यनंतं महतः परं ध्रुवं तदेव शिष्य
त्यमलं निरामयं ३६ सार्द्धांतिकाष्टस्वरूपवाक्यानि द्वाविंशत्यधिकत्रिशतं सार्द्धांतिकावशिष्टस्वरू
पवाक्यानि षट्त्रिंशत् अथ सार्द्धांतिकफलवाक्यानि स यो ह वै तत्परमं ब्रह्म वेद ब्रह्मैव भवति
१ ब्रह्मविदाप्नोति परं २ ब्रह्मसंस्थोऽमृतत्वमेति ३ तरति शोकमात्मवित् ४ य एवं वेदाहं ब्रह्मास्मी
ति स इदं सर्वं भवति ५ स एष विमुक्तो विद्वान् ब्रह्मा विद्वान् ब्रह्मैवाभिप्रैति ॥ ६ ॥

क्यप्रकरणविवरणं संपूर्णं ॥ स्वरूपज्ञानां स्वांतर्ज्ञानानुरूपफलप्रदर्शनार्थमथ फलस्वरूपमहावाक्यानि लिख्यं
ते स य इत्यादिना यो ह वै तन्निर्विशेषपरमं ब्रह्म वेद स्वमात्रमिति जानाति वेदनसमकालं समुनिर्ब्रह्मैव भवति
१ ब्रह्मवित्परं आप्नोति २ ब्रह्मसंस्थः परिव्राट् निर्विशेषब्रह्मज्ञानतोऽमृतत्वं मोक्षमेति ३ प्रत्यगात्मवित्का
मादिवति प्रभवशोकं तरति ४ य एवं सर्वं ब्रह्मेति दंतः पातित्वादहमपि ब्रह्मेति वेद चेत्तदैषोऽयमिदं सर्वं भवति
सर्वात्माभावतीत्यर्थः ५ स एष ब्रह्मविद्वान् तद्वेदनसमकालं पुण्यपापविरलो भूत्वा ब्रह्मैवाभिप्रैति ॥ ६ ॥

म.वा. ५६ निर्बीजनिर्विशेषमित्यर्थः ७ यत्तुरीयोंकारप्रविद्योतंतत्तुरीयंब्रह्मैवाहमस्मीतिब्रह्मप्रणवानुसंधानंकुर्वन्नूयथाभ्र
मरोत्पन्नकीटकःस्वकारणीभूतभ्रमरं ध्यायमानोभ्रमरोभवति कीटत्वाभिमानंविहायेत्यर्थः तथायंविद्वान्सामान्यः रा.व.
शरीरत्रयाभिमतिमुक्तस्त्र्यस्त्वानिरिक्तसामान्यसन्यासेननिःशेषतो देहाभिमानत्यागंयदि करोतितदाकृतकृत्योमुक्तो
भवतीत्यर्थः ८ यएवंनिर्विशेषचिद्धातुत्वेनोक्तस्तंस्वमात्रमितिज्ञात्वा विद्वान्स्वमात्रभावंप्रसतीतिमृत्युःसंसारस्त
न्मुखात्प्रमुच्यतेमुक्तोभवति यदानिर्विशेषंब्रह्मस्वमात्रंजानंतिविद्वांसस्तदैवमिहैवामृताभवंति १० तमात्मानं
मिति

यएवंनिर्बीजंवेदनिर्बीजएवसभवति ७ तद्ब्रह्मैवाहमस्मीतिब्रह्मप्रणवमनुस्मरन् भ्रमरकीटन्या
येनशरीरत्रयमुत्सृज्यसंन्यासेनैवदेहत्यागंकरोतिसकृतकृत्योभवति ८ तमेवंज्ञात्वाविद्वान्मृत्यु
मुखात्प्रमुच्यते ९ तदेवंविद्वांसइहैवामृताभवंति १० अनाद्यनंतंमहतःपरंध्रुवंनिचाय्यतंमृत्युमु
खात्प्रमुच्यते ११ यज्ज्ञात्वामुच्यतेजंतुरमृतत्वंचगच्छति १२ यदापश्यःपश्यतेरुक्मवर्णंकर्तारमीशंपु
रुषंब्रह्मयोनिं १३ तदाविद्वान्पुण्यपापेविधूयनिरंजनःपुरुषंसाम्यमुपेति ॥ १४ ॥

७ निचाय्यज्ञात्वातन्मृ
कालंसंसारबंधात्प्रमुच्यतेजंतुर्विद्वान्यज्ज्ञात्वामुच्यतेबंधनात् अमृतत्वंचगच्छति १२ यदानिर्विशेषंब्रह्मस्वमात्रमि
तिपश्यतीतिपश्यःविद्वान्स्वयंप्रकाशत्वेनरुक्मवर्णंकर्तव्यप्रसक्तौकर्तारईशितव्यप्राप्यदृष्टतईशंपूर्णत्वात्पुरुषंनि
रुपाधिसोपाधिभ्यांब्रह्मयोनिंवस्तुचिद्धातुंस्वमात्रमितिपश्यतेपश्यतितदाविद्वान्पश्यःपुण्यपापेतदुपलक्षितत्वातिरि
क्तकलनाविधूयतत्रापिनिरंजनःसन्परमंनिर्वैषम्यंसाम्यंसत्तासामान्यंस्वमात्रमित्युपैतिप्रतिपद्यतइत्यर्थः ॥ १४ ॥ राम: ५६

योविद्वानेतद्ब्रह्मप्रत्यग्रूपेणसर्वप्राणिगुहायांनिहितंवेदतद्वेदनसमकालंसोयंविद्वान्अविद्यमानाविद्याग्रंथिंस्वाति
रिक्तमस्तिनास्तीतिविभ्रमरूपमिहजीवन्नेवाम्रतःसन्विकिरतिविनाशयतीत्यर्थः १५ समष्ट्याधारःपरःव्यष्ट्याधारः
प्रत्यगवरःयस्याधेयसापेक्षाधारत्वंसलोभवतितस्मिन्निराधारेनिर्विशेषेब्रह्मणिस्वावशेषतयादृष्टेसत्यथास्यब्रह्म
विदूरीयसोहृदयग्रंथिर्भिद्यतेहृदित्यविद्यापदमयमितितद्रासदंतयोराधेयाधारत्वयातादात्म्यसंबंधोहिहृदयग्रं
थिःब्रह्मज्ञानखड्गेनभिद्यतेनाशमेतिसर्वसंशयाःछिद्यंतेलौकिकवैदिकपरापरविद्याविषयकज्ञानफलमस्तिनवे
त्यादिरूपाःछिन्नाभवंतिअस्यैवकर्माणिचक्षियंतेआगाम्यादिभेदतःकर्माणित्रिविधानिवर्तमानदेहाउपचितशुभात्म

एतद्योवेदनिहितंगुहायांसोविद्याग्रंथिंविकिरतीहसोम्य १५ भिद्यतेहृदयग्रंथिःछिद्यंतेस
र्वसंशयाः १६ क्षीयंतेचास्यकर्माणितस्मिन्दृष्टेपरावरे १७ यथानद्यःस्यंदमानाःसमुद्रेस्तंगच्छं
तिनामरूपेविहाय १८ तथाविद्वान्नामरूपाद्विमुक्तःपरात्परंपुरुषमुपैतिदिव्यं १९ ज्ञात्वा
तंम्रत्युमत्येतिनान्यःपंथाविमुक्तये २० ॥

ककंकर्मागामि० शास्त्रज्ञानात्स्थूलांशनिवृत्यातत्राश्ले
षोजायतेअनंतकोटिजन्मकारणंसंचितकर्म॰ तद्विज्ञानेनागामिसंचितार्थेविनश्यतिस्थूलदेहारंभकंप्रारब्ध
कर्म॰ तत्ज्ञानविज्ञानाभ्यांनश्यंतितस्यप्रवृत्तफलत्वेनानुभवनाश्यत्वात्यदिसम्यक्ज्ञानंजायतेनदागाम्यादिकर्मत्र
यभागत्रयंक्षीयतेतत्वज्ञानंजातंचेतदर्थमात्रांशोपिनिःशेषंक्षीयते॰ एवंविद्ग्रंथिसंशयवतःनिःशेषंकर्मत्रयम
पिक्षीयतेतदाविद्वान्ब्रह्ममात्रमवशिष्यतइत्यर्थः १७ यथागंगाकावेर्यादिनद्यःस्यंदमानाःप्रवहंत्यःसत्यःगंगाकावे
रीत्यादिनामरूपेविहायसमुद्रेस्तमदर्शनंगच्छंतितथाविद्वान्गोगेहंदेवदत्तइत्यादिनामरूपाद्विमुक्तःसन्दिव्यंस्वयंप्र
काशंपरात्माक्षिणोपिपरंपुरुषंनिर्विशेषचिद्धातुमुपैति १९ तमात्मानंज्ञात्वाम्रत्युंस्वातिरिक्तभ्रममप्येत्यतिक्रामतिमुक्त

परमाक्षरविद्देहोयत्राविमुक्तकीकटादौ म्रियते सदा ज्ञानी परब्रह्मणि लीयते विलीयते ब्रह्मैव भवति न तस्योत्क्रांतिरिष्यते अत्रैव समवलीयत इति श्रुतेः यद्यत्स्वाभिमतं विषयजातं तद्ब्रह्मातिरिक्तं नेति त्यागसमकालं विद्वान् स्वातिरिक्तभ्रममोक्षमश्नुते यदा संकल्पसामान्यत्यागशस्त्रेण चित्तमिदं छिन्नं भवति तदा योगी सर्वरूपेण सर्वगतत्वेन वस्तुतस्तत्कलनाशांतं ब्रह्म स्वावशेषधिया संपद्यते २६ निर्विशेषब्रह्मज्ञानी परदृष्ट्या स्वदेहकृतपुण्यपापं च स्वेषु स्वप्रशंसापूजादिकारिषु प्रियेषु हेलनताडनादिकारिष्वप्रियेषु च निःशेषं विसृज्य निर्विशेषं ब्रह्म स्वमात्रमित्यखंडनिर्विकल्पकध्यानयोगेन

तद्ब्रह्माहमिति ज्ञात्वा ब्रह्म संपद्यते ध्रुवं २१ यत्र यत्र मृतो ज्ञानी परमाक्षरवित्सदा २२ परब्रह्मणि ली
येत न तस्योत्क्रांतिरिष्यते २३ यद्यत्स्वाभिमतं वस्तु तत्त्यजन्मोक्षमश्नुते २४ असंकल्पनशस्त्रेण
छिन्नं चित्तमिदं यदा २५ सर्वं सर्वगतं शांतं ब्रह्म संपद्यते तदा २६ प्रियेषु स्वेषु सुकृतमप्रियेषु च दु
ष्कृतं २७ विसृज्य ध्यानयोगेन ब्रह्माप्येति सनातनं २८ घटाकाशमिवात्मानं विलयं वेत्ति तत्त्वतः
२९ स गच्छति निरालंबं ज्ञानालोकं सनातनं ३० तृणाग्रेष्वंबरे भानौ नरनागामरेषु च ३१ यस्तिष्ठति त
देवाहमिति मत्वा न शोचति ३२ सर्वसाक्षिणमात्मानं वर्णाश्रमविवर्जितं ॥ ३३ ॥

सनातनं ब्रह्म स्वावशेषधियाप्येति २८ यथोपाधिविनिर्मुक्तघटाकाशं महाकाशमात्रं यो यं ब्रह्मविद्धरीयां तथा स्वातिरिक्तभ्रमविलयाधिकरणमात्मानं प्रत्यंचं तत्त्वतो ब्रह्ममात्रतया वेत्ति चेत्तदा सोयं विद्वान् ज्ञानालोकं ज्ञानैकगम्यं समंततो निरालंबं निर्विशेषभावं गच्छति ३० अंबरादिपंचभूतभौतिकेष्वपि प्रत्यगभिन्नब्रह्मरूपेण यस्तिष्ठति विद्वांस्तदेवाहमिति मत्वा शोचनीयाभिदाभावान्न शोचति ३२ यो वर्णाश्रमातीतसर्वसाक्षिणमात्मानं ब्रह्मरूपतया पश्यति स स्वयं प्रत्यगभिन्नब्रह्मैव भवति ३३

यस्वात्मनः प्रतीचो रूपं ब्रह्मेति विदित्वा कुतश्चन न बिभेति स्वस्यैव परमाद्वयत्वेन निर्भयब्रह्मत्वात् ३४ ३५ ३६ यः चि
न्मात्रविग्रहे मयि यत्र कुत्रापि विगतस्नेहः सन् स्वातिरिक्तवस्तुगोचरनानावासनाजालं परित्यज्य स्वातिरिक्तं नेत्यपन्ह
वं कृत्वा स्वावशेषतया तिष्ठति सोहं सच्चिदानंदरूपो भवामीत्यर्थः ३८ यस्तु ब्रह्मविद्वरीयान् दर्शनादर्शने व्यक्ताव्यक्तप्रप
चे स्वातिरिक्तधिया हित्वा पन्हवं कृत्वा स्वयं तदपन्हवसिद्धकेवलं ब्रह्ममात्ररूपतयास्ते ३९ हे मारुते स स्वयं ब्रह्मैव न ब्र

ब्रह्मरूपतया पश्यन्ब्रह्मैव भवति स्वयं ३४ तद्ब्रह्मानंदमद्वंद्वं निर्गुणं सत्यचिद्घनं ३५ विदित्वा स्वा
त्मनो रूपं न बिभेति कुतश्चन ३६ वासनां संपरित्यज्य मयि चिन्मात्रविग्रहे ३७ यस्तिष्ठति गत
स्नेहः सोहं सच्चित्सुखात्मकः ३८ दर्शनादर्शने हित्वा स्वयं केवलरूपतः ३९ य आस्ते कपि
शार्दूल ब्रह्म न ब्रह्मवित्स्वयं ४० सार्द्धंतिकफलवाक्यानि च ४० अथ सार्द्धंतिकविदेहमुक्ति
वाक्यानि विमुक्तश्च विमुच्यते १ गुहाग्रंथिभ्यो विमुक्तोमृतो भवति ।।२।।

ह्मवित्वेदनसमकालमे
व विदुषो ब्रह्मभावं गत्वादित्यर्थः ४० आहत्य वाक्यसंख्या चत्वारिंशदधिकनवशतं ९४० फलवाक्यविवरणं संपू
र्णं २०।। विद्याधि फलवाक्यांत महावाक्यार्थसंस्तुतानां निष्प्रतियोगिकब्रह्ममात्रावस्थानलक्षणविदेहमुक्तिसिद्धये अ
थ सार्द्धंतिकविदेहमुक्तिवाक्यानि लिख्यंते विमुक्तश्चेत्यादिना पूर्वमेव ब्रह्मात्मना मुक्त एव स्वाज्ञानतो ब्रह्म इव भातः पु
नः स्वाज्ञानतो विमुक्त इत्युपचर्यते १ हृदयगुहाश्रयात्त्रियाग्रंथिभ्यः पूर्वमेव विमुक्तः सन्नधुनापि अमृतो भवतीव भवति २।

अथस्वातिरिक्तप्रपंचविरक्त्यनंतरं कामनीयविषयाभावादकामयमानः योयमकामः कामा यस्मान्निर्गताः सोयं निष्कामः आत्मैवकामोयस्य सोयमात्मकामः स्वाप्तव्याप्तितः आत्मकामः एवं निर्विशेषब्रह्मस्वमात्रमितिसोजानातितस्य ब्रह्मविद्वरीयसः प्राणोपलक्षितपिंडांडब्रह्मांडाभासाः संतीतियभ्रांतिस्तद्दृष्ट्याप्राणादयस्त्वाधिकरणेविलयंभजंतुवस्तुतोब्रह्ममात्रभावापत्तेः स्वातिरिक्तप्राणाद्यपन्हवपूर्वकत्वात् अत एवायंस्वाज्ञादिदृष्ट्यास्वातिरिक्तमोहे सत्यसतिब्रह्मैवसन्ब्रह्माप्येतीत्युपचर्यते तत्रयथालोके अहिर्यस्मांलीयत इत्यहिनिर्लयिनिसर्पलकुस्वाश्रयवल्मीकादौमृता

अथाकामयमानोयोकामो निष्काम आत्मकाम आप्तकामोनतस्य प्राणा उत्क्रामंत्यत्रैवसमवलीयंतेब्रह्मैवसन्ब्रह्माप्येति ३ तद्यथाहिनिर्लयिनीवल्मीके मृता प्रत्यस्ताशयीतैवमेवेदंशरीरंशेतेथायमशरीरोऽमृतः प्राणोब्रह्मैवतेज एव ४ अशरीरो निरिंद्रियोप्राणोतमाः सच्चिदानंदमात्रः सस्वराड्भवति ॥ ५ ॥

ॐ प्रत्यस्तापरित्यक्ताशयीतवर्त्तेन एवमेवस्वेन त्यक्तमिदं सर्पनिर्मोकस्थानीयं शरीरत्रयमृतमिवशेतेचेतनवच्चलतुवा अथेतरस्थानीयो विद्वान्सर्पवत्तत्रविद्यमानोपि अशरीर एव नहि पूर्ववत्तदात्मानं जीवं मन्यते देहजीवात्मदृष्टेः परित्यक्तत्वात् यतोयमशरीरः अत एवायममृतः तथापिप्रणतीतिप्राणः प्राणादिप्रवृत्तिनिमित्तत्वात् यद्वाप्राणस्यप्राणमित्यादिश्रुतिभ्यः प्राणशब्देनपरमात्मोच्यते यः परमात्मातद्ब्रह्मैव किंपुनस्तत्तेज एव चिन्मात्रत्वात् ४ विद्वानशरीरेंद्रियप्राणतमोरूपस्वाज्ञानापन्हवसिद्धसच्चिदानंदमात्रत्वेन स्वेमहिम्निराजत इति स्वविराड्भवति । ५ ।

स्ता तिरेकेणस्र ष्टिस त्वे त द्वैपरीत्येन पृथिव्यादि स्वस्वकारणे विलीयते आकाश मिंद्रियेषु सत्वादित्रिगुणेष्वगुणागुणे
ष्वगुणागुणे क्षितिस्तते: इंद्रियाणितन्मात्रेषु अपंचिकृत पंचमहाभूतानिभूतादौ विक्षेपबीजे तनु महत्याव
रणेतत्त्वव्यक्ते तत्व क्षरे अक्षरंतमसि सर्वाधि कर णेसाक्षिणिसाक्षीतु परे देवे निर्विशेषब्रह्मणि एकीभवति तत्सस्ता

पृथिव्यप्सु प्रलीयत आपो ज्योतिषि लीयंते ज्योति र्वायौ विलीयते वायुराकाश आकाशमिंद्रिये
ष्विंद्रियाणि तन्मात्रेषु तन्मात्राणि भूतादौ विलीयंते भूतादिर्महति विलीयते महानव्यक्ते वि
लीयते ऽव्यक्तमक्षरे विलीयते ऽक्षरंतमसि विलीयते तमः परे देव एकीभवति परस्तान्नासन्न
सदसत् ई ब्रह्मांडं तद्गतलोकान् कार्यरूपांश्च कारणत्वं प्रापयित्वा ततः सूक्ष्मांगं कर्मेंद्रिया
णि प्राणाश्च ज्ञानेंद्रियाण्यंतः करणचतुष्टयं चैकीकृत्य सर्वाणि भौतिकानि कारणे भूतपंचके
संयोज्य भूमिं जले जलं वन्हौ वह्निं वायौ वायुमाकाशे चाकाशमहंकारे चाहंकारं महति महदव्य
क्ते ऽव्यक्तं पुरुषे क्रमेण विलीयते विराट् हिरण्यगर्भेश्वरा उपाधिविलयात् परमात्मनि लीयंते ॥ ७ ॥

तत्सत्वेनासत्वेनासदसत्वेन वास्माति रिक्तं नास्तीत्यर्थः ई पंचीकृतभूतकार्ये ब्रह्मांडादिकर्म पंचीकृतभूतपंचके प्र
विलाप्यापंचीकृत भूम्यादि तत्कारणे प्रविलाप्य तत्संच भूभूतं विक्षेपात्मकाहंकारे तमहंकारमावरणात्मकेमहति तत्व
व्यक्ते साधिष्ठानमव्यक्तं निर्विशेषपुरुषक्रमेण विलीयते तत्तमध्यारोपाधारा विराडादयः स्वस्वोपाधिलयात् परमा

॥ ७ ॥

म॰वा॰ विदुषः परारोपितप्रारब्धाभासक्षयानंतरमुपाधिविनिर्मुक्तघटाकाशो यथा परिपूर्णाकाशः संपद्यते तथा प्राति र॰व॰
५९ भासिकदेहत्रयाभिमानभंगं प्राप्य परिपूर्णरूपाया स्थितिस्सैव विदेहमुक्तिरित्यर्थः ९ यदा ब्रह्मातिरिक्तं न किंचिदस्ती
ति विदुषोस्य हृदयाश्रिता निर्विशेषब्रह्मावरणरूपा ये सर्वे कामाः प्रमुच्यंते पन्हवं यांति अथ सर्वकामापन्हवानंतरं
परादेहित्वेन मर्त्योपि सन् तमर्त्यभावं विहायामृतोऽमरणधर्मो भवति अत्रास्मिन् शरीरे स्थितोऽपि ब्रह्म समश्नुते वि
देहमुक्तो भवतीत्यर्थः १० ईशादिसर्ववेदांतार्थज्ञानं यैः सुनिश्चितं ते वेदांतविज्ञानसुनिश्चितार्थाः निर्विशेषब्रह्मनिष्ठा

प्रारब्धक्षयवशाद्देहत्रयभंगं प्राप्योपाधिनिर्मुक्तघटाकाशवत्परिपूर्णता विदेहमुक्तिः ८
यदा सर्वे प्रमुच्यंते कामा येस्य हृदि श्रिताः ९ अथ मर्त्योऽमृतो भवत्यत्र ब्रह्म समश्नुते १०
वेदांतविज्ञानसुनिश्चितार्थाः संन्यासयोगाद्यतयः शुद्धसत्वाः ११ ते ब्रह्मलोकेषु परांत
कालेपरामृताः परिमुच्यंति सर्वे ॥ १२ ॥

ऽनुकूलसर्वकर्मसंन्यासप्रयोगात्त्वमात्राव
स्थितैय इति यतयः संन्यासयोगादेव शुद्धसत्वप्रधानाः संतः ते ब्रह्मैव लोको ब्रह्मलोकः उपासकानां बा
हुल्याद्ब्रह्मलोके स्थिति बहुवचनं ब्रह्मणीत्यर्थः स्वातिरेकेण यत्परमन्यद्विभाति तस्यांतमवसानं यत्स
म्यग्ज्ञानं कलयतीति तत्परांतकालः तस्मिन् परांतकाले सम्यग्ज्ञाने सति तत्समकालं परममृतं अमरणध
र्मकं ब्रह्मैव एषां ते परामृता जीवन्नेव ब्रह्मभावमापन्नाः संतः विभिन्नघटाकाशवन्निस्नेहदीपवच्च सर्वे रामः
ब्रह्मविद्वरिष्ठाः परिमुच्यंते ब्रह्ममात्रपर्यवसन्ना विदेहमुक्ता भवंतीत्यर्थः ॥ १२ ॥ ५९

सा

योनिर्विशेषचिद्धातुस्तस्य ब्रह्मैवेदं सर्वमित्यभिध्यानात् तद्व्यष्टिसमष्ट्यास्पदचैतन्याभिदा प्रसक्तौ शोधितत्वंपदार्थ प्रत्यक्परयोर्योजनादैक्यात् तत्रापि सापेक्षश्रुतियुक्तिभ्यां सविशेषस्फूर्तौ सविशेषगंधास्पृष्टसत्तासामान्यतत्त्वाभावात् त्वन्नहेतुर्ब्रह्मस्वरूपज्ञानात् मायातत्कार्यविश्वसत्तानिवृत्तितो जीवन्मुक्तिमेत्यभूयश्च भूयोपि जीवन्मुक्तिदशांते तत्त्वज्ञानप्रादुर्भावसमकालं कार्यकारणरूपविश्वमायाया आत्यंतकी निवृत्तिर्भवेदित्यर्थः १३ यावदहं ब्रह्मास्मीति ब्रह्माकारवृत्तिलहरीप्रवहति तावज्जीवन्मुक्तिः कुतः जीवन्मुक्तः प्रारब्धाभासनाशावधि भूमाउषित्वा ऽ थ पश्चात् पवनोच्चैः प्रस्पंदता मेत्य व्योमैव भवति पवनव्योम्नोन २ रूपत्वात् तथा मुनिस्वाधिष्ठितदेहाभासे कालसात्कृते आत्यंतिकदेहाभिमानाभावात् परदृष्ट्यास्थितेपि वा विदेहमुक्तिं

वा

तस्याभिध्यानाद्योजनात्तत्त्वभावाद्भूयश्चांते विश्वमायानिवृत्तिः १३ जीवन्मुक्तः पदं स्वकस्वदेहे कालसात्कृते १४ विशत्यदेहमुक्तत्वं पवनोस्पंदतामिव १५ ततः सत्त्वं बभूवासौ यद्गिरामप्यगोचरं १६ यच्छून्यवादिनां शून्यं ब्रह्म ब्रह्मविदां च यत् । १७ विज्ञानमात्रं विज्ञानविदां यदमलात्मकं ॥ १८ ॥

प विशतिविदेहमुक्तो भूतीत्यर्थः १५ असौ जीवन्मुक्तो मुनिः तत आत्यंतिकाभिमतिनिवृत्त्यनंतरं यन्मनोगिरामप्यगोचरं ब्रह्मात्र पदं तत्पदमेव संबभूव विदेहमुक्तिपदवीं गतवानित्यर्थः विदेहमुक्तस्य निर्विशेषब्रह्ममात्रतया ——— वस्थितत्वात् तमेव शून्यादिकालांतवादिभ्यः स्वस्वभ्रांतिविकल्पितात्मानं मे निरूढत्वाह यदित्यादिना यन्निर्विशेषब्रह्मविदां सर्वविशेषकलनापन्हवसिद्धं ब्रह्मेत्यभिमतं तदेव शून्यवादिनां स्वदृष्टिदोषाच्छून्यसाक्षिणि सत्यपि शून्यमात्मेत्यभिमतं तन्मते तु स्वापे विश्वादर्शनात्तत्र यच्छिष्यते सर्ववस्तु शून्यं तदेवात्मेति यच्छून्यवादिनिश्चितं तदेव विज्ञानविदाममलात्मकं विज्ञानमात्रमित्यभिमतं भवति तन्मते तु यद्यदिदं त्वेनाहं त्वेन जानामि तत्तद्बाह्यविज्ञानमालयविज्ञानं चेति तत्क्षणिकमपि विज्ञान

संक्षेपशारीरकटी ॥ १४८ ॥

कालः

यद्योगाचारानुगृहीतं तद्देव सांख्यदृष्टीनां पुरुष आत्मेत्यभिमतं· तन्मते तु प्रधानं कर्तृ पुरुषो निर्लिप्तः निर्लेपावस्थितिर्मुक्तिः यः सांख्यगृहीतः पुरुषः स एव योगवादिनामीश्वर आत्मेत्यभिमतः तन्मते तु विशिष्टाद्वैतं सिद्धांतः तत्साधनं यमाद्यष्टांगयोगः सुषुम्ना द्वाराखाभिमतेश्वरलोकं प्रविश्य तत्सारूप्यादिर्मुक्तिः यो योगिभिरात्मेति गृहीतः स एव शैवागमस्थानां शिव आत्मेत्यभिमतः तन्मते तु समयविशेषनिर्वाणादिदीक्षापूर्वकं तदुपासना शैवविशिष्टाद्वैतज्ञानतः शानन्तस्व देहांते शिवदेहसायुज्यं मुक्तिः यः शैवगृहीतः स एव कालैकवादिनां काल आत्मेत्यभिमतः तन्मते तु चित्संवलितगुणसाम्यप्रकृतिः कालः निमेषादिकालो विकृतिः विशिष्टाद्वैतं तु सिद्धांतः बंधमोक्षौ कालायत्तौ सर्वं कालायत्तमिति ज्ञान

कालः पुरुषः सांख्यदृष्टीनामीश्वरो योगवादिनां १९ शिवः शैवागमस्थानां कालैकवादिनां २० यत्सर्वशास्त्रसिद्धांतं यत्सर्वहृदयानुगं २१ यत्सर्वं सर्वगं वस्तु यत्तत्त्वं तदसौ स्थितः २२ यदुत्तमनिष्यंदं दीपकं तेजसामपि २३ स्वानुभूत्येकमानं च यत्तत्त्वं तदसौ स्थितः २४ यदेकं चाप्यनेकं च सांजनं च निरंजनं २५ यत्सर्वं चाप्यसर्वं च यत्तत्त्वं तदसौ स्थितः ॥ २६ ॥

ततः प्रकृत्यन्वितचित्तदंमुक्तिरिति शून्यादिकालात्मवाद्यंतं वैषम्यं तु निर्विशेषब्रह्मज्ञानविजृंभितं तत्तन्मतगतवैषम्यमात्रापन्हववत्तोयद्ब्रह्मविदां ब्रह्मेत्यभिमतं देवसाम्यं विदेहरूपमुक्तिरित्यर्थः २० यच्चार्वाकादिसर्वशास्त्रप्रमेयगतवैषम्यांशापन्हवसिद्धसिद्धांतरूपं यत्प्रत्यग्रूपेण सर्वहृदयानुगं स्वातिरिक्तसर्वसत्त्वेप तत्सर्वं यद्वस्तु सर्वगं तंय द्व्याप्यव्यापकादिकालनापन्हवतः परमार्थं तत्त्वमवशिष्टं तदेवासौ विदेहमुक्तिरूपेण स्थितः २२ उदयास्तमयादिकलनाविरलचित्सूर्यत्वाद्यदनुत्तमनिष्यंदं यत्तत्तदङ्गतसूर्यादितेजसामप्युद्दीपकं यद्ब्रह्ममात्रमसन्नहीति श्रुतिसिद्धस्यानुभूत्येकमानं च शब्दतस्तदतीतत्वमपि द्योसतेय तत्त्वं तदसौ स्थित इत्युक्तार्थः २५ यत्स्वात्मदृष्टिभ्यां यदनेकत्वेनैकत्वेन सांजनत्वेन निरंजनत्वेन सर्वसत्वेना

स्वत्त

योविदेहमुक्त इतिख्यातः सएवस्वात्स्वस्वदृष्टिभ्यांनिरानंदःसानंदः सदसच्चबभूवपरमार्थदृष्ट्यायंनचेतनः चेतोवृत्तोसत्वे
नतच्चेतयितृत्वासंभवात् नचजडः जडाविद्यापादापन्हवसिद्धत्वात् नचैवासद्रूपःनमानसाग्राह्यत्वात् नसन्मयोमूर्तस्व
स्वरूपस्य श्रुत्याद्यग्राह्यत्वात् किंतर्हि तत्जडदुःखापन्हवसिद्धसच्चिदानंदमात्रतयाविदेहमुक्तोभवशिष्यत इत्यर्थः २८ अ
जंजन्माद्यभावात् अमरंनाशाभावात् अनाद्यंस्वस्यकारणाभावात् आद्यंसर्वकारणत्वात् एकंपरमाद्वयत्वात् पदंमुक्त
लिगम्यत्वात् अमलंमायिकमलाभावात् सकलंस्वपदप्राप्त्युपायजनकत्वात् निष्कलंचस्वभावात् चशब्दोनिष्प्रतियो

निरानंदोपिसानंदः सच्चासच्चबभूवसः २७ नचेतनोनचजडोनचैवासन्नसन्मयः २८ अजममर
मनाद्यमाद्यमेकंपदममलंसकलंचनिष्कलंच २९ स्थितइतिसतदानभस्वरूपादपिविमलस्थि
तिरीश्वरक्षणेन ३० व्यपगतकलनाकलंकशुद्धः स्वयममलात्मनिपावनेपदेसौ ३१ सलिलकण
इवांबुधौमहात्माविगलितवासनमेकतांजगाम ३२ संशांतदुःखमजडात्मकमेकसुप्तमात्रंदसं
थरमपेतरजस्तमोयत् ॥ ३३

गिकत्वद्योतकः स्वरूपेणपरिस्थितः सोयंविदेहमुक्तस्तदानिर्विशेष
ज्ञानोत्तरक्षणेनमलवत्सर्वसंकल्पापन्हवान्नभस्वरूपादपिनिर्मलः सन्स्वावशेषतयावस्थातुमीश्वरोभवतीत्यर्थः
३० अशुद्धमायातत्कार्यकलंकाभावाच्छुद्धः निर्मलात्माविदेहमुक्तोसौपावनेपदेनिर्मलात्मनिविगलितनानाविध
वासनंयथाभवति तथामहांबुधौसलिलकणइवमहात्माश्रीशुकएकतांजगाम निर्विशेषब्रह्ममात्रपदवींगतवानि
त्यर्थः संशांतदुःखंभूमानंदत्वात् अजडात्मकंजडमायातत्कार्याभावात् एकसुप्तंसुषुप्तस्वातिरिक्तत्वात् यदपे
तरजस्तमः निर्गुणत्वात् आनंदमंथरंस्वानंदनिर्भरत्वात् आनंदघनमित्यर्थः ॥ ३२ ॥ ३३ ॥

म·वा· तत्रश्चिदानंदाकाशंब्रह्मेतियेमन्यंते ते पुरा आकाशकोशतनवो जीवन्मुक्ता अपियत्सर्वोपन्हवतः स्वमात्रमवशिष्यते ॥व·
६१ तस्मिन्पदे विगलितचित्तोपलक्षितस्वाविद्याय दृत्कार्यलवा भवंति ते खल्वतनवो महांतो विदेहमुक्ता भवंति ३४
जीवन्मुक्तास्तस्मै आद्यमानित्वादिगुणगणसमग्राग्र्यगुणाधारं सत्वं चित्सामान्याभिधानगुणसाम्यमपि यदा विलीय
तेऽपन्हवं भजति· तदेवासौ निष्प्रतियोगिकनिष्कलात्मको भूत्वा विदेहमुक्तो विद्यते निर्विशेषब्रह्मात्मनावशिष्यतइ
त्यर्थः ३६ देहत्रयापन्हवसिद्धे परमपावने विमले पदे विरूपचित्तनाशाभिधाने सत्वरूपगुणसाम्यापन्हवसिद्धे तस्मि

आकाशकोशतनवोऽतनवो महांतस्तस्मिन्पदे गलितचित्तलवा भवंति ३४ विदेहमुक्त एवा
सौ विद्यते निष्कलात्मकः ३५ समग्राग्र्यगुणाधारमपि सत्वं प्रलीयते ३६ विदेहमुक्तो विमले पदे परम
पावने ३७ विदेहमुक्तिविषये तस्मिन्सत्वक्षयात्मके ३८ चित्तनाशे विरूपाख्ये न किंचिदिह विद्य
ते ३९ न गुणा नागुणास्तत्र न श्रीर्नाश्रीर्न चैकता ४० जीवन्नेव सदा मुक्तः कृतार्थो ब्रह्मवित्तमः ४१
उपाधिनाशाद्ब्रह्मैव सन्ब्रह्माप्येति निर्द्वयं ॥४२॥

न्विदेहमुक्तिविषये विदेहमुक्तिस्वरूपे तत्र सत्वा
दिगुणा न सन्ति नाप्यगुणा गुणसाम्यवृत्तयो निर्विकल्पकरूपा भवंति नापि मुमुक्षावश्रयणीया श्रीर्विद्या भवति तैरना
श्रयणीया श्रीरविद्यापि न विद्यते न हि सापेक्षैकताप्यस्ति किं बहुना इदमस्ति नास्तीत्यादि विकल्पजातं न किंचिदपी
ह विद्यते। विदेहमुक्तस्य निष्प्रतियोगिकस्वमात्रत्वादित्यर्थः ४० ब्रह्मातिरिक्तं न किंचिदस्तीति श्रुत्यर्थः संकृतब्र
ह्मवित्तमो ब्रह्मविद्वरीयान्स्वकर्तव्यार्थाभावात्कृतार्थः स्वदेहाभिमानाभावात्सदा जीवन्नेव मुक्तो भवति किमु नक्त राम:
व्यस्त्वयं ब्रह्मैव सन्देहाद्युपाधिरस्ति नास्तीति विभ्रमनाशादपन्हवात् निर्द्वयं ब्रह्माप्येतीति ब्रह्मैव भवेदित्यर्थः ॥४२॥ ६१

अतत्त्ववणशीलंस्वाज्ञंतद्वावमनुशास्तीत्यद्वैतशास्त्रंतेनच्छ्रवणजन्यज्ञानेनपुरानुभूतप्रपंचगतपरमार्थिकसत्यत्व दृष्टिर्नश्यत् ततः प्रपंचस्यव्यावहारसमत्वेनव्यावहारिकत्वंप्रतीयते· तत्तोमननप्रादुर्भूताच्चापरोक्षाद्धि ज्ञानाद्व्यावहारिकरूपेणकार्यक्षमत्वंनश्यति ततोजगतःप्रतीतिकालस्थायित्वेनप्रातिभासिकत्वंस्फुरतिततोनिदिध्यासनप्रादुर्भूतसम्यग्ज्ञानेनप्रारब्धादिकर्मत्रयनाशात्प्रातिभासिकरूपप्रतिभाननाशोभवति एवंत्रिधाचात्ममायानश्यति

शास्त्रेणनश्येत्परमार्थदृष्टिःकार्यक्षमंनश्यतिचापरोक्षात् ४३ प्रारब्धनाशात्प्रतिभासनाश
एवंत्रिधानश्यतिचात्ममाया ४४ अहिनिर्ल्वयिनीसर्पनिर्मुक्तोजीववर्जितः ४५ वल्मीकेप
तितस्तिष्ठेत्तंसर्पोनाभिमन्यते ४६ एवंस्थूलंचसूक्ष्मंचशरीरंनाभिमन्यते ४७ प्रत्यक्ज्ञान
शिखिध्वस्तेमिथ्याज्ञानेसहेतुके ४८ नेतिनेतीतिरूपत्वादशरीरोभवत्ययं ४९ विश्वश्चतैज
सश्चैवप्राज्ञश्चेतिचतेत्रयः ५० विराड्हिरण्यगर्भश्चईश्वरश्चेतितेत्रयः ५१ ब्रह्मांडंचैवपिंडां
डंलोकाभूरादयः क्रमात् ५२ स्वस्वोपाधिलयादेवलीयंतेप्रत्यगात्मनि ॥५३॥

तत्त्वज्ञानसमकालं
विद्वान्विदेहमुक्तोभवतीत्यर्थः ४४ यथासर्पःस्वावारकत्वचिस्थितायांगतायामपिनिरभिमानोवतिष्ठते तथा विद्वान्शरीरत्रयंनाभिमन्यतेप्रत्यगभिन्नब्रह्मज्ञानेनमिथ्याभिमतेर्नष्टत्वात् अयमशरीरोविदेहमुक्तोभवतीत्यर्थः ४९ निर्विशेषब्रह्मज्ञानात् विश्वतैजसप्राज्ञैःसाकंपिंडांडसंततिःविराट्हिरण्यगर्भेश्वरैश्चसहभूरादिचतुर्दशलोकजुष्टब्रह्मांडसंततिरपिप्रत्यगभिन्नेब्रह्मणिविलयंभजतेततोविद्वान्विदेहमुक्तोभवतीत्यर्थः ५३।

स्वांतर्बाह्यकलनायथाबद्रनभूतापिज्ञानीएवमुक्तइत्यातत्रासंगोदासीनतयातूष्णींतिष्ठतिविज्ञानीब्रह्मातिरिक्तंन
किंचिदस्तीतिअखंडाकारवृत्त्यास्वांतर्बाह्यकलनांविस्मृत्यतूष्णींस्थितोभवतिसम्यग्ज्ञानीतत्वज्ञानीवानिर्विकल्पस
माधिपरवशोभूत्वास्वांतर्बाह्यकलनास्तिनास्तीतिविभ्रमोपिनकश्चिदस्तिविदेहकैवल्यस्यनिष्प्रतियोगिकस्वमात्रत्वा
दित्यर्थः ५४विदेहमुक्तस्यवस्थायांसर्वत्राभेदमितिविभक्तिव्यत्ययः भूतादिकालभेदः घटादिवस्तुभेदः नरवकेशादिस्व
गतभेदश्चनकिंचिदस्तिनसब्रह्ममात्रतयास्वातिरिक्तंकिंचिद्वापिनविद्यतइत्यर्थः ५६निर्विशेषब्रह्ममात्रेव्यष्टिसमष्टिप्र
पंचारोपाधारतयाजीवोऽयमीश्वरोऽयमितिवाभिदाक्वास्तिईश्वरेतिविभक्तिव्यत्ययः चतुर्वेदषट्शास्त्राणिक्वसंतिशास्त्राद्

तूष्णीमेवस्थितस्तूष्णींतूष्णींसत्यंनकिंचन ५४कालभेदंवस्तुभेदंदेशभेदंस्वभेदकं ५५किंचिद्भेदं
नतस्यास्तिकिंचिद्वापिनविद्यते ५६जीवेश्वरेतिवाक्केत्ववेदशास्त्राःक्वहंत्विति ५७इदंचैतन्यमेवे
तिअहंचैतन्यमित्यपि ५८इतिनिश्चयशून्योयोवैदेहीमुक्तएवसः ५९ब्रह्मभूतःप्रशांतात्माब्र
ह्मानंदमयःसुखी ६० स्वच्छरूपोमहामौनीवैदेही ६१ब्रह्मैवाहंचिदेवाहमेवंवापिनचिंत्य
ते ६२चिन्मात्रेणैवयस्तिष्ठेद्वैदेहो॥ ६३ ॥ ॰तिलिंगव्यत्ययःछांदसः अहंत्विति वृत्तिःक्वास्तिपरिदृश्य
मानमिदंजगच्चैतन्यमेवेति वृत्तिःक्वास्तिदेहत्रयातीततयाअहंचैतन्यमित्यपियएवंविधनिश्चयशून्योभवतिसएववैदेही
मुक्तइत्यभिधीयतेविगताश्चतेस्थूलादिदेहाश्चविदेहाविदेहएववैदेहास्तेअस्यसंतीतिवैदेहीसचासौस्वातिरिक्तमुक्तश्चे
तिवैदेहीमुक्तोविदेहमुक्तइत्यर्थः ५९ब्रह्माहमितिब्रह्मभावमापन्नोब्रह्मभूतःउद्वेगजनकार्यंतःकरणाभावात्प्रशांतात्मा
ब्रह्मानंदमयःसुखीभूयानंदरूपत्वात्प्रत्यग्रूपेणस्वच्छरूपःकरणग्रामाभावान्महामौनीसमानमन्यत् ६१ब्रह्माहंचि
दहमितिवायन्नचिंत्यते॰अचिद्ब्रह्मताभावात्॰निष्प्रतियोगिकचिन्मात्ररूपेणयस्तिष्ठेद्वैदेहीमुक्तएवसः॥ ६३॥

अचेतनप्रपंचापन्हवसिद्धं चैतन्यमात्रमवशिष्यत इतिभावेनसंसिद्धःस्वातिरिक्तरनिप्रवेशाभावात्स्वात्मारामःसुखमात्र
तयावस्थितत्वात्सुखासनः ॐकारग्रविद्योनतुर्यतुर्यानंदरूपत्वात् तुर्यतुर्यःपरानंदेहीत्याद्युक्तार्थं ६५यस्य प्रपंचो
स्ति नास्तीति नभातितदाधारतयेहब्रह्माकारवृत्तिरपिनोदेतिसर्वातीततुर्यस्तइतीतितुर्यातीतभावमापन्नोऽतीताऽतीत
भावोयोवैदेहीमुक्तएवसइति ६७भास्यवृत्तिजाततद्भासकप्रत्यग्भावविरलोविदेहमुक्तइत्यर्थः ६८स्वातिरिक्तसर्वस्
लेसर्वमात्मातदंतःपातित्वादहमप्यात्मास्मिस्वातिरिक्तसर्वाभावेपरमात्मत यायोवशिष्यतेवैदेहीमुक्तएवसइति
चैतन्यमात्रंसंसिद्धःस्वात्मारामःसुखासनः ६४तुर्यःतुर्यःपरानंदोवैदे॰ ६५यस्यप्रपंचभानंन
ब्रह्माकारमपीहन ६६अतीतातीतभावोयोवै॰ ६७चित्तवृत्तेरतीतोयश्चित्तवृत्त्यवभासकः ६८सर्व
वृतिविहीनात्मावै॰ ६९ सर्वमात्माहमात्मास्मि परमात्मापरात्मकः ७०॰नित्यानंदस्वरूपात्मावै॰
७१जीवात्मापरमात्मेतिचिंतासर्वस्ववर्जितः ७२सर्वसंकल्पहीनात्मावै॰ ७३आत्मत्वेयादिहीना
त्माय त्किंचिदिदमात्मकः ७४भावाभावविहीनात्मावै॰ ७५ ॐकारवाच्यहीनात्मासर्ववाच्यविव
र्जितः ७६अवस्थात्रयहीनात्मावै॰ ७७सार्द्धौत्तिकविदेहवाक्यानिसप्तसप्ततिः ॥ ७७१व्यष्टिसमष्टिप्र
पंचयोगायोगाभ्यांजीवोहमीश्वरोहंप्रत्यगहंपरोहमितियस्यसंकल्पोनोत्थेदेहीमुक्तएवसः ७२नानात्रिपुट्यभावादा
त्मत्वेयादिहीनात्मा अनिर्देश्यतया अनिदंस्वभावत्वाद्यत्किंचिदिदमात्मकोनभवतिस्वातिरिक्तप्रपंचभानाभावविं
हीनात्मावैदेहीत्यादि ७५तुर्यातीतत्वादोंकारवाच्यविश्वविराडोत्रादिकलनाविवर्जितःसवाच्योंकारविकल्पितघट
दिसर्ववाच्यविवर्जितःयोवस्थात्रयोपलक्षितस्वाविद्यातत्कार्यापन्हवसिद्धोभवतिवैदेहीमुक्तएवसइत्यत्रयस्मिन्
व्यष्टिसमष्ट्याख्यस्थूलदेहादिवासनाविरूपविलयंयातिसविदेहोमहामुनिःसर्वापन्हवसंसिद्धब्रह्ममात्रंसरोवहि

विदेहमुक्तौ वर्णितश्लोकाः ॥ ११ ॥

म॰वा॰ आहत्यवाक्यान्यष्टोत्तरसहस्रंमहावाक्यरत्नावल्यर्थं ब्रह्मच्छांदोग्योपांगत्वेनानुसंधानंकरोतिविधीतिपा १॰व॰
६३ दोस्यविश्वाभूतानित्रिपादस्यामृतंदिविइतिसिद्धाविद्यापदव्यापकत्रिपदीनास्तिराजमानमविद्यापद
मितित्रिपाच्चारंतन्मात्रतयायनंपर्यवसानमितियद्रूपमाहुःसोयंत्रिपान्नारायणोस्मीतिज्ञानसमकालंवि
देहमुक्तोभवतीत्यर्थः महावाक्यरत्नावलिवेद्यत्वेनस्वगुणरूपंप्रणौतियदितिब्रह्ममात्रमसन्नहीतिमहा

सार्द्धांतिक विद्याद्विविदेहकैवल्यांतमहावाक्यान्यष्टोत्तरसहस्रंविद्यंद्विवं धमुमु
क्षोद्यविद्वद्वेद्यजं घकःजगन्मिथ्याजानुदेशस्तूपदेशोरुदेशकः ब्रह्मात्मैक्यक
टीदेशोविद्वन्मनननामिकःजीवन्मुक्तास्यदहरस्वानुभूतिकरद्वयः।स्वसमाधिस्कं
धदेशास्वस्वरूपाख्यकंधरः फलभूतमहावाक्यफलोवैदेहमस्तकः एवंविद्यावदेहां
तमहावाक्यकलेवरःवस्तुतोनिर्विशेषात्मात्रिपान्नारायणोस्म्यहंयन्महावाक्यसिद्धां
तंमुक्तचित्तैकगोचरंवासुदेवेंद्रसंज्ञंतन्नौमिसर्वात्मकंमहः इति॰ ॥

वाक्यरत्नावलीसिद्धांतोयत्रपर्यवस्यतीतियन्महावाक्यसिद्धांतंस्वातिरिक्तभ्रममुक्तचित्तैकगोचरंसर्वभा
सकतयावस्तुंपारयतीतिवासुःप्रत्यगात्मतदभेदेनदीप्यतेदीप्यतइतिदेवःपरमात्मावासुश्चासौदेवश्चवासु
देवःपरमात्मातद्वतेष्टंनिष्प्रतियोगिकत्वंसप्रतियोगिकमनिष्टंद्रावयतीतिवासुदेवेंद्रइतिसंज्ञायस्यतद्वासु रामः
देवेंद्रसंज्ञंमहःयत्तेजोमात्रमवशिष्यतेतत्स्वमात्रतयानौमितत्पर्यवसन्नोभवामीत्यर्थः ॥ ६३

म॰वा॰ श्रीवासुदेवेंद्रशिष्योपनिषद्ब्रह्मयोगिना॰ महावाक्य[illegible]तकिरणावलिरीरितामहावाक्यरत्नजातकि म॰व॰
६४ रणग्रंथसंचयः द्विपंचाशत्संख्यातो द्विसहस्रमुदीरितं ॐ रम् कारुतमपराधंसंतुमर्हंतिसंतः समाप्तम् ॥

इतिश्रीमत्परमहंसपरिव्राजकाचार्यवासुदेवेंद्रसरस्वतीचरणकमलमकरंदरत्नस्वांतरामचंद्रेंद्रग्रथितेशाद्यष्टोत्तरशतोपनिषत्सारसंग्रहभूताष्टोत्तरसहस्रमहावाक्यावलिःपरिपूर्णा ॥ ग्रंथोविंशत्यधिकसप्तशतं ॥ ७० रम् श्रीमद्विश्वाधिष्ठानपरमहंससद्गुरुश्रीरामचंद्रार्पणमस्तु।

विद्योदयोनिराकुर्याद्विद्यातिमिरंसदा ॥
सहस्रांशुरिवाशेषंमुद्राकिरणराजिभिः ॥ १ ॥ म: ६५

इतिमहावाक्यरत्नावलिः समाप्ता

[OrderDescription]
,CREATED=23.01.20 12:31
,TRANSFERRED=2020/01/23 at 12:47:58
,PAGES=131
,TYPE=STD
,NAME=S0002638
,Book Name=M-2445-MAHAVAKYRATNAVALI
,ORDER_TEXT=
,[PAGELIST]
,FILE1=00000001.TIF
,FILE2=00000002.TIF
,FILE3=00000003.TIF
,FILE4=00000004.TIF
,FILE5=00000005.TIF
,FILE6=00000006.TIF
,FILE7=00000007.TIF
,FILE8=00000008.TIF
,FILE9=00000009.TIF
,FILE10=00000010.TIF
,FILE11=00000011.TIF
,FILE12=00000012.TIF
,FILE13=00000013.TIF
,FILE14=00000014.TIF
,FILE15=00000015.TIF

FILE16=00000016.TIF
,FILE17=00000017.TIF
,FILE18=00000018.TIF
,FILE19=00000019.TIF
,FILE20=00000020.TIF
,FILE21=00000021.TIF
,FILE22=00000022.TIF
,FILE23=00000023.TIF
,FILE24=00000024.TIF
,FILE25=00000025.TIF
,FILE26=00000026.TIF
,FILE27=00000027.TIF
,FILE28=00000028.TIF
,FILE29=00000029.TIF
,FILE30=00000030.TIF
,FILE31=00000031.TIF
,FILE32=00000032.TIF
,FILE33=00000033.TIF
,FILE34=00000034.TIF
,FILE35=00000035.TIF
,FILE36=00000036.TIF
,FILE37=00000037.TIF
,FILE38=00000038.TIF
,FILE39=00000039.TIF

FILE40=00000040.TIF
,FILE41=00000041.TIF
,FILE42=00000042.TIF
,FILE43=00000043.TIF
,FILE44=00000044.TIF
,FILE45=00000045.TIF
,FILE46=00000046.TIF
,FILE47=00000047.TIF
,FILE48=00000048.TIF
,FILE49=00000049.TIF
,FILE50=00000050.TIF
,FILE51=00000051.TIF
,FILE52=00000052.TIF
,FILE53=00000053.TIF
,FILE54=00000054.TIF
,FILE55=00000055.TIF
,FILE56=00000056.TIF
,FILE57=00000057.TIF
,FILE58=00000058.TIF
,FILE59=00000059.TIF
,FILE60=00000060.TIF
,FILE61=00000061.TIF
,FILE62=00000062.TIF
,FILE63=00000063.TIF

FILE64=00000064.TIF
,FILE65=00000065.TIF
,FILE66=00000066.TIF
,FILE67=00000067.TIF
,FILE68=00000068.TIF
,FILE69=00000069.TIF
,FILE70=00000070.TIF
,FILE71=00000071.TIF
,FILE72=00000072.TIF
,FILE73=00000073.TIF
,FILE74=00000074.TIF
,FILE75=00000075.TIF
,FILE76=00000076.TIF
,FILE77=00000077.TIF
,FILE78=00000078.TIF
,FILE79=00000079.TIF
,FILE80=00000080.TIF
,FILE81=00000081.TIF
,FILE82=00000082.TIF
,FILE83=00000083.TIF
,FILE84=00000084.TIF
,FILE85=00000085.TIF
,FILE86=00000086.TIF
,FILE87=00000087.TIF

FILE88=00000088.TIF
,FILE89=00000089.TIF
,FILE90=00000090.TIF
,FILE91=00000091.TIF
,FILE92=00000092.TIF
,FILE93=00000093.TIF
,FILE94=00000094.TIF
,FILE95=00000095.TIF
,FILE96=00000096.TIF
,FILE97=00000097.TIF
,FILE98=00000098.TIF
,FILE99=00000099.TIF
,FILE100=00000100.TIF
,FILE101=00000101.TIF
,FILE102=00000102.TIF
,FILE103=00000103.TIF
,FILE104=00000104.TIF
,FILE105=00000105.TIF
,FILE106=00000106.TIF
,FILE107=00000107.TIF
,FILE108=00000108.TIF
,FILE109=00000109.TIF
,FILE110=00000110.TIF
,FILE111=00000111.TIF

FILE112=00000112.TIF
,FILE113=00000113.TIF
,FILE114=00000114.TIF
,FILE115=00000115.TIF
,FILE116=00000116.TIF
,FILE117=00000117.TIF
,FILE118=00000118.TIF
,FILE119=00000119.TIF
,FILE120=00000120.TIF
,FILE121=00000121.TIF
,FILE122=00000122.TIF
,FILE123=00000123.TIF
,FILE124=00000124.TIF
,FILE125=00000125.TIF
,FILE126=00000126.TIF
,FILE127=00000127.TIF
,FILE128=00000128.TIF
,FILE129=00000129.TIF
,FILE130=00000130.TIF
,FILE131=00000131.TIF
,